

CHARLES DE FOUCAULD

CHRISTELIJKE PRESENTIE ONDER MOSLIMS

Scriptie ter afsluiting van de Master *Godsdienst in de moderne wereld*

Universiteit Utrecht

Faculteit Geesteswetenschappen

Departement Religiewetenschap en Theologie

Jelle Aantjes-van Dijk - 3023044

19 augustus 2011

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	2
Voorwoord.....	4
Aanleiding.....	4
Voorwerk.....	4
Dankbetuiging.....	4
Inleiding.....	6
Inleiding presentie en Charles de Foucauld.....	6
Onderzoeksvraag en -methodiek.....	7
Opmerkingen.....	7
De omgeving van Charles de Foucauld.....	8
Inleiding.....	8
Tijdsbeeld.....	8
Franse politieke situatie.....	10
Verhouding politiek en religie.....	12
Kolonialisme.....	13
Kolonialisme en missie.....	15
Missie.....	16
Rooms-Katholieke Kerk.....	17
Vanuit het Vaticaan.....	18
Ontwikkeling van presentie van Christus in de eucharistie.....	19
Conclusie.....	21
Biografie van Charles de Foucauld.....	23
Inleiding.....	23
Bronnen.....	23
De vroegste jaren.....	24
Militaire loopbaan.....	25
De ontdekkingsreizen.....	27
Terug naar het geloof.....	28
Kloosterleven.....	29
Naar Algerije; Beni-Abbès.....	31
Verder landinwaarts; Tamanrasset.....	33
De Foucaulds dood.....	35
De Foucaulds receptie.....	35
De Toeareg.....	35
Witte Paters en Charles de Lavigerie.....	36
Kritiek.....	38

Conclusie	39
De presentiegedachte van Charles de Foucauld	40
Inleiding	40
Overgave aan God	40
Sacramentele presentie	41
Evangelische presentie	44
Achtergrond.....	44
Ontwikkeling van de evangelische presentie	45
Stichting van een congregatie	48
Problemen van eenzaamheid.....	50
Houding van De Foucauld ten opzichte van moslims.....	51
Doel van evangelische presentie bij De Foucauld	53
Conclusie	56
De doorwerking van het gedachtegoed van Charles de Foucauld	58
Inleiding	58
Doorwerking van de levensstijl van De Foucauld.....	59
Waarom Charles de Foucauld?	60
Doorwerking van de presentiegedachte van De Foucauld	63
Doorwerking van presentie ten opzichte van moslims.....	65
Louis Massignon	65
Ali Merad	67
Conclusie	68
Conclusie	70
Herhaling hoofdvraag.....	70
Beïnvloeding door omgeving en achtergrond.....	70
Sacramentele aanbidding en presentie.....	70
Evangelische presentie	71
Houding tegenover moslims	71
Pastorale presentie	72
Bronvermelding	73
Boeken.....	73
Artikelen	74
Websites	75
Bijlage 1 - Koloniale wereldkaart anno 1898	76
Bijlage 2 - Grondslagen van de Kleine Zusters van Nazareth	77
Bijlage 3 - Antwoord kleine zuster Marleen.....	79
Bijlage 4 - Antwoord priester Jan Sevenhant.....	83
Bijlage 5 - Antwoord kleine zuster Claartje.....	86

Voorwoord

Aanleiding

Het was in de laatste collegereeks van mijn masteropleiding *Godsdienst in de moderne wereld* dat ik kennismaakte met Charles de Foucauld (Straatsburg, Frankrijk, 1858 - Tamanrasset, Algerije, 1916). Ik volgde het vak *Interreligieuze relaties Christendom - Islam* en tijdens het college van 15 maart dit jaar werd De Foucauld genoemd als één van de voorbeelden van aandacht vanuit het koloniale 'christelijke' Frankrijk naar de islam in (één van) de koloniën. Zoals dat gaat in colleges waarin zoveel stof in weinig tijd moet worden behandeld, kreeg De Foucauld niet veel aandacht. Te weinig aandacht eigenlijk, voor de markante figuur die hij is. De decadentie in zijn jongere jaren, zijn radicale bekering en het vrome leven dat hij daarna ging leiden, maar ook zijn moeilijke karakter en de manier waarop hij zich volledig gaf in wat hij deed: alles sprak ervan dat we met een bijzondere man te doen hadden.

En toch was dit niet wat mij het meest aansprak in deze man. Waar het mij om ging, waren de aantekeningen die ik in mijn notitieblok maakte "aanwezigheid zonder aanstoot te geven" en "ontwikkelt manier van presentie van Christendom in islamitische landen". Dat was wat mij nieuwsgierig maakte naar Charles de Foucauld: de gedachte dat deze man ervoor koos om als christen te leven onder moslims om op die manier door zelf aanwezig te zijn, zijn geloof en zijn God aanwezig te stellen in onbekend gebied. De Foucauld liet mij een manier zien om als christen heel nauw met moslims samen te leven en je geloof uit te kunnen dragen zonder te preken. Een manier om te evangeliseren (in de betekenis van: het evangelie uitdragen) zonder dit zwaar aan te zetten.

Voorwerk

Voor het genoemde studievak heb ik een afsluitend paper gemaakt over Charles de Foucauld. Dit paper was voor mij een manier om me te oriënteren op het leven en denken van De Foucauld. In dit paper heb ik een korte biografie en een overzicht van zijn ideeën gegeven. Met de kennis toen opgedaan, heb ik ervoor gekozen om de presentietheorie van Charles de Foucauld tot onderwerp voor deze Master-eindschrijving te maken. Dit omdat deze theorie van dienende aanwezigheid in de nabijheid van de 'religieuze ander' de kern is van het denken en een katalysator in het leven van De Foucauld.

Dankbetuiging

Voor het schrijven van deze scriptie heb ik vele uren achter mijn computer - die zo weinig respons geeft - doorgebracht, maar gelukkig mocht ik steeds rekenen op de begeleiding van mijn docent, prof. dr. M.T. (Martha) Frederiks. Martha is voor mij een grote steun geweest in het schrijfproces, waarin zij mij - naast minutieuze correctie van kleinere fouten - steeds op de opbouw en de grote lijnen van de inhoud wees. Daarnaast heb ik steeds weer mogen genieten van haar grote vakkennis, die me elke keer op nieuwe inzichten bracht. Hiervoor mijn zeer grote dank!

Voor de verdere correctie en beoordeling van deze scriptie ben ik ook dank verschuldigd aan dr. L.M. (Lucien) van Liere.

Op een totaal andere manier, is ook de voortdurende steun van mijn man in het afgelopen jaar belangrijk geweest voor mij. Hij heeft mij steeds alle ruimte en gelegenheid gegeven om me op deze studie te concentreren. Bovendien waren zijn aanmoedigingen op momenten dat ik de moed dreigde te verliezen, onmisbaar. Ook zijn de mogelijkheid om te studeren en de aansporing om me daarin te ontwikkelen die ik van mijn ouders meekreeg, me zeer waardevol gebleken.

Inleiding

Inleiding presentie en Charles de Foucauld

Onze eenentwintigste-eeuwse samenleving is een samenleving zoals we die nooit eerder gezien hebben. Hoewel door radio, televisie, maar vooral telefoon en internet onze communicatiemogelijkheden zich naar alle kanten van de aarde uitstrekken, is het contact dat we met anderen hebben oppervlakkiger geworden. Onze aandacht is verdeeld over veel verschillende terreinen op heel verschillende locaties, waardoor het kan zijn dat we onze naaste burens niet eens persoonlijk kennen. We zijn gericht op de ontwikkeling van ons eigen individu en de interpersoonlijke relaties die we onderhouden zijn (daardoor?) oppervlakkig. Toch kan dit ook anders. Immers, de afstandelijkheid en oppervlakkigheid zijn niet inherent aan deze tijd. In het moderne pastoraat, bij voorbeeld in het huidige stadspastoraat in Utrecht, wordt veel gewerkt met een presentiemodel: een methode van pastoraat bedrijven die zich niet op specifieke cliënten richt en ook niet alleen in tijd van moeite of problemen. Dit presentiemodel baseert zich juist op voortdurende aanwezigheid van de pastor in een wijk of stadsdeel om met elk aspect van het leven daar begaan te zijn en op elk gewenst moment een luisterend oor te kunnen zijn. Het 'aanwezig zijn' is het belangrijkste fundament hiervan.

Ook zijn er verschillende aan elkaar verwante groepen hedendaagse geestelijken die presentie als uitgangspunt nemen. De spirituele familie van Charles de Foucauld vormen kleine gemeenschappen van geestelijken die in 85 landen over de hele wereld in grote steden wonen. Niet in afstandelijke, afgesloten kloosters, maar in volksbuurten in gewone volkswoningen met als primair doel aanwezig te zijn: present zijn in het leven van mensen om te kijken en te luisteren en het alledaagse leven met al zijn *ups* en *downs* te delen.

De kern van deze presentiegedachte is afkomstig uit het leven en de teksten van Charles de Foucauld: telg uit een adellijke Franse familie, opgeleid tot een belangrijke taak in het leger, maar na zijn bekering tot het Rooms-Katholieke Christendom van zijn jeugd eerst novice in verschillende kloosters en later priester in Algerije. Deze De Foucauld heeft na zijn bekering al zijn energie en tijd gestoken in het uitleven van gehoorzaamheid aan Jezus Christus en het naleven van wat hij in Jezus' leven zag. Net als Jezus zette De Foucauld zijn hele leven in om dicht bij zijn naaste te zijn. Voor het heil (op welke manier dat ook verstaan moet worden) van zijn naasten!

Voor De Foucauld was die naaste echter niet zijn directe naaste, zijn buurman of -vrouw. De Foucauld heeft veel gezocht en getwijfeld, maar steeds wist hij dat zijn naaste degene was die hem het hardst nodig had: in zijn ogen waren dat de moslims in de Franse koloniën Algerije en Marokko, miljoenen zielen die nog nooit van Jezus gehoord hadden, in een gebied waar geen priesters aanwezig waren. Daar ging hij heen, om hen te helpen en bij te staan waar hij dat kon en om zo zichzelf present te stellen én te midden van hen zijn Christendom centraal te stellen als voorbeeld voor de andersgelovige moslims daar.

Behalve presentie als methode voor aanwezigheid onder gelijkgestemden, kan de presentie van Charles de Foucauld dus wellicht ook gezien worden als houding tegenover andersgelovigen (of niet-gelovigen) die het midden houdt tussen bekeringsijver en passiviteit.

Onderzoeksvraag en -methodiek

In wat volgt, wil ik deze theorie van presentie tegen het licht houden. Heel veel is er over te vragen, maar wat ik ten diepste wil achterhalen, is het antwoord op de volgende vraag: “Hoe ontwikkelde de presentiegedachte zich bij Charles de Foucauld en hoe heeft deze daarna verdere doorwerking gevonden?” Dit onderzoek wil ik doen aan de hand van een trechtermodel, waarbij ik van een breed tijdsbeeld steeds preciezer inzoom op De Foucauld en zijn presentie gedachte.

In het eerste hoofdstuk (‘omgeving van Charles de Foucauld’) wil ik breed beginnen met het schetsen van de omgeving waarin De Foucauld opgroeide en zijn theorieën ontwikkelde. De politieke situatie in Frankrijk, maar ook de status quo van de Rooms-Katholieke kerk, komt hierin aan bod. In het tweede hoofdstuk (‘biografie van Charles de Foucauld’) beschrijf ik het leven van De Foucauld, in het bijzonder vanaf 1886, het jaar van zijn bekering. Vervolgens wil ik in het derde hoofdstuk (‘presentiegedachte van De Foucauld’) de presentiegedachte zoals De Foucauld deze heeft uitgeleefd en omschreven onder de loep nemen. In het laatste hoofdstuk (‘doorwerking van het gedachtegoed van Charles de Foucauld’) kijk ik naar de manier waarop het hele idee van presentie na het leven van De Foucauld door veel verschillende individuen en groepen is opgepakt en uitgewerkt tot een theoretische basis voor het alledaagse leven.

Opmerkingen

Alvorens verder te gaan, moeten nog twee opmerkingen gemaakt worden. Ten eerste kan men zich afvragen wat de juiste terminologie is: de presentiegedachte, presentietheorie of misschien wel de presentietheologie van De Foucauld. Hoewel de verschillende termen dezelfde lading dekken en als zodanig wellicht inwisselbaar zijn, wil ik toch pleiten voor de term ‘presentiegedachte’ van De Foucauld. We moeten ons ervan bewust zijn dat het hele beeld van wat De Foucauld noemt de ‘evangelische presentie’ geen keurig uitgewerkte theorie is, maar een steeds ontwikkelend en als zodanig evoluerend beeld van hoe het volgen van Jezus Christus er volgens De Foucauld uit zou moeten zien. Het is slechts geleidelijk dat in het totale godsbeeld van De Foucauld de gedachte van presentie centraal komt te staan en als zodanig los van hem kan gaan functioneren.

Een tweede opmerking heeft betrekking op de gebruikte primaire teksten van De Foucauld. Deze citaten komen vooral uit de Nederlandse vertalingen van de boeken van René Bazin, P. Ghysaert en Jean-François Six, die op dit moment alle drie in meer of mindere mate gedateerd zijn. Ik heb veelvuldig gebruik gemaakt van deze boeken, maar voor de leesbaarheid van dit paper heb ik gemeend dat het goed was alle citaten aan te passen aan de huidige Nederlandse spelling (Groene Boekje). Ook heb ik waar dat nodig was, de interpunctie en archaïsch aandoende woorden of constructies naar hun moderne equivalent aangepast, zodat ik prettig leesbare citaten kon opnemen die qua inhoud niet van de oorspronkelijke tekst verschillen.

De omgeving van Charles de Foucauld

Inleiding

Om meer te kunnen zeggen over de presentiegedachte van Charles de Foucauld, kan ik het best beginnen breed en algemeen te kijken. Ik begin te kijken naar de leefomgeving waarin de Foucauld ter wereld kwam en zijn ideeën van presentie ontwikkelde, alvorens ik zijn biografie bespreek.

In wat volgt, schets ik de omgeving waarin De Foucauld leefde en werkte. De Foucauld werd in 1858 in Straatsburg in Frankrijk geboren en leefde daarna voornamelijk in Frankrijk en in de voormalige Franse koloniën Algerije en Marokko. Maar wat betekende dat voor hem? In wat voor omgeving groeide De Foucauld op en door wat voor omgeving werd hij dus beïnvloed? Ik begin met het beschrijven van dat tijdsbeeld: Hoe zagen Europa en Frankrijk er in die dagen uit? Dit spits ik daarna toe op de Franse politieke situatie in de negentiende eeuw. Vervolgens beschrijf ik hoe het kolonialisme en de Rooms-Katholieke missie er in deze periode uitzagen. Ten slotte bespreek ik de Rooms-Katholieke kerk en haar status quo in deze dagen, net als enkele relevante ontwikkelingen die zich in deze periode in de kerk voordeden.

Tijdsbeeld

Elk tijdvak kent zijn grote gebeurtenissen, in elke eeuw komen grote wendingen voor, maar volgens het Auke van der Woud in zijn boek *Een nieuwe wereld* is er geen eeuw geweest met zo veel en zulke ingrijpende veranderingen als de 19^e eeuw. De Franse Revolutie was dan net achter de rug, waardoor samenlevingen in Frankrijk en in West-Europa ingrijpend veranderd zijn, maar ook de Industriële Revolutie en wetenschappelijke veranderingen¹ deden de moderne wereld onherkenbaar anders worden.²

Van der Woud gaf het genoemde boek de ondertitel *Het ontstaan van het moderne Nederland*. Hoewel hij zich in het boek primair richt op de vroegmoderne geschiedenis van Nederland, beschrijft hij ook duidelijk hoe de Europa en Noord-Amerika er in deze dagen uitzagen. Hij geeft een aansprekende beschrijving van het positivisme en het vooruitgangdenken dat Europa drijft.

Van der Woud beschrijft dat de gedachte die in de negentiende eeuw terrein wint, de gedachte is dat het heelal geordend is. Het hogere ontstaat met de onwrikbaarheid van natuurwetten uit het lagere. Alleen datgene wat goed aan zijn omgeving is aangepast, overleeft. Het ordeloze, dat wat niet voldoende is aangepast aan zijn omgeving, verdwijnt. We hoeven slechts goed om ons heen te kijken en dan kunnen we de natuurwetten waarnemen. Deze natuurwetten met hun universele logica zijn

¹ Een scharnierpunt hierin en duidelijk voorbeeld hiervan is het uitkomen van *On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favoured races in the struggle for life* van Charles Darwin in 1859. De uitgave van dit boek liet zien dat de wetenschap veranderd was, maar het was tevens een katalysator voor nog meer veranderingen.

² Auke van der Woud, *Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2007, p. 11 - 24.

vaste regels voor alles om ons heen en als we deze wetmatigheden weten te formuleren, dan kunnen we steeds meer van de natuur voorspelbaar maken. Juist omdat deze wetten altijd en overal gelden. Dit voorspellen is de belangrijkste eigenschap van wat de negentiende-eeuwers 'vooruitgang' noemen. We hoeven niet achteraf te constateren waartoe we in staat zijn, maar we kunnen plannen maken en zo bedenken hoe we onze levensomstandigheden kunnen verbeteren. We hoeven te toekomst niet meer af te wachten: we kunnen onze toekomst zelf maken!³

Van der Woud legt er sterke nadruk op, dat deze 'vooruitgang' verschilt van de 'vooruitgang' die wij kennen. In de negentiende eeuw ging het niet om vooruitgang *per se*, vooruitgang om de vooruitgang, maar had deze vooruitgang een sterk idealistisch karakter. Het zelf maken van de toekomst betekende de vooruitgang van de 'beschaving', wat dat ook moge inhouden. De Westerse idealen van vrijheid, vrijdenken en voor ieder de vrijheid om zijn eigen geluk na te streven⁴. Dat deze vrijheid voor velen niet was weggelegd en soms met een hoge prijs moest worden gekocht, verliest Van der Woud niet uit het oog.⁵

Eén van de meest in het oog springende gevolgen van de vooruitgang in de negentiende eeuw, is het enorme tempo waarin de wereld wordt opengelegd. Het grote optimisme en de gedachte, dat álles mogelijk was door de menselijke macht over de natuur, zorgden voor een stortvloed aan uitvindingen op het gebied van transport en communicatie. Ook in de voorgaande eeuwen was er veel bereikbaar voor wie de tijd en de middelen bezat, maar gaandeweg werd het voor steeds meer mensen mogelijk om iets van de wereld te zien. De uitvindingen die hier het meest aan hebben bijgedragen, waren die van de trein en het spoor. In 1825 werd de eerste stoommachine in Engeland gebouwd, in 1830 was men zo ver dat men met de commerciële exploitatie kon beginnen en al in 1866 constateerde het Nederlandse blad *De Opmerker*: "Thans ligt er een ijzeren net van 70.000 Engelse mijlen, of ruim drie en twintig duizend uren gaans, om onze aardbol".⁶ Een enorme bouwrijver maakte zich van het Westen meester. Dalen en rivieren werden overbrugd, bergen geslecht of met een tunnel begaanbaar gemaakt en alles omwille van de vooruitgang. Deze vooruitgang vond niet alleen plaats in West-Europa, maar de kolonisatoren zorgden er ook voor dat er in verschillende overzeese gebieden met de trein gereisd kon worden.⁷

In Frankrijk werd al in 1876 gesproken over een spoorlijn van de Maghreb naar delen van het midden en zuiden van West-Afrika (Timboektoe en de stroomgebieden van de Congo en de Niger). De werkelijke uitvoering van de plannen bleek echter nog te veel gevraagd. In 1881 werd een onderzoeksexpeditie van kolonel Flatters die de mogelijkheden voor het tracé van een spoorlijn moest onderzoeken onderbroken door een aanval van bewoners van de woestijn: Flatters en 82 van zijn 86 metgezellen werden gedood. Het zou tot 1898 duren voor er een volgende expeditie op uit

³ Auke van der Woud, *Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2007, p. 12 - 13.

⁴ Auke van der Woud, *Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2007, p. 20.

⁵ Auke van der Woud, *Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2007, p. 21.

⁶ Geciteerd als in: Auke van der Woud, *Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2007, p. 28.

⁷ Auke van der Woud, *Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2007, p. 27 - 32.

werd gestuurd en “pas in het tweede kwart van de twintigste eeuw werd de eerste Trans-Sahara spoorlijn geopend”.⁸

Ook het transport over water was aan de vooruitgang onderhevig. Door stoomaandrijving waren steeds meer schepen in staat steeds sneller hun doel te bereiken, wat behalve de reistijd ook de kosten voor een tocht sterk omlaag bracht. Het graven van kanalen, zoals het Suezkanaal maakte grote omwegen onnodig en zo kwam het dat bij voorbeeld een reis tussen Nederland en Oost-Indië in 1840 tweehonderd dagen kostte en in 1888 nog maar één maand⁹. En behalve personen, konden ook brieven, nieuwsfeiten en onbekende producten uit de overzeese werelddelen worden uitgewisseld. Behalve transport van goederen, kon zo ook communicatie vele malen sneller dan vroeger worden uitgewisseld. De ontdekking en ontwikkeling van respectievelijk de telegraaf en de telefoon in de tweede helft van de negentiende eeuw hadden hier natuurlijk ook grote invloed op.¹⁰

Franse politieke situatie

Zoals we gezien hebben, veranderde de samenleving niet alleen in aanzicht, ook onderliggend, op wetenschappelijk en wijsgerig gebied, veranderde er veel. Darwins evolutietheorie was een gewaagde stelling die veel stof deed opwaaien, maar die ook een ander paradigma aan het licht bracht: in de moderne wetenschap is God geen afdoende antwoord meer. Voor religieuze verklaringen is geen plaats meer. Auguste Comte smeedde hiervoor in zijn *Cours de philosophie positive* (1842) de termen van de theologische, metafysische en positieve stadia in een samenleving. Waar men in het theologische stadium gelooft in diverse goden en vervolgens in één God, werkt men uiteindelijk toe naar een positieve periode, waarin men uitsluitend met empirische feiten en natuurwetten rekent.¹¹ De ideeën van dit positieve stadium vindt men al in de Franse Revolutie, waar men het goddelijk gezag van de koning afwijst. De macht moet in handen komen van hen die in staat zijn dit te dragen, het mag geen door God geautoriseerd recht zijn dat slechts door geboorte kan worden verworven.¹²

In figuur 1 heb ik een beknopt overzicht opgenomen van de Franse geschiedenis in de Vroegmoderne en Moderne tijd. Zoals te zien is, hebben we te maken met een roerige tijd in Frankrijk. In ruim 200 jaar heeft Frankrijk tien verschillende bestuursperiodes en talloze grote en kleine revoluties gekend. Na de Franse Revolutie werd in 1793 koning Lodewijk XVI onthoofd en de constitutionele monarchie (1789) afgeschaft. De Eerste Republiek werd twee jaar lang bestuurd door een vergaderde Nationale Conventie en later door een vijfkoppig ‘Directoire’. Nadat Napoleon Bonaparte in 1799 een staatsgreep pleegde, kroonde hij zichzelf in 1804 tot keizer Napoleon I van het Eerste Franse

⁸ Marc Vleugels, *Maghreb rail*. Uitgeverij 't Nijvere Lezerke, Heerlen, 1999, p. 137 - 142. Geraadpleegd op <http://www.nijverepublishers.nl/pages/samples.html> op 16 mei 2011.

⁹ Auke van der Woud, *Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2007, p. 32 - 39.

¹⁰ Auke van der Woud, *Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2007, p. 39 - 46.

¹¹ J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985, p. 201.

¹² J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985, p. 198 - 209.

Keizerrijk, dat na de Napoleontische oorlogen in 1814 viel en na het congres van Wenen in 1815 grotendeels tot haar oude proporties werd teruggebracht.¹³

In de periode van de restauratie werd de Bourbon-dynastie, in de persoon van Louis XVIII, opnieuw op de Franse troon gebracht, zij het als constitutionele monarchie, waarin een kamer van afgevaardigden (*Chambre des députés*) de grootste macht had. In deze kamer streden de ultra-royalisten voor een herstel van het totalitaire *Ancien Régime*. Deze strijd duurde voort tot de Julirevolutie van 1830 die werd aangewakkerd door schaarste, hoge voedselprijzen en de autoritaire staatsgreep van Karel X. Na de revolutie kreeg de liberalere Lodewijk Filips het koningschap aangeboden, waarin hij het grootste deel van de macht in handen legde van het parlement.

Na een revolutie in 1848 deed de kleinzoon van deze Lodewijk Filips afstand van de Franse troon en werd de

tweede Franse Republiek uitgeroepen. Frankrijk werd op dat moment een democratische republiek met algemeen kiesrecht en scheiding van de machten naar beeld van

Montesquieu. Na de roerige tijden, wilde het Franse volk nu een sterke hand die de orde en stabiliteit in het land kon herstellen en zo werd Lodewijk Napoleon Bonaparte, de neef van de voormalige keizer Napoleon I, gekozen tot eerste president van de republiek. Deze Napoleon pleegde in 1851 een staatsgreep en kroonde zichzelf in dat jaar tot keizer, hetgeen een jaar later door een referendum door een grote meerderheid van het volk werd geaccepteerd. Het Tweede Franse Keizerrijk was ontstaan.

Het duurde tot de nederlaag in de Frans-Duitse oorlog in 1870 - 1871 tot keizer Napoleon III gevangen werd genomen en het Franse keizerrijk omver geworpen werd. Een nieuwe republiek ontstond onder een tijdelijke regering van nationale defensie (*Le Gouvernement de la Défense Nationale*). Frankrijk kreeg een tweekamerparlement met een president die om de zeven jaar herkozen werd. Aanvankelijk waren de monarchisten in de meerderheid in het parlement, maar geleidelijk verschoof dit naar de radicale vleugel van de liberalen. Onder dit bestuur werden de Franse koloniën sterk uitgebreid en werden kerk en staat in Frankrijk definitief van elkaar gescheiden.¹⁵

Vroegmoderne Tijd

Bourbon (1589-1793)

Franse Revolutie (1789)

■ ■ Eerste Republiek (1793-1804)

■ ■ Eerste Keizerrijk (1804-1815)

Restauratie (1815-1830)

Moderne Tijd

■ ■ Julimonarchie (1830-1848)

■ ■ Tweede Republiek (1848-1852)

■ ■ Tweede Keizerrijk (1852-1870)

■ ■ Derde Republiek (1870-1940/'46)

■ ■ Vichy-regime (1940-1944)

■ ■ Vierde Republiek (1946-1958)

■ ■ Vijfde Republiek (1958-heden)

Figuur 1 - overzicht van staatsvormen in Frankrijk in de Vroegmoderne en de Moderne tijd¹⁴

¹³ A.J. Wiggers e.a. (red.), *Grote Winkler Prins*. Dl. 7, zevende geheel nwe. dr., Amsterdam, 1968. Lemma: Frankrijk, p. 690 - 693.

¹⁴ Bron: http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_Frankrijk, geraadpleegd op 17 mei 2011.

¹⁵ Robert P. Gwinn, Peter B. Norton en Philip W. Goetz (red.), *The New Encyclopaedia Britannica*. Vol. 19, 15th edition, Chicago, 1990. Lemma: *France*, p. 505 - 514. En: A.J. Wiggers, e.a. (red.), *Grote Winkler Prins*. Dl. 7, zevende geheel nwe. dr., Amsterdam, 1968. Lemma: Frankrijk, p. 690 - 705.

Verhouding politiek en religie

In deze veranderlijke jaren waren de monarchie en de Rooms-Katholieke Kerk voortdurend nauw met elkaar verbonden. De monarchie kreeg haar legitimatie vanuit de kerk; God zelf had haar immers gewild en ingesteld. Bovendien gunde de Franse Rooms-Katholieke Kerk volgens het eeuwenoude gallicanisme de koningen bepaalde macht bóven het centrale pauselijke gezag. Op zijn beurt beschermde de koning de kerk en kon de kerk op de bijna onverdeelde loyaliteit van de Franse adel rekenen, niet in het minst omdat veel van de hoge kerkelijke posten door adellijke personen bekleed werden. “Troon en altaar moesten hecht verbonden zijn”, zo beschrijft Bakhuizen van den Brink dit.¹⁶

Het nationalistische en vrijheidslievende streven aan het begin van de negentiende eeuw richtte zich vooral tegen de macht van de monarchie die voortdurend als te groot werd ervaren, en dit vrijheidsstreven richtte zich daarmee ook bijna automatisch tegen de Rooms-Katholieke Kerk. “Het gevolg was dat dit (ieder vrijheidslievend streven, JAVD) een sterk anti-kerkelijke strekking kreeg en dat de strijd tussen clericalisme en anti-clericalisme in roomse landen tot op deze tijd voortduurt.”¹⁷

De Februarirevolutie van 1848 was echter niet uitgesproken anti-kerkelijk en veel geestelijken sympathiseerden zelfs met de volkspartij. Bovendien maakte Lodewijk Napoleon bij zijn kroning de kerk tot bondgenoot, wat zorgde voor een kleine opleving van de populariteit van de Rooms-Katholieke kerk.¹⁸ Echter, na de nederlaag in de Frans-Duitse oorlog in 1871 en het feit dat de kerk in deze periode weer voor de kant van de monarchie had gekozen, verspeelde zij haar kansen om opnieuw een centrale plaats in het hart van het Franse volk in te nemen. In 1876 voerde de republikein Léon Gambetta actie voor de verkiezingen onder de leus “Le cléricalisme, voilà l’ ennemi” en na 1879 kwamen er voortaan zuiver republikeinse, liberale en antiklerikale regeringen aan de macht. Bakhuizen van den Brink schrijft:

In de volgende jaren voerde de regering verschillende wetten in: op de staatscholen werd kosteloos neutraal onderwijs gegeven; godsdienstonderwijs en vervolgens alle onderwijs door geestelijken op deze scholen werd verboden. De rooms-katholieken richtten toen vrije scholen op. Verder werd echtscheiding bij de wet mogelijk gemaakt.¹⁹

De republiek werd steeds meer gebaseerd op het concept wat we nu als *laïcité* kennen, waarbij godsdienstbeoefening een privé-aangelegenheid werd.²⁰ In 1905 werd deze situatie nog verder uitgewerkt en in de wet vastgelegd: “This law meant the *de facto* acceptance of secular principles: ‘The Republic neither acknowledges, nor pays for, nor subsidizes any form of worship’”²¹, schrijven

¹⁶ J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985, p. 121.

¹⁷ J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985. p. 112.

¹⁸ J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985, p. 122 - 124.

¹⁹ J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985, p. 125.

²⁰ J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985, p. 124 - 125.

²¹ Vicente Llorent Bedmar en Verónica Cobano-Delgado Palma, The muslim veil controversy in French and Spanish schools. In: *Islam and Christian-Muslim relations*, vol. 21, no. 1 (januari 2010), p. 63.

Vicente Llorent Bedmar en Verónica Cobano-Delgado Palma over het ontstaan van deze wet in 1905. De periode waarin Charles de Foucauld leefde, was dus bij uitstek een periode waarin de positie van de Rooms-Katholieke Kerk in Frankrijk veranderde. We kunnen niet zeggen dat de kerk in korte tijd haar centrale positie in de maatschappij verloor, zeker niet als we bedenken hoe stevig haar positie tot in de twintigste eeuw gebleven is. Toch kunnen we wel zeggen dat in de hierboven beschreven periode de rol van de kerk in Frankrijk veranderd is. Van haar positie in het centrum van de Franse samenleving waar zij zich bevond, hecht verbonden met de absolute monarchen, heeft zij een stap opzij moeten doen ten gunste van het liberale en democratische gedachtegoed van de republiek.

Om De Foucauld hierin goed te kunnen plaatsen, moeten we in het oog houden in wat voor milieu hij opgroeide. De Foucauld werd zoals ik in de biografie zal beschrijven, geboren in een Franse adellijke familie die al eeuwenlang belangrijke functies bekleedde en nauw met het Franse koningshuis verbonden was. En gezien de sterke banden tussen de 'troon en het altaar', was deze familie dus bijna vanzelfsprekend ook trouw lid van de Rooms-Katholieke Kerk. Anne Fremantle ziet ook in de opleiding van Charles geen toeval:

Het beroep van officier was in die tijd een van de weinige waarin nog veel aristocraten te vinden waren. De oude Franse adel voelde weinig voor burgerlijke ambten onder de republiek en Charles' vader was met zijn korte loopbaan bij het bosbeheer een vrij zeldzame uitzondering. De adel en de gegoede burgerij waren zeer royalistisch gezind; ze konden desnoods Orléanist of Bonapartist zijn, maar in geen geval voorstanders van de republiek en alleen het leger bood hun een mogelijkheid om het vaderland als goede patriotten te dienen, zonder in de politiek van de dag te worden betrokken.²²

Behalve de keuze voor zijn militaire loopbaan, is de keuze die De Foucauld later in zijn leven maakt om zijn leven te geven aan de kerk, is dus wellicht ook niet zo'n opmerkelijke keuze. Natuurlijk is de keuze opmerkelijk wanneer we kijken naar de enorme ommezwaai die De Foucauld maakte, maar naast genegenheid voor het militaire bedrijf, was ook zijn trouw aan de Rooms-Katholieke kerk bijna vanzelfsprekend voor een in Frankrijk opgegroeide telg van een hoge adellijke familie.

Kolonialisme

Het Franse koloniale verleden begint volgens de *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie* in de eerste helft van de zestiende eeuw met expedities vanuit Frankrijk naar Noord-Amerika, die in 1604 leidden tot de stichting van de eerste kolonie Port Royal (tegenwoordig Nova Scotia) in Acadië. In 1608 werd Quebec gesticht, de hoofdstad van Canada, toen Nieuw-Frankrijk. In het tweede kwart van de zeventiende eeuw, onder Richelieu werd er meer en meer werk gemaakt van de vestiging in Canada. Ook in de USA, rond de rivieren Ohio, Illinois en Mississippi werden verschillende steden gesticht. Op de Antillen werden de Franse gebieden sterk uitgebreid met Martinique, Guadeloupe en het westelijke deel van Santo Domingo (nu Haïti). In Madagascar en Senegal in Afrika en op eilanden in de Indische Oceaan (Réunion, Mauritius en de Seychellen) werden koloniën gesticht. Onder invloed van onder andere heftige concurrentie, kwam Frankrijk in de tweede helft van de achttiende eeuw steeds meer in conflict met Groot-Brittannië. Enorme overzeese gebiedsdelen werden van Frankrijk afgenomen, vooral als gevolg van de Zevenjarige Oorlog: heel Nieuw-Frankrijk, de Caraïbische eilanden, Indische bezittingen, Louisiana, Grenada en Saint Lucia. Bovendien brak in 1791

²² Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 18.

een slavenopstand uit in Santo Domingo, de rijkste Franse kolonie, die in 1804 zou leiden tot de onafhankelijke republiek Haïti.²³

Zo kwam het dat Frankrijk aan het begin van de negentiende eeuw de belangrijkste van haar koloniën verloren had en nog slechts een fractie van haar overzeese bezittingen over had. Het grootste deel van haar koloniën zou zij na de Napoleontische oorlogen weer terugkrijgen; als begin van het zogenaamde tweede koloniale rijk, wordt vaak de Franse inval in Algerije in 1830 gekozen. Na overheersing door de Abbasieden, viel Algerije al vanaf het bestuur van Selim I (1512-1520) onder het Ottomaanse Rijk en genoot in die periode een grote mate van onafhankelijkheid. Toen de macht door de Franse Julimonarchie werd overgenomen en Algerije in 1834 tot een kolonie van Frankrijk verklaard werd, kwam de macht toe aan de Franse staat, in de persoon van de gouverneur-generaal ter plaatse. Hoewel aanvankelijk de bedoeling was alleen de kusten van het gebied te bezetten om zo de piraterij aan banden te kunnen leggen, emigreerden al snel vele Europeanen naar Algerije: in 1846 waren dat er al 100.000, benoemt de *Grote Larousse*. Spoedig daarna, onder het Tweede Franse keizerrijk, worden naast vele nederzettingen in de rest van Afrika (onder andere in Gabon, Madagascar, Tahiti en Tunis) ook de meer landinwaarts gelegen delen van Algerije aan Frankrijk onderworpen. Marokko komt als één van de laatste landen in 1911 in Franse handen, na Tunesië, Mauritanië, Senegal, Guinee, Mali, Ivoorkust, Benin, Niger, Tsjaad, de Centraal-Afrikaanse Republiek en de Republiek Congo. Ook in het Verre Oosten zijn de Franse koloniën flink uitgebreid met onder andere Vietnam, Cambodja en Laos.²⁴ In 1898, net voor het einde van de negentiende eeuw en dus nog vóórdat Marokko onder Frans protectoraat valt ziet de wereldkaart eruit zoals gepresenteerd in bijlage 1²⁵. Grote delen van noordwest Afrika horen bij het Franse hartland, west en zuidelijk Afrika vallen onder het Britse koninkrijk, maar ook Portugal, België en Duitse Rijk hebben er hun machtsbases.

In 1919, drie jaar na de dood van De Foucauld, was het Franse Koloniale rijk op zijn hoogtepunt van zijn invloed en reikte het over de vijf continenten. Het omvatte toen volgens de *Larousse* in totaal 70 miljoen inwoners. Het zwaartepunt lag niet meer, zoals dat in het eerste koloniale rijk het geval was, in Noord-Amerika, maar nu in Noord- en Centraal-Afrika. Op dat moment waren ruim een miljoen Fransen naar Algerije geëmigreerd, die daar voornamelijk de bovenlaag van de samenleving vormden: administrateurs, technici, handelaars en leraren. De uitvoering van het bestuur van het land werd in handen gegeven van locale traditionele stamhoofden en instanties. “De vorming van een inlands kader, dat echter in omvang zeer beperkt was, werkte toch het ontstaan van nationalistische bewegingen in de hand”, voegt de *Larousse* toe.²⁶

²³ L. Nagels en L. Vandeschoor (red.), *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie*. Dl. 14, Uitgeverij Scheltens en Gilgay NV, 's-Gravenhage, 1976. Lemma: koloniaal, p. 208 - 209.

²⁴ A.J. Wiggers, e.a. (red.), *Grote Winkler Prins*. Dl. 7, zevende geheel nwe. dr., Amsterdam, 1968. Lemma: Frankrijk, p. 690 – 705. En: L. Nagels en L. Vandeschoor (red.), *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie*. Dl. 14, Uitgeverij Scheltens en Gilgay NV, 's-Gravenhage, 1976. Lemma: koloniaal, p. 696.

²⁵ Bron: http://nl.wikipedia.org/wiki/Franse-koloniale_Rijk, geraadpleegd op 21 mei 2011.

²⁶ L. Nagels en L. Vandeschoor (red.), *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie*. Dl. 14, Uitgeverij Scheltens en Gilgay NV, 's-Gravenhage, 1976. Lemma: koloniaal, p. 208 - 209.

Kolonialisme en missie

Samen met de kolonistoren werd ook de christelijke boodschap de wereld in gestuurd. In deel acht van de *Cambridge history of Christianity*, het deel getiteld *World Christianities, c. 1815 - c. 1914*, laat Andrew Porter²⁷ zien dat de christelijke missie en de kolonisatie sterk met elkaar verbonden zijn. 'Christianity, commerce and civilisation', drie samenhangende termen die stammen uit de context van de afschaffing van de slavernij, laten volgens Porter de dynamiek zien die ook de basis vormt van de drang tot het geheel van staatkundige gebiedsuitbreiding en christelijke zending. Voor de staatsmannen die verantwoordelijk zijn voor de kolonisatie, is niet alleen het winnen van grondstoffen en het verkrijgen van een afzetmarkt van belang, ook ideële thema's als het verspreiden van het christendom en 'de beschaving' (wat dat ook moge inhouden) zijn van belang, schrijft hij.²⁸ Brian Stanley schrijft eerder in hetzelfde boek dat de verbondenheid deze drie C's zo sterk is, dat geen van de drie zonder de twee anderen kan. Hij beschrijft dat een goede samenleving kan volgens bestuurders in die tijd niet kon bloeien zonder handel en christelijke waarden en normen en andersom zullen een bloeiende samenleving en handel als automatisch het zoeken en verdiepen van het christendom tot gevolg hebben, zo was de algemene visie.²⁹ Eén van de gevolgen van deze visie van sterke verbondenheid tussen de kerk, de staat en de handel is dat belangen verstrengeld konden raken. Zowel de missionarissen als de kolonistoren vertrouwen op de aanwezigheid van 'de ander' en maken gebruik van de expertise van 'de ander' in het bereiken van hun doelen. Zo is de methodistische predikant Dennis Kemp (1859-1936) er bij voorbeeld van overtuigd "[...] that the British Army and Navy are today used by God for the accomplishment of His purposes". Ook van de Britse overheid uit werden kerk en staat nogal vereenzelvigd, getuige de Britse officier die de missie prijst voor het overheidswerk dat zij doet:

As their immediate object is not profit, they can afford to reside at places till they become profitable. They strengthen our hold over the country, they spread the use of the English language, they induct the natives into the best kind of civilization and in fact each mission station is an essay in colonization.³⁰

Deze lijnen kunnen we zeker niet één op één doortrekken, maar ook voor Frankrijk heeft in bepaalde mate deze verstrengeling van belangen gegolden. De Franse regering hield zich in naam afzijdig van religieuze vraagstukken, maar voor de inheemse bevolking bestond er geen verschil tussen kerk en staat, tussen de politiek en de religie van de westerse overheerser. Zoals ook tegenwoordig nog vaak het geval is, werden christelijke verkondigers aangezien voor vertegenwoordigers van Westerse politiek en samenleving en andersom.³¹

²⁷ Andrew Porter, *Missions and empire, c. 1873 - 1914*. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 560 - 575.

²⁸ Andrew Porter, *Missions and empire, c. 1873 - 1914*. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 560.

²⁹ Brian Stanley, *Christian missions, antislavery and the claims of humanity, c. 1813 - 1873*. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 449 - 454.

³⁰ Andrew Porter, *Missions and empire, c. 1873 - 1914*. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 566.

³¹ Andrew Porter, *Missions and empire, c. 1873 - 1914*. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 564 - 569.

Deze sterke samenwerkingsband tussen kerk en staat is de ene zijde van de medaille, missionarissen en zendelingen gingen ook los van de eigen politieke bescherming op pad. Er zijn natuurlijk ook situaties waarin er spanning bestond tussen de overheid en zendelingen. In een bepaalde kolonie waren missionarissen van diverse afkomst aanwezig; in India bijvoorbeeld, een kolonie van Groot-Brittannië, waren naast Anglicaanse priesters ook rooms-katholieken en Nederlandse protestantse zendelingen present. Porter schrijft dat er behalve de aanwezigheid weinig verdere toenadering was: de verschillende denominaties en nationaliteiten “distanced themselves from each other”. Ondanks een doel dat gedeeltelijk gezamenlijk genoemd kan worden, ontstond er een sterke competitieve sfeer. Zelfs wanneer er sprake was van alleen protestanten of rooms-katholieken.³²

Missie

Ondanks het exporteren van Europese verschillen, verdeelde gemeentes en zelfs kerkelijke schisma's in Afrika en andere continenten groeide er in deze periode een tegenbeweging die een ander geluid liet horen. Porter ziet zelfs een verband: juist vanwege de verdeeldheid ontstond er nieuwe reflectie op de toekomst en het doel van het christendom. Eén van de mijlpalen hierin was de wereldzendingconferentie in 1910 in Edingburgh, die probeerde oecumenische samenwerking in de zending te stimuleren. Ondanks dat bij deze conferentie slechts een beperkt deel van de christelijke wereld werd vertegenwoordigd, kunnen we wel zeggen dat zij de tendensen in de samenleving van het begin van de twintigste eeuw laat zien. In de verslagen die de vergadering naar buiten bracht, werd de nadruk gelegd op het goede en ware in alle religies. “All these religions without exception disclose elemental needs of the human soul”. Bovendien had men de intentie zich te verdiepen in de niet-christelijke religies om uit te vinden “what had the power of keeping men back from Christ, or of preparing the way for faith in him”. Hieruit spreekt een sterke neiging naar een vervullingsmodel, waarin het christendom de vervulling is van alle religies en deze religies een voorbereidingsstadium zijn op de redding in het christendom.³³

Behalve deze oecumenische beweging, benoemt Porter nog een verandering die voor ons van belang is. Het lage rendement en de tegenvallende resultaten van de missie naar gekoloniseerde gebieden dwongen in de jaren '60, maar meer nog in de jaren '80 en '90 van de negentiende eeuw tot reflectie op de vorm en middelen van de missie. In plaats van in te zetten op het bouwen van kerken, kapellen, scholen, behuizing en een bestuurlijk apparaat, begon men in te zien dat het Christendom dichterbij de bevolking gebracht moest worden. Geen 'hoge religie' van ver weg, maar een eenvoudig verhaal in woorden en beelden die voor de plaatselijke bevolking te begrijpen zijn. Er werd ingezet op “stripping away the western cultural wrapping” en zich zo veel mogelijk te richten op de leefwijze van de lokale bevolking. Op deze manier de boodschap die de kern is van het Christendom het dichtst bij de mensen gebracht worden. “For succes, no more was required than a vivid faith, economy of means, and complete trust in divine proposition”.³⁴

³² Andrew Porter, *Missions and empire, c. 1873 - 1914*. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 567 - 569.

³³ Andrew Porter, *Missions and empire, c. 1873 - 1914*. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 574 - 574.

³⁴ Andrew Porter, *Missions and empire, c. 1873 - 1914*. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 560 - 561.

Rooms-Katholieke Kerk

Als we ons nu richten op de Rooms-Katholieke Kerk en dan met name de kerk in Frankrijk en het kerkelijke bestuur vanuit Rome, zien we dat na de Franse Revolutie de Franse bevolking in twee groepen bevolking uiteen viel wat betreft de relatie tot de kerk. De ene groep identificeerde zich nog sterk met de revolutionaire ideeën van soevereiniteit van het volk en het stichten van een liberaal-democratische natiestaat. De andere groep weigerde zich te conformeren aan een samenleving die niet gebaseerd was op religie. Zij zag Frankrijk nog steeds als de 'christelijke natie *par excellence*' en als 'eerste dochter van de kerk'. Hoewel de kerk dus kon rekenen op de steun van een deel van het volk, was er ook een groot deel van het volk dat in het begin van de negentiende eeuw geen enkele binding had met die kerk. Daar komt nog bij dat Napoleon Bonaparte op gespannen voet met de kerk stond, sinds hij in 1809 de kerkelijke staten annexeerde. Toen de eeuw dus goed en wel begonnen was en de Bourbons in 1815 weer op de Franse troon zaten, stond de Rooms-Katholieke Kerk voor de taak van een grote reconstructie: het volk moest weer terug naar de kerk en de kerk moest weer in het centrum van de samenleving komen te staan.³⁵

Niet alleen in Frankrijk, in heel Europa was de negentiende eeuw enerzijds de eeuw van het herstel en een sterke herleving van oude religieuze waarden en met name van het katholieke christendom en anderzijds de eeuw van de secularisatie van de Europese geest. James McMillan beschrijft in zijn bijdrage in *The Cambridge History of Christianity* dat het aanzien van de Rooms-Katholieke Kerk in Frankrijk compleet veranderde. Van 40.600 priesters in 1830 gaat het naar 58.000 priesters in 1879. De verhouding van het aantal priesters tegenover bevolkingsaantallen werd steeds gunstiger voor de eerste groep. Bovendien hebben we in deze revival in de eerste helft van de eeuw te maken met een groep jonge en levenskrachtige vertegenwoordigers van de kerk. Behalve het aantal priesters, nam ook het aantal reguliere geestelijken -met name vrouwen- in deze periode sterk toe. Ruim 400 nieuwe orden werden gesticht en zo'n 200.000 vrouwen legden hun religieuze beloften af.³⁶

Deze '*Catholic Revival*' vond plaats in de zelfde periode en met de zelfde inzet als die ik zojuist heb besproken onder het kopje *Missie*. De Kerk moest haar weg naar het volk terugvinden, opdat ook het volk de weg naar de kerk weer zou vinden. Men wilde af van het beeld van een hoog, afstandelijk, bureaucratisch instituut, maar de Kerk moest dicht bij het volk komen te staan en toegankelijk worden voor grote lagen van de bevolking. Eén van de manieren om dit te bereiken, was de omarming van het levende volksgeloof door deze hernieuwde clerus. De kloof tussen de kerk en het volk werd overbrugd doordat ideeën die onder 'het gewone volk', met name op het platteland sterk leefden nu werden aangenomen en ondersteund door de kerk: heiligenverering, pelgrimages en bedevaarten naar heilige plaatsen en het enthousiasme voor wonderen.³⁷ Vooral de sterke Mariacultus met wereldberoemde verschijningen in Lourdes, La Sayette en Parijs, werd in deze jaren

³⁵ James McMillan, Catholic Christianity in France from the Restoration to the separation of church and state, 1815 - 1905. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 217 - 218.

³⁶ James McMillan, Catholic Christianity in France from the Restoration to the separation of church and state, 1815 - 1905. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 218 - 219.

³⁷ James McMillan, Catholic Christianity in France from the Restoration to the separation of church and state, 1815 - 1905. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 220.

vanuit Rome gepropageerd met als hoogtepunt in 1854 de proclamatie door paus Pius IX van de onbevleete ontvangenis van Maria. De Rooms-Katholieke Kerk in Frankrijk (en wereldwijd) begroette dit dogma enthousiast, “maar”, zo schrijft de Bakhuizen van den Brink, “de kloof met de protestanten en ook met de Oosters-Orthodoxe Kerk werd wederom verbreed”.³⁸

Voor de enorme vooruitgang van de populariteit van de Rooms-Katholieke Kerk in Frankrijk moest ook een prijs betaald worden. De kloof tussen de kerk en de gelovigen werd kleiner; die tussen gelovigen en niet-gelovigen groeide. Eén van de oorzaken daarvan was het ultramontanisme dat sterk groeide in deze periode. Vooral in de jaren tussen 1840 en 1880 ontstond er een steeds grotere groep priesters met een zeer sterke gerichtheid op Rome.³⁹ De onfeilbaarheid van de paus en pauselijke decreten stonden bij hen in zeer hoog aanzien, wat volgens Sheridan Gilley uitmondde in een neo-ultramontanisme. Dit neo-ultramontanisme onderscheidde zich van het bekende ultramontanisme door een cultus rond de paus die als martelaar gezien werd toen hij tijdens het eerste Napoleontische keizerrijk gevangene was in het Vaticaan en daarna het grootste deel van zijn grondgebied had moeten afstaan.⁴⁰

Dit ultramontanisme kwam in Frankrijk behalve tegenover liberale niet-religieuze groepen, te staan tegenover het oude gallicanisme, dat al sinds het *Ancien Régime* bepaalde centralistische macht van Rome afnam en aan de Franse staat toekende. Dit gallicanisme stond in het ontkennen van de onfeilbaarheid van de paus en de macht die zij hem ontnamen, recht tegenover de ultramontanisten, onder anderen vertegenwoordigd door Laménais. Deze tegenstellingen, die steeds scherper werden, leidden uiteindelijk in 1905 tot de instelling van een seculiere politiek en samenleving, de *laïcité*.⁴¹

Vanuit het Vaticaan

Vanuit Rome werd in deze periode ook sterk ingezet op de eigenheid en de waarheid die de Rooms-Katholieke Kerk met zich meedroeg. Tijdens het pontificaat van Pius IX werd in 1864 de encycliek *Quanta cura* uitgevaardigd, met de aangehechte *Syllabus errorum*. Dit aanhangsel vatte de belangrijkste dwalingen van dat moment samen. Bakhuizen van den Brink beschrijft:

³⁸ J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985, p. 114.

³⁹ James McMillan, Catholic Christianity in France from the Restoration to the separation of church and state, 1815 - 1905. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 220 - 222.

⁴⁰ Sheridan Gilley, The papacy. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 13 - 15.

⁴¹ James McMillan, Catholic Christianity in France from the Restoration to the separation of church and state, 1815 - 1905. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 221 - 223.

Daaronder vallen rationalisme, pantheïsme, vrije beoefening van filosofie en wetenschap, protestantisme; gelijkelijk worden socialisme, communisme, bijbelgenootschappen en geheime genootschappen als *eiusmodi pestes* gebrandmerkt. Het vonnis treft verder: scheiding van Kerk en staat, controle van de staat over de Kerk, vrijheid van godsdienst in katholieke landen, vrijheid van meningsuiting; tenslotte wordt het een dwaling genoemd dat de paus zich zou kunnen en moeten verzoenen met de vooruitgang, het liberalisme en de nieuwe maatschappijvormen.⁴²

Tijdens het pontificaat van deze paus werd een tweede grote dogmatische gebeurtenis beklonken: de onfeilbaarheidsverklaring van de paus. In 1869 riep Pius IX het Eerste Vaticaans concilie bijeen (tot 1870). Al voor het concilie waren de agendapunten bekend en de onfeilbaarheidsverklaring bleek veruit het meest controversiële onderwerp. Twee partijen tekenden zich af tussen de verzamelde geestelijken: de ultramontaanse ‘infallibilisten’ tegenover hen die op principiële en historische gronden de pauselijke onfeilbaarheid verwierpen. De manier waarop de uitnodiging voor het concilie de protestanten en a-catholici (die ook waren uitgenodigd) opriep zich te bekeren tot de ware kudde van Christus laat al zien hoe deze ‘ware kerk’ zichzelf verheven boven deze anderen beschouwde. Van de 1000 genodigde bisschoppen waren er ruim 700 aanwezig, van wie er nog eens 55 demonstratief het concilie hebben verlaten vóór de stemming. Uiteindelijk stemden 553 bisschoppen *placet* (‘het behaagt mij’) en twee (die niet gewaarschuwd waren dat er gestemd zou worden) *non placet*. Alle uitspraken die de paus *ex cathedra* doet, bezitten sindsdien officiële onfeilbaarheid en zijn als zodanig onveranderlijk.⁴³

Ontwikkeling van presentie van Christus in de eucharistie

Eén van de religieuze thema’s in de Rooms-Katholieke Kerk die in de loop van de negentiende eeuw steeds verder uitgewerkt werd, is die van de eucharistische aanbidding; de aanbidding van de geconsacreerde hostie als ware het Christus zelf. Al bij het begin van de vroege kerk bestond er een groot ontzag voor de hostie die naar voorbeeld van Jezus’ woorden bij het laatste avondmaal “[...] want dit is mijn lichaam” werd geconsacreerd. Hardon vermeldt dat monniken en priesters al rond 120 na Christus het heilig sacrament niet alleen in hun cel bewaarden, maar ook op hun lichaam meedroegen om onderweg de communie te kunnen gebruiken, maar ook ter bescherming tegen dieven en andere gevaren onderweg. Tijdens het Concilie van Nicea werd de eucharistie gereserveerd voor in kerken en kloosters, waarbij erop werd aangedrongen de hosties zeer goed op te bergen om ze te beschermen “from profanation by mice and impious men”.⁴⁴

De heiligheid van het sacrament nam een hoge vlucht in de eerste helft van de dertiende eeuw, toen Urbanus IV in 1264 het sacramentsfeest (Corpus Christi) voor de hele kerk instelde. Vanaf dat moment was er niet alleen voor elke heilige, maar ook voor het lichaam van Christus (in het sacrament) een feestdag. De instelling van het feest was grotendeels te danken aan vrouwelijke

⁴² J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985, p. 114 - 115.

⁴³ J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985, p. 114 - 118.

⁴⁴ John A. Hardon, *The History of Eucharistic Adoration: Development of Doctrine in the Catholic Church*. CMJ Marian Publishers, Oak Lawn, 2003, p. 3 - 4. Geraadpleegd op http://www.therealpresence.org/eucharst/manual/section1/sec1_12a.pdf op 26 mei 2011.

religieuzen in West-Europa die in hun mystiek een diepe aanbidding voor het sacrament aan de dag legden.⁴⁵ Toen in de zestiende eeuw het Katholieke geloof en ook de status van de eucharistie aan de kaak werd gesteld door hervormers, werd het Concilie van Trente (1545 - 1563) bijeen geroepen om de grenzen en leerstellingen van de Kerk te definiëren. Zo werd in 1551 opgesteld:

The other sacraments do not have the power of sanctifying until someone makes use of them, but in the Eucharist the very Author of sanctity is present before the Sacrament is used. For before the apostles received the Eucharist from the hands of our Lord, He told them that it was His Body that He was giving them.

En:

The only-begotten Son of God is to be adored in the Holy Sacrament of the Eucharist with the worship of latria, including external worship. The Sacrament, therefore, is to be honoured with extraordinary festive celebrations (and) solemnly carried from place to place in processions according to the praiseworthy universal rite and custom of the holy Church. The Sacrament is to be publicly exposed for the people's adoration.⁴⁶

De *Catholic Encyclopedia*, een door Rome goedgekeurde encyclopedie van de Rooms-Katholieke Kerk legt onder het lemma 'the real presence of Christ in the eucharist' uit waar de heiligheid van het brood en de wijn vandaan komen. Waar bij Luther het brood en de wijn hun heiligheid krijgen wanneer zij door de gelovigen ontvangen en gebruikt worden (*in usu*), is in de Rooms-Katholieke traditie Christus aanwezig na de consecratie. Er vindt een totale en werkelijke transsubstantie plaats: de hostie en de wijn zijn verdwenen en volledig veranderd in het lichaam en bloed van Christus. "Elke druppel, elke kruimel is heilig. Niets van dit lichaam en bloed mag dan ook verloren gaan. Bovendien is Christus volledig aanwezig. Niet alleen bloed, niet alleen vlees, maar beide. Niet alleen lichaam, niet alleen ziel, maar beide. Niet alleen menselijkheid, niet alleen goddelijkheid, maar beide. Al deze dingen zijn aanwezig tot in de kleinste druppel of kruimel van de eucharistie".⁴⁷

Na het Concilie van Trente ontwikkelde deze aanbidding zich steeds verder en ontstonden er nieuwe vormen aanbidding van Christus, aanwezig in de eucharistie. Een geheel persoonlijke toewijding aan het sacrament is de veertig-uur-devotie, waarbij men veertig uur onafgebroken in gebed voor het heilig sacrament verblijft. Deze veertig-uur-devotie werd in 1592 door paus Clemens VIII goedgekeurd en later in 1731 door Clemens XIII uitgewerkt met gedetailleerde regels en beschrijvingen. Een andere vorm van devotie is de doorgaande verering waarbij in één kerk of kapel of in diverse kerken in een diocees of land voortdurend iemand aanbeddend aanwezig is bij een monstrans met de hostie.

Vanaf 1226 was er in Parijs in de kapel van het Heilig Kruis zo'n doorgaande verering, ingesteld door Louis VII na zijn overwinning op de Albigenzen. Pas met de strubbelingen van de Franse Revolutie

⁴⁵ Frits van Oostrom, *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2006, p. 401 - 404.

⁴⁶ John A. Hardon, *The History of Eucharistic Adoration: Development of Doctrine in the Catholic Church*. CMJ Marian Publishers, Oak Lawn, 2003, p. 7 - 8. Geraadpleegd op http://www.therealpresence.org/eucharst/manual/section1/sec1_12a.pdf op 26 mei 2011.

⁴⁷ Charles G. Herbermann e.a. (red.), *Catholic Encyclopedia*. The Encyclopedia Press, New York, 1913. Geraadpleegd op <http://www.newadvent.org/cathen/index.html> op 26 mei 2011.

kwam hier een eind aan⁴⁸, maar Benedict J. Groeschel wijst erop dat juist het einde van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw in Frankrijk een enorme opleving van de eucharistische aanbidding betekende. "It can honestly be said that in the eighteenth and nineteenth centuries no Catholic saint could be found who did not place Eucharistic piety at the center of his or her life." Enkele namen die Groeschel in dit verband noemt, zijn de priesters Jean-Marie Vianney en Pierre Julien Eymard en de non en latere heilige Thérèse van Lisieux. Ook dom Prosper Guéranger, de ultramontaanse Benedictijner monnik die veel betekend heeft voor de heropleving van de Franse katholieke liturgie besteedde veel tijd aan de aanbidding van de eucharistie.⁴⁹

Deze hernieuwde aandacht voor de eucharistie maakt het niet verbazingwekkend dat het eerste (informele) Eucharistisch Congres in 1874 in Frankrijk plaatsvond. De drijvende kracht hierachter was de vrome leek Marie-Marthe Tamisier⁵⁰ een leerlinge uit de kring van Pierre Julien Eymard die de volgens Hardon de kracht had ervaren die uitgaat van de heilige aanwezigheid. In 1881 gaf paus Leo XIII in lovende woorden zijn goedkeuring aan het concept en een officieel internationaal Eucharistisch Congres werd georganiseerd in Lille, dat 4.000 bezoekers trok. Het congres was zo succesvol dat de volgende editie in Rome werd gehouden, onder voorzitterschap van paus Pius X.⁵¹

Conclusie

In het voorgaande zagen we, hoe de tijd van De Foucauld eruit zag. Vóór alles was de negentiende eeuw een eeuw van omwentelingen en vooruitgang. Reizen werd steeds comfortabeler, gemakkelijker en kwam voor steeds meer mensen binnen handbereik. Voor het adellijke milieu waaruit De Foucauld afkomstig is, was het maken van verre reizen weliswaar altijd al een mogelijkheid, maar het gemak en de frequentie waarmee Charles De Foucauld de wereld bereist, zijn zeker een gevolg van de tijd waarin hij leeft.

Ook zien we dat de keuze die De Foucauld maakt door zijn leven onder de hoede van de Rooms-Katholieke kerk te leven, niet geheel onverklaarbaar is. In de politiek roerige tijd waarin hij opgroeide, schrijft Fremantle⁵², waren de Kerk en het leger belangrijke werkgevers voor jongemannen uit adellijke milieus. In het leger, konden zij hun land dienen zonder geconfronteerd te worden met de afbreuk van het *Ancien Régime* en het ontstaan van de macht van het volk. In de kerk vonden zij een positie met eer en aanzien zoals die in hun families al zo lang bekleed werden.

Op het moment dat De Foucauld in Algerije terecht kwam, was dit land al zeker 50 jaar een kolonie van Frankrijk. Toch zagen we dat ook op dat moment de situatie nog onduidelijkheden kende en dat

⁴⁸ John A. Hardon, *The History of Eucharistic Adoration: Development of Doctrine in the Catholic Church*. CMJ Marian Publishers, Oak Lawn, 2003, p. 10. Geraadpleegd op http://www.therealpresence.org/eucharst/manual/section1/sec1_12a.pdf op 26 mei 2011.

⁴⁹ Benedict J. Groeschel en James Monti, *In the presence of our Lord*. Our Sunday Visitor Publishing Division, Huntington, 1997, p. 132 - 134.

⁵⁰ Deze Tamisier wordt door Eymard aangesproken met Soeur Emilia, maar naar mijn weten is niet bekend of zij ook echt een kloostergelofte heeft afgelegd.

⁵¹ John A. Hardon, *The History of Eucharistic Adoration: Development of Doctrine in the Catholic Church*. CMJ Marian Publishers, Oak Lawn, 2003, p. 15. Geraadpleegd op http://www.therealpresence.org/eucharst/manual/section1/sec1_12a.pdf op 26 mei 2011.

⁵² Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 18.

er zo nu en dan opstanden tegen de Franse overheersing waren, hoewel de macht gedeeltelijk via een inlands 'kader'⁽⁵³⁾ gereguleerd is om dit te voorkomen.

In de Rooms-Katholieke kerk was in deze periode een beweging te zien die de kerk een positie dichterbij 'het gewone volk' moest bezorgen: een kerk die bereikbaar en begrijpelijk is voor burgers. Door deze beweging ontstond een *Catholic Revival*, een periode van enorme toename van aandacht voor de kerk, niet alleen in aantallen bezoekers, maar vooral geteld in de aantallen nieuwe priesters en ingetreden religieuzen. Gevolg hiervan was een breder wordende kloof tussen gelovigen en niet-gelovigen, die in 1905 leidde tot de instelling van de *laïcité* als grondhouding voor de Franse politiek.

Binnen de Rooms-Katholieke kerk zagen we in de periode van de achttiende eeuw de ontwikkeling van de eucharistische aanbidding. De erkenning van de heiligheid van de eucharistie bestond al vele eeuwen, maar in verschillende kringen in Frankrijk in de achttiende eeuw kwam de aanbidding van dat sacrament als nieuw fenomeen op. Dit leidde tot onder andere de Eucharistische Congressen aan het eind van de eeuw.

⁵³ L. Nagels en L. Vandeschoor (red.), *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie*. Dl. 14, Uitgeverij Scheltens en Gilgay NV, 's-Gravenhage, 1976. Lemma: koloniaal, p. 208 - 209.

Biografie van Charles de Foucauld

Inleiding

Charles de Foucauld ontwikkelde zijn presentiegedachte pas op latere leeftijd. Niet zomaar uit het niets, maar gaandeweg het proces van zijn leven en zijn persoonlijke groei. Daarom is het van belang dat ik, alvorens naar die presentiegedachte op zich te kijken, een levensbeschrijving van hem geef. Waar leefde hij? Met wie ging hij om? Wat maakte hij mee? Dit om met deze informatie straks verder te kunnen kijken naar wat voor plaats zijn presentiegedachte innam in zijn leven.

In wat volgt, wil ik daarom de biografie van De Foucauld beschrijven, me daarbij richtend op de grote lijnen die René Bazin in zijn grote biografie over De Foucauld aanhoudt en gebruik makend van de details van Anne Fremantle. Hoewel ik daarin veel kan opnemen, zullen er altijd veel meer gegevens zijn die niet kunnen worden opgenomen. Bovendien kunnen we altijd alleen maar gissen naar de werkelijke beweegredenen van een mens en zijn intenties. Ik probeer door een verhaal te schrijven van feitelijke gegevens over tijden en plaatsen, ook een beeld te schetsen van het gekleurde leven van een bijzondere man met zijn *ups* en *downs* en zijn eigen geestelijk leven en persoonlijke motivaties.

Bronnen

Wat van het leven van Charles de Foucauld bekend is, hebben we vooral te danken hebben aan René Bazin. Bazin was een groot bewonderaar van De Foucauld en deed in Brussel op verzoek van Louis Massignon een lijvige Franstalige biografie van de monnik uitkomen. De Nederlandse vertaling van dit boek is in de Utrechtse Universiteitsbibliotheek te leen en vertoont (naast de opmerking “in bar slecht Nederlands vertaald”) als enige datering “+/- 1920” in potlood op de zogenaamde Franse titelpagina. De Franse vertaling van deze biografie komt uit 1921, de Nederlandse vertaling ervan is gedateerd in 1925⁵⁴. Bazin heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar het leven van De Foucauld. Fremantle schrijft dat er na het leven van De Foucauld veertien koffers vol werk van zijn hand verzameld zijn, die Bazin heeft gebruikt als basis voor zijn biografie. Een aantal boeken over uiteenlopende theologische onderwerpen en stapels losse brieven en aantekeningen, voornamelijk geschreven op de achterkant van enveloppen die hij kreeg opgestuurd⁵⁵. Maar wat belangrijker is: de uitgave van deze biografie vond plaats amper vijf jaar na de dood van De Foucauld. Veel mensen die een hoofdrol vervulden in het leven van De Foucauld leefden nog en konden door Bazin geïnterviewd worden en ook de papieren bronnen hadden nog niet veel te lijden gehad van de tand des tijds. De *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld* citeert de inleiding van de Franse versie van het boek van Bazin⁵⁶:

⁵⁴ Let wel: het boek zelf vermeldt dit jaartal niet.

⁵⁵ Fremantle, Anne, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 14.

⁵⁶ In de Nederlandse versie van het boek van René Bazin is deze inleiding weggelaten.

Ik verlang een beeld te geven van het bewogen leven van Charles de Foucauld. Ik heb hem dag voor dag gevolgd: de novice van de Notre-Dame-des-Neiges, de trappist van Akbès, de knecht bij de Arme Klaren (dat zijn de Clarissen, JAvD) van Nazareth en Jeruzalem, de heremiet van Beni-Abbès en van het gebergte van de Hoggar. Ik heb hem zelfs, dankzij overvloedige en nauwkeurige inlichtingsbronnen, zien sterven.⁵⁷

Bijna alle andere boeken die ik gelezen heb, noemen Bazin als bron in hun literatuurlijst. Het boek van Fremantle is veel leesbaarder dan dat van Bazin, maar uitgebreider dan dat van Van der Hallen. Die laatste schrijft bovendien een heel duidelijk religieus gekleurd verhaal en in een proza-vorm die zich nauwelijks leent voor een wetenschappelijk onderzoek. Daarom zal ik, naast Bazin, vooral Fremantle gebruiken voor de biografie van De Foucauld.

Om wetenschappelijk verantwoord werk te kunnen leveren, was het beter geweest dicht bij mijn bron te blijven en de teksten in hun originele taal, het Frans, te lezen. Het vlot en correct verwerken van deze moderne vreemde taal is voor mij echter zodanig een obstakel, dat ik gemeend heb dat het mijn werktempo, maar óók de juistheid van mijn conclusies ten goede zou komen als ik voor de Nederlandse vertaling hiervan zou kiezen. Dit heb ik daarom gedaan.

De vroegste jaren

Zowel René Bazin als Anne Fremantle beginnen hun levensbeschrijving van De Foucauld bij zijn roemrijke voorgeschiedenis. Zijn familie wordt reeds in 970 na Christus genoemd en leverde talrijke hoge kerkelijke en wereldlijke functionarissen. Bazin noemt landvoogden en burggraven, kanunniken, vicarissen en bisschoppen. De familie van zijn moeders zijde leverde sinds 400 jaar officieren aan het Franse leger. Charles en zijn zusje Marie zijn 6 en 3 jaar oud als plotseling hun moeder overlijdt. Bazin schrijft - bijna sentimenteel - hoe zij hen in hun korte leven "meer in daden dan in woorden opvoedend" een voorbeeld is geweest. De Foucauld schrijft later in zijn leven over deze periode hoe een klein altaartje op zijn slaapkamer op zijn grootse toewijding kon rekenen en ook over de mooie herinneringen aan het kerststalletje dat steeds voor hem en Marie gemaakt werd. Na het overlijden van hun moeder, werden de twee halve wezen naar hun grootouders van moeders zijde in Straatsburg gebracht, omdat hun vader er psychisch zodanig slecht aan toe was, dat hij geen zorg voor de kinderen kon dragen. Toen hun vader nog geen vijf maanden later ook overleed, bleven de twee in Straatsburg, waar zij hun verdere opvoeding genoten.⁵⁸ Hier werd een regelmatige kerkgang en het bijbrengen van de juiste katholieke deugden van het grootste belang geacht.

De kleine Charles geniet in zijn jeugd het beste onderwijs op vermaarde colleges. Eerst de diocesane school en toen die anderhalf jaar later (Charles was toen bijna 10 jaar oud) werd opgeheven, ging hij naar het openbare lycée. Eén van zijn onderwijzers daar laat Bazin weten "Charles was een intelligent en ijverig kind, maar er bleek nog niets van zijn latere vurige en onstuimige aard. Zijn zwakke gezondheid belette hem de lessen regelmatig genoeg te volgen om altijd onder de eersten te zijn [...]"⁵⁹. Later is deze leerachterstand weer bijgetrokken en zijn eindexamens haalde Charles zonder

⁵⁷ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 7.

⁵⁸ René Bazin, *Charles de Foucauld, ontdekkingsreiziger van Marocco, heremiet in Sahara*. J. Luyckx, Brussel, 1925, p. 2 - 5.

⁵⁹ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 7.

noemenswaardige problemen. Met zijn grootvader besprak hij zijn toekomstplannen en in navolging van deze man en zoveel andere voorouders gaf Charles aan dat hij bij de krijgsmacht wilde. De militaire academie van Saint-Cyr had zijn voorkeur, omdat het toelatingsexamen daar minder zwaar was. Om hem voor te bereiden op dit toelatingsexamen, stuurde zijn grootvader hem naar de Jezuïeten in Parijs om daar zowel zijn kennis als zijn spiritualiteit verder te ontwikkelen. De tucht van de Jezuïeten was streng en Charles moest hard werken om aan de geldende eisen te kunnen voldoen. De Foucauld beschrijft deze periode zelf als de meest zware en geestelijk de armste periode in zijn leven:

Ik geloof niet dat ik er, in geestelijk opzicht, ooit zo slecht aan toe ben geweest als toen. Ik heb nog wel erger dingen gedaan dan in die tijd, maar dan groeide er altijd nog iets goeds naast het slechte. Op mijn zeventiende jaar was ik volkomen egoïstisch, door en door ijdel, absoluut ongodsdienstig, en ik had mij geheel overgegeven aan het kwaad; het leek wel of ik krankzinnig was. [...] en bijna om de andere dag schreef ik aan mijn grootvader, soms brieven van veertig bladzijden, om hem te bezweren, mij te laten terugkomen.⁶⁰

Hoewel Charles in deze periode ook zijn eerste communie en vormsel gedaan had, speculeert Fremantle dat hij door het missen van zijn ouders en de intredende pubertijd zijn vertrouwen in het geloof van zijn ouders kwijtraakte. “De onschuld die hij verloren was”, schrijft zij, “verbloemde Charles door een rationele benadering van de leer en kennis van de Kerk”⁶¹. Deze woorden klinken aannemelijk, maar het blijft de vraag in hoeverre we door de sluiers van de tijd en over grenzen van de ruimte heen kunnen vaststellen waarom iemand meer dan honderd jaar geleden zijn geloof in God kwijtraakte en zich overgaf aan het genieten van aardse genoegens? Fremantle lijkt geen concrete bronnen aan te dragen voor de feiten die zij noteert. Wel kunnen we constateren dat Charles in zijn tienerjaren veranderingen doormaakte die hem steeds verder bij de levensstijl van zijn ouders en grootouders vandaan bracht.

Militaire loopbaan

Na een strenge voorbereiding legt Charles een uitmuntend toelatingsexamen voor Saint-Cyr af en hoewel hij nog bijna wordt afgewezen wegens zijn corpulentie, treedt hij in 1876 aan op de (ook nu nog bestaande) militaire academie van Saint-Cyr, gelegen onder de rook van Versailles, op ruim 400 kilometer van het toezicht van zijn grootvader. De jongemannen die hij hier tegenkwam, waren grotendeels dezelfde die hij in zijn tijd in Parijs ook was tegengekomen en die later samen met hem naar de ruiterschool in Saumur en daarna met het leger naar Noord-Afrika zouden gaan: adellijke jongens wier familie soms al sinds eeuwen de Franse staat dienden. Jongemannen die geen voorstander waren van de jonge Franse republiek, maar die in het leger als goede patriotten hun vaderland konden dienen zoals ze dat wensten, zonder bij de politiek van alle dag betrokken te worden. Onder gezelschap van deze vrienden, verandert Charles. Ondanks de zware discipline en het bijna Spartaanse leven op de cadettenschool, maakt zijn depressiviteit plaats voor een meer

⁶⁰ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 16.

⁶¹ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 12 - 13.

positieve houding, worden zijn brieven naar huis opgewekter en zijn resultaten zijn goed tot zeer goed.⁶²

Als in 1878 zijn grootvader, kolonel de Morlet, op hoge leeftijd sterft, lijkt Charles alle motivatie om goede resultaten te behalen te kwijt te raken. Binnen een paar maanden is hij alle verdiende militaire strepen kwijt, zijn de rapporten over hem ronduit belabberd en heeft hij bergen 'strafwerk' en huisarrest op zijn naam staan. Wanneer hij later dat jaar op zijn twintigste verjaardag ook nog zijn erfdeel van ruim 450.000 Francs ter beschikking krijgt, is er niets meer dat hem tegenhoudt te doen waar hij zin in heeft. Fremantle beschrijft:

Dagelijks aten Charles en Vallom (zijn vriend De Morès was ook hertog van Vallombrosa geworden en werd daarom 'Vallom' genoemd, JAvD) samen in Hôtel Budan, het beste van het stadje, in een kamer, die speciaal voor hen werd gereserveerd, maar waar zij altijd verscheidene gasten aan tafel hadden; want ze waren beiden buitengewoon gul en zetten hun vrienden steeds van alles het allerbeste voor. [...] Eens bracht Martin, de eigenaar van het hotel, een fles van de allerbeste Pontet Canet en de twee jongemannen vonden die zo voortreffelijk, dat zij beslag legden op alle flessen die hij er nog van in zijn kelder had, een voorrecht waarvoor zij achttienduizend francs betaalden! Als zij 'gestraft' waren, lieten ze hun maaltijden op hun kamer brengen en ze maakten van de gelegenheid gebruik om de heerlijkste soupeetjes aan te richten.⁶³

De decadentie en luxe waarmee De Foucauld zich omringt, kent weinig grenzen. Enorme diners voor vrienden, feesten waar het aan niets ontbrak en ook vrouwen van lichte zeden waren in deze periode eerder regel dan uitzondering. In deze tijd kreeg Foucauld de bijnaam 'het Varken' (*le Porc*). Maar bovenal stond de voortgang van zijn studie hevig onder druk. De conclusie van zijn kolonel op één van zijn beoordelingen luidde "Geen militaire geest, heeft geen voldoende plichtsbesef, laat veel te wensen over." En een ander: "Hij is een leeghoofd en alleen op eigen genoegens bedacht."⁶⁴ Vrij duidelijke beoordelingen die niets te raden over laten. De Foucauld was in deze periode 'van God los' en doet voortdurend alleen waar hij zelf zin in heeft. De voortgang in zijn studie is vrijwel nihil en hij lijkt er niet mee te zitten.

Op deze periode van decadentie volgde een periode waarin hij een aantal maal met zijn legereenheid naar Noord-Afrika gestuurd werd. Deze verblijven in Noord Afrika lijken het begin van een periode waarin zijn instelling en houding langzaam leken te veranderen. Enerzijds at hij nog steeds exorbitant veel en chique en leefde hij met zijn maîtresse Mimi alsof ze zijn vrouw was (ze droeg de titel vicomtesse de Foucauld), wat er uiteindelijk voor zorgde dat hij in 1881 tijdelijk op non-actief werd gesteld. Maar anderzijds werd in dit onbekende gebied zijn nieuwsgierigheid opgewekt en daarmee zijn levenslust. De Foucauld begon met het bestuderen van de taal en gebruiken van de volken rondom de legerbasis; zeker in de periode dat hij op non-actief stond, had hij hier alle tijd en gelegenheid toe. Ook toen hij weer terug was in Frankrijk en gebroken had met Mimi, bekoelde zijn studeerijver niet en begon hij met het maken van plannen voor een wetenschappelijke reis naar

⁶² Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 16.

⁶³ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 29.

⁶⁴ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 31.

Marokko. Een fascinatie en focus die de basis hebben gelegd voor een stabiele richtinggevende koers in het leven van De Foucauld. Niet alleen de taal en cultuur van de Berbers bestudeerde hij, ook de Koran en de godsdienstige gebruiken van de Berbers. Een bekende van hem herinnert zich over een aantal ontmoetingen met De Foucauld ergens in 1881 of 1882:

De weinige ogenblikken dat ik daar bij hem stond met mijn handen vol lekkers en naar hem luisterde, zijn voor mij onvergetelijk gebleven. Ik was diep getroffen door zijn wijze, bemoedigende woorden en door de welwillende, hartelijke manier waarop hij tegen mij sprak. O, die vriendelijke, warme blik van Charles de Foucauld, wat sprak daar een eerlijke menselijkheid en een waarachtige fijngevoeligheid uit!⁶⁵

Hoewel de grote ommekeer in zijn leven altijd wordt gelegd bij zijn bekering in 1886, lijkt het dat we hier al een wending kunnen waarnemen. Het onderscheid tussen deze man en De Foucauld die zich aan de militaire academies nergens iets van aan trok en een vrijgevochten leven leidde, is groot. Er moet een verandering plaatsgevonden hebben, die van de voornoemde wildebras deze subtiele, gevoelige en werkelijk geïnteresseerde man heeft kunnen maken.

De ontdekkingsreizen

Deze Foucauld is het, die in 1883 zijn eerste ontdekkingsreis (zoals Bazin het noemt) naar Marokko maakt. Op 21 juni vertrekt hij in het gezelschap van een oude Algerijnse joodse man die als gids zal dienen: Mardochee. Deze man is volgens De Foucauld aartslui, dom en veel te voorzichtig⁶⁶, maar De Foucauld zorgt goed voor hem, omdat hij hem nou eenmaal nodig heeft. In Marokko is De Foucauld niet welkom als christen en voor vermomming heeft hij dus de keuze uit twee andere religies: kiest hij de tulband of het keppeltje? In zijn voorwoord voor het boek *Reconnaissance du Maroc* schrijft hij dat hij zich wel als moslim zou kunnen vermommen, maar dat elke echte moslim hem dan zo zou herkennen en met argwaan zou bekijken. Nee, hij kiest de eenvoudige, 'vernederende dracht' van de jood, om onopgemerkt te blijven⁶⁷. De kleding die hij kiest blijkt een schot in de roos, want gedurende 11 maanden kunnen De Foucauld en Mardochee vrijuit door Marokko trekken en maken zij aantekeningen over alles wat zij tegenkomen: sterren, bronnen, rivieren, dorpen, steden, landschappen, landbouw, veeteelt, de samenleving en oorlogsvoering. Want behalve alle feitelijke en zakelijke notities, weet De Foucauld ook een schat aan informatie over het leven en de religie van de Marokkaanse moslims te bemachtigen. Ondanks dat hij zich als jood onder de outcast van de samenleving begeeft, beschrijft Van der Hallen hoe De Foucauld bij een moslimgeleerden zit en met hen spreekt over wat hen bezighoudt. Velen geven hem hun vertrouwen en aan enkelen onthult De Foucauld zelfs zijn ware identiteit. Op deze manier weet hij een schat aan kennis van de Islam te vergaren⁶⁸. In verschillende biografieën komt naar voren dat het juist deze ontmoetingen zijn die

⁶⁵ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 52.

⁶⁶ René Bazin, *Charles de Foucauld, ontdekkingsreiziger van Marocco, heremiet in Sahara*. J. Luyckx, Brussel, 1925, p. 50 - 52.

⁶⁷ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 59.

⁶⁸ Ernest van der Hallen, *Charles de Foucauld, edelman, soldaat en kluizenaar*. Pro arte, Diest, 1941, p. 1 - 10.

Charles onder de indruk hebben gebracht “van de vroomheid, de gastvrijheid en de armoede van de mensen die hij heeft ontmoet”⁶⁹.

Terug naar het geloof

In 1886, het jaar dat hij na een tweede korte reis weer in Frankrijk is, begint Charles de Foucauld te zoeken naar het geloof uit zijn jeugd. “Maar in Parijs, bij zijn godvruchtige familie, begon hij pogingen te doen om te begrijpen wat zij bezaten, terwijl hij maar al te goed wist, wat hij zelf miste”, schrijft Fremantle hierover. Immers, voor het eerst sinds jaren was hij weer in een bekende en vertrouwde omgeving waar een vroom en devoot leven, naast alle luxe en gezelligheid, gewoonte was. Van de groep mensen waarin hij verkeert, vormde Marie de Bondy, zijn nicht en levenslange vriendin, de kern. Deze mensen met hun opgewekte en vertrouwen gevende geloof maakten hem jaloers en wakkerden het verlangen in hem aan. “Wat zijn jullie gelukkig in je geloof, ik zou ontzettend blij zijn als ik ook kon geloven”, zei hij tegen zijn nichten⁷⁰. Uiteindelijk kwam De Foucauld via hen in de Sint Augustinus-kerk bij abbé Huvelin in de biechtstoel terecht. Hij vroeg de priester hem te onderrichten omdat hij het geloof niet heeft, maar de priester vraagt hem daarop te knielen: “Kniel en spreek uw biecht voor God; dan zult ge geloven.” “Maar daarvoor ben ik niet gekomen”, antwoordde Charles. Het volgende moment, waarop hij knielt en biecht en ook de communie ontvangt is voor Charles zijn bekering en het begin van zijn geestelijke roeping⁷¹.

Of het allemaal precies zo gegaan is, valt te betwijfelen. Nagenoeg alle kennis die we van De Foucauld hebben, wordt gebracht door rooms-katholieke ogen (Bazin, Fremantle, kleine zuster Annie et cetera) die in De Foucauld een spiritueel voorbeeld zien voor gelovigen. Wanneer kleine zuster Annie van Jezus bij voorbeeld schrijft “Bij dit voorstel aarzelt Charles even maar hij betwist het niet en gehoorzaamt... Hij, die zich nooit aan de wil van een andere onderwierp, bekent zijn fouten en ervaart een onzegbare vreugde zoals de verloren zoon”, beschrijft zij haar grote religieuze voorbeeld. De plotselinge en volledige overgave die zij ziet in het verhaal van de verloren zoon, is een ideaalbeeld dat gemakkelijk kan worden toegepast op het leven van De Foucauld. Deze ‘nieuwe verloren zoon’ bekeert zich tot de Vader en als religieus voorbeeld, dicht kleine zuster Annie hem dit geromantiseerde ‘voorbeeld-ige’ leven toe⁷²!

De verinnerlijking en spiritualisering die zich in De Foucaulds leven al eerder had ingezet, komt na zijn bekering werkelijk tot ontplooiing. De Foucauld ontdekt dat een gewoon burgerleven niet voor hem is weggelegd en is voortdurend op zoek naar zijn geestelijke roeping. Abbé Huvelin, zijn leermeester en levenslange vraagbaak helpt hem hierbij. Hij is het ook die De Foucauld uiteindelijk adviseert een pelgrimsreis naar het heilige land te maken. In 1888 reist De Foucauld rond en bezoekt hij Jeruzalem, Bethlehem, Nazareth, Galilea en de Berg der Zaligsprekingen; alle belangrijke Bijbelse plaatsen. Als hij terug in Frankrijk is, gaat hij opnieuw met Huvelin in gesprek. Ditmaal om met hem te bespreken

⁶⁹ <http://www.zustersvandonbosco.be/Inhoud%20Voorbehouden/Aktualiteit/Getuigenis%20armoede%20marleen%20van%20parijs.pdf>, geraadpleegd op 12 april 2011.

⁷⁰ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 101.

⁷¹ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 103.

⁷² Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 33.

wat hij nu zeker weet: hij wil als monnik intreden in een kloosterorde en zo zijn leven doel en sturing geven. Door novice te worden en afstand te doen van zo veel mogelijk aards genot, wilde hij zo dicht mogelijk bij Jezus zijn in Zijn lijden. Uit de vier kloosters die hiervoor in aanmerking komen, kiest De Foucauld uiteindelijk het armste en daarom in zijn ogen het meest begerenswaardige klooster van de Trappistenkloosters: Notre-Dame-des-Neiges in Ardèche. Al zijn bezittingen laat hij achter aan Marie de Bondy, maar dat gaat hem gemakkelijk af. Zwaarder is het afscheid van haar persoon voor hem: "...ik voel me zo dicht bij je en mijn ogen zullen je nooit meer zien." De Bondy blijft echter gedurende De Foucauld's hele leven een trouwe vriendin aan wie hij in zijn brieven steeds weer zijn hele hart zal openleggen⁷³.

Kloosterleven

In januari 1890 ingetreden, wist De Foucauld binnen een paar maanden al dat Notre-Dame-des-Neiges niet de plaats was waar hij naar had verlangd. Hij stoorde zich met name aan de rust, de luxe en het aanzien dat de monniken genoten; hij had zich de situatie anders voorgesteld. In juni van datzelfde jaar vertrekt hij, om een kleine maand later in Akbès in Syrië (nu Akbez in Turkije) aan te komen. "Het klooster (Notre-Dame-du-Sacré-Coeur, JAvD) was geen machtig oud kasteel, zoals Notre-Dame-des-Neiges, maar een allegaartje van huisjes van hout, leem en stro: hutten waarin dieren en mensen opeengepakt zaten, om nog zo goed mogelijk beveiligd te zijn tegen kwaadwilligen en rovers."⁷⁴ In Akbes zoekt De Foucauld (naast een theologische vorming) het eenvoudige op. Nederige klusjes zoals het schoonmaken van de ruimten van het klooster, herstellen van kleding voor de wezen in het klooster en het verzorgen van deze jongens wanneer dat nodig was. Deze eenvoud zoekt hij niet om een gemakkelijk onbezorgd leventje op te bouwen, maar omdat hij er van overtuigd was dat dit het werk was dat Jezus in het huisje van zijn ouders in Nazareth ook gedaan had. In deze periode schrijft hij Marie de Bondy zijn eerste versie van een leefregel voor een te stichten congregatie, die in essentie dezelfde is als de laatste versie die hij in 1911 zal schrijven. Het leven van armoede, verworpenheid, werkelijke onthechting en nederigheid dat hij van Jezus voorgeleefd kreeg en dat hij zelf zou willen leven, kan hij niet navolgen in het Trappistenklooster. Zijn doel, "zo nauwgezet mogelijk Jezus na volgen, uitsluitend leven van eigen handenarbeid, zonder giften aan te nemen [...] en de Evangelische Raden naar de letter op te volgen: niets bezitten, geven aan ieder die vraagt, niets verlangen en zichzelf zo veel ontzeggen als maar mogelijk is"⁷⁵, wil hij nastreven in een kleine congregatie van getrouwen die niets bezitten, geven aan ieder die dat vraagt en zichzelf zo veel mogelijk ontzeggen om uiteindelijk zo veel mogelijk aan Jezus gelijk te zijn.

De reactie van Huvelin hierop is duidelijk geschokt. "Dit is een onmogelijke regel, waarin alles te vinden is behalve de wijze voorzichtigheid. Ik ben er zeer door geschokt. De paus heeft indertijd geaarzeld de regel van de Franciscanen goed te keuren omdat die zo streng is. Maar deze regel is nog veel strenger! Om je de waarheid te zeggen, ben ik er van geschrokken! Leef aan de deur van een

⁷³ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 110 - 121.

⁷⁴ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 123.

⁷⁵ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 132.

gemeenschap, zo verworpen als je maar wilt, maar ik smeek je, neem dat niet op in een regel.”⁷⁶ De Foucauld leefde in die tijd al buitengewoon sober. Hij had zichzelf een menu van water en brood opgelegd en week daar nooit van af. Hij bekommerde zich nooit om zijn kleding en bracht het grootste deel van de dag studierend en biddend door. En toch is het kloosterleven in Akbès voor De Foucauld niet sober genoeg. Bovendien heeft de afwijzing van zijn kloosterorde zijn toekomstdroom moeilijk gemaakt. Uiteindelijk besluit De Foucauld niet zijn belofte van eeuwige trouw af te leggen in het Trappistenklooster in Akbès, maar zijn hart te volgen en Syrië te verlaten⁷⁷. Wel legt hij bij zijn biechtvader nog de gelofte van ‘eeuwige maagdelijkheid’⁷⁸ af en “nooit méér in bezit of gebruik te hebben dan een arme”⁷⁹.

En aan deze woorden volledig gehoorzaamend, is zijn volgende vaste verblijfplaats het Clarissenklooster in Nazareth. Niet als kloosterling treedt hij daar aan bij de zusters, maar als klusjesman, belast met het bijhouden van de tuin, ophalen van de post, het aanvegen van de kapel en voortdurend bidden. Het hovenierswoninkje dat hij kreeg aangeboden, sloeg hij af en resoluut kiest hij voor een schuurtje helemaal aan de rand van het landgoed van het klooster. Een rommelhok achteraf, met zijn bed tussen de schoffels en bloempotten. Dat is de woning die hij zich verkiest⁸⁰.

In deze kluzenaarswoning studeert De Foucauld veel. De Bijbel, boeken van en over rooms-katholieke heiligen en theologen van zijn tijd, maar ook vraagt hij om een Arabische versie van het Nieuwe Testament en een Koran. De Foucauld is hier dus opnieuw geïnteresseerd in de Islam en bezigt met het verdiepen in het Arabisch en de islamitische heilige teksten. Ook schrijft hij woordenboeken Touareg-Frans en Frans-Touareg en verzamelingen van onder andere Touaregpoëzie. Ook dit is een manier voor De Foucauld om zich te verdiepen in de mensen om hem heen, om hen op die manier steeds beter te begrijpen en dichter bij hun levenswijze aan te kunnen sluiten.

Het is in deze jaren dat hij, levend in Nazareth, naast veel overdenkingen van Bijbelteksten zijn theologische ideeën van armoede en aanwezigheid uitwerkt. Fremantle beschrijft dit als volgt:

⁷⁶ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 137.

⁷⁷ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 130 - 137.

⁷⁸ Gezien de minnaressen en prostituees waar De Foucauld mee omging, lijkt ‘maagdelijkheid’ een ongepaste term. Het gaat hier om de priesterlijke belofte van kuisheid in zijn verdere leven geen persoonlijke levensverbintenissen aan te gaan. Het gebruik van de term is overgenomen van Fremantle.

⁷⁹ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 53.

⁸⁰ René Bazin, *Charles de Foucauld, ontdekkingsreiziger van Marocco, heremiet in Sahara*. J. Luyckx, Brussel, 1925, p. 169 - 194.

[...] in die tijd herhaalde hij steeds weer, wat hij ook later onvermoeid heeft herhaald en wat ook wel mag worden beschouwd als het axioma voor alle missiewerk: “Het woord is veel, maar het voorbeeld, liefde en gebed zijn duizend maal meer. Laten wij het voorbeeld geven van een volmaakt leven, van hoger en goddelijk leven. Laten wij liefhebben met de almachtige liefde, die zich bemind kan maken. Laten wij voor hen bidden met een hart, warm genoeg om een overvloed van Gods genade te doen neerdalen, dan zullen wij hen zonder twijfel bekeren.”⁸¹

Na ongeveer twee jaar in Nazareth gewoond te hebben, wordt De Foucauld met een ‘smoes’ naar Jeruzalem gelokt. Moeder Elisabeth van Golgotha die in de heilige stad twee kloosters had gesticht wilde graag kennismaken met deze (inmiddels vermaarde) Franse monnik. Ze wilde hem zelf spreken en ondervinden om uit te vinden of deze man werkelijk oprecht gelovig was, of dat hij op de faam van de kloosters van het Heilige Land af kwam en hiervan wilde profiteren. Al binnen vijf minuten gaf zij, aldus Bazin, haar wantrouwen op en bood hem een hutje binnen de omheining van haar klooster aan, alwaar hij een aantal maanden verblijft⁸².

Naar Algerije; Beni-Abbès

In augustus 1900, vertrekt De Foucauld naar Frankrijk om daar tot priester gewijd te worden. In deze periode maakt hij ook de volgende overweging: “Men moet niet daarheen gaan waar het land het heiligste is, maar daar waar de mensen het meest verlaten zijn”. En:

Mijn laatste retraites voor het diaconaat en de priesterwijding hebben me getoond dat ik dit Nazarethleven, mijn roeping, niet in het zo geliefde Heilige Land moet beleven maar tussen de meest zieke mensen, de meest verlaten schapen. Dit goddelijk banket, waarvan ik de bedienaar ben, moet ik niet aanbieden aan de broeders, aan de ouders, aan de rijke burens, maar aan de kreupelen, de blinden, de mensen die het meest de priesters ontberen. In mijn jeugd ben ik door Algerije en Marokko getrokken: in Marokko, zo groot als Frankrijk met tien miljoen inwoners, is er geen enkele priester. In de Algerijnse Sahara, zeven of acht maal groter dan Frankrijk en meer bevolkt dan men vroeger dacht, is er een twaalfstal missionarissen. Geen volk leek me zo verlaten als dit.⁸³

Dit gebied, Marokko en de Algerijnse Sahara, is het gebied waar De Foucauld de laatste 16 jaar van zijn leven zal spenderen. Zijn leven en alles wat hij heeft opgevend voor het uitleven van het verborgen leven van Jezus in Nazareth. De jaren in het Oosten, in Akbès, Nazareth en Jeruzalem beschrijft Bazin als voorbereiding voor die grote taak:

⁸¹ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 127.

⁸² René Bazin, *Charles de Foucauld, ontdekkingsreiziger van Marocco, heremiet in Sahara*. J. Luyckx, Brussel, 1925, p. 193 - 195.

⁸³ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 65.

Ze hadden hem aan een eenzaam leven gewoon gemaakt, aan de tucht zonder getuigen, aan het werk zonder vooraf opgedrongen voorschriften. Hij had de leertijd doorgemaakt die hem zou toelaten veel hardere beproevingen zonder verzwakking te doorstaan, met de blijheid van iemand die aan zijn roeping gehoorzaamt.⁸⁴

Na een aantal maanden in Frankrijk, vertrekt Charles de Foucauld in 1901 naar het hoofdkwartier van de Witte Paters, Maison-Carrée, bij Algiers, om daar voorbereidingen te treffen voor de uitvoer van zijn plannen. De kardinaal van Algiers, Charles de Lavigerie had de zeggenschap over het missiegebied van Noord-Afrika en hem vraagt De Foucauld dus toestemming voor het uitvoeren van deze plannen: een eenvoudig leven 'in stilzwijgen en clausuur'. Van het moment dat hij de toestemming van De Lavigerie krijgt tot aan zijn dood in 1916 heeft hij nagenoeg onafgebroken doorgebracht in zijn kluizen in Noord-Afrika.

Zijn eerste doel in Algerije was Beni-Abbès. Een klein dorp van 120 Arabische gezinnen met hun slaven en hun vee. Beni-Abbès ligt aan de rivier de Saoura, een typische woestijnrivier die grotendeels ondergronds stroomt. Waar de rivier aan de oppervlakte komt, ontstaat een oase, zoals Beni-Abbès. Bij zijn aankomst was zijn faam hem al vooruit gesnelde, waardoor De Foucauld werd opgewacht door vijftien Arabische ruiters en veel van de bewoners van de oase⁸⁵. De Foucauld kocht een stuk grond van zes hectaren groot met daarop drie heuvels, een aantal palmbomen en verscheidene bronnen en verwaarloosde putten. "Ik zal dat met de hulp van God omvormen tot een tuin. Op de flank zijn het garnizoen begonnen een woning te bouwen voor mij: een kapel, drie cellen en een gastenkamer."⁸⁶ Binnen een maand was het klaar. "Het platte dak," zo schreef hij, "is gemaakt van dikke balken en ruwe palmstammen. Het is heel landelijk en armoedig, maar toch mooi en harmonieus. Het dak steunt op vier rechtopstaande palmstammen, dat staat heel goed en ze vormen een mooie omlijsting voor het altaar."⁸⁷ In de kapel diende hij de heilige mis op zo vaak dat kon en 's nachts sliep hij voor het geïmproviseerde altaar op de grond, zonder enige luxe of comfort. "Jezus aan het kruis kon zich ook niet uitstrekken", zei hij dan. Het meest tot de verbeelding spreekt de ommuring van zijn commune. Niet meer dan een grenslijn van grote kiezelstenen. Opvallend genoeg voor De Foucauld om duidelijk de grens van zijn habitat aan te geven, maar niet meer dan een kleine drempel voor passanten die 'binnen' willen komen. "Sindsdien heb ik de grenslijn niet meer overschreden. Ik zal dat voortaan alleen nog doen om ernstige zieken te bezoeken of in het onwaarschijnlijke geval van een definitief vertrek", schreef hij aan zijn zuster⁸⁸.

⁸⁴ René Bazin, *Charles de Foucauld, ontdekkingsreiziger van Marocco, heremiet in Sahara*. J. Luyckx, Brussel, 1925, p. 209.

⁸⁵ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 182 - 183.

⁸⁶ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 67.

⁸⁷ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 186 - 187.

⁸⁸ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 187.

Zijn tijd in Beni-Abbès bracht De Foucauld door met het ontvangen van bezoekers (zo'n 60 tot 100 per dag, "de gasten, armen, slaven, bezoekers laten mij geen ogenblik rust", schrijft hij zelf⁸⁹), het vrijkopen van enkele slaven, verzorgen van zieken en vooral het bidden en het bieden van geestelijke hulp. Hoe meer hij ziet van de levensomstandigheden van de Saharabewoners, hoe meer hij zich bewust is dat hij hen te weinig kan bieden. Maar voor alles is het steeds zijn intentie Jezus nabij te brengen voor de woestijnbewoners in de eucharistie en in zijn hulp.

Verder landinwaarts; Tamanrasset

In de periode in Beni-Abbès verneemt De Foucauld ook nieuws van gebieden verder landinwaarts. Hij wordt er op attent gemaakt dat het Hoggargebergte ook smeekt om christelijke aanwezigheid en zorg. Weer voelt De Foucauld zich aangetrokken tot de hulpbehoevende medemens, maar óók roept zijn eigen verlangen om in stilte Christus te aanbidden. Moet hij wel naar de Hoggar trekken? Naar al die mensen die hem nodig hebben? Is de eenzaamheid niet méér zijn roeping? Uiteindelijk overwint de stem die hem verder landinwaarts roept. Hij is de enige priester in de wijde omtrek en als hij niet gaat, zullen er zovelen zijn die nooit de Goede Boodschap van liefde horen. In januari 1904 trekt hij dus verder Algerije in, richting In Salah waar hij zich aansluit bij een Franse legerafdeling. Met deze afdeling trekt hij een jaar lang rond in het hele gebied dat nu Zuid-Algerije is, om in januari 1905 weer in Beni-Abbès terug te keren.⁹⁰

Ook nu vindt hij geen rust en weer vraagt hij toestemming om naar het zuiden te trekken. Ditmaal definitief. Hij vestigt zich in Tamanrasset, in het Hoggargebergte, tussen de Toearegs, op bijna 2.000 kilometer van Algiers en op 700 kilometer van de meest dichtstbijzijnde Franse legerpost in In Salah. De Foucauld schrijft hier zelf over:

Ik kies Tamanrasset, een dorp van twintig huisgezinnen, volop in het gebergte, in het hart van de Hoggar en der Dag-Rali, de voornaamste stam, afgezonderd van alle belangrijke centra. Ik geloof niet dat hier ooit een garnizoen, de telegraaf, een Europeaan zal komen, in lange tijd zal er geen zending verschijnen: ik kies dit verlaten oord uit en ik vestig me er.⁹¹

Net als in Beni-Abbès, bouwt De Foucauld in Tamanrasset een 'huis', een lange gang van 6 meter lang en 1,75 meter breed die zijn sacristie en kapel herbergt. Later breidt hij deze gang uit met een door een gordijn afgesloten kamer en een bibliotheek. Op 7 september 1905 draagt hij de eerste mis op in Tamanrasset.

Zijn dagbesteding in Tamanrasset is vergelijkbaar met die in Beni-Abbès, maar omdat hij hier meer tijd heeft, richt hij zich met meer verve op het samenstellen van woordenboeken Toeareg-Frans en Frans-Toeareg, het vertalen van Bijbelpassages, het bestuderen van de plaatselijke cultuur en het verzamelen van Toearegpoëzie. Een mooie tijdsbesteding, maar De Foucauld worstelt met zijn eenzaamheid. Omdat er geen andere christenen in de buurt zijn moet hij, volgens de liturgische

⁸⁹ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 69.

⁹⁰ René Bazin, *Charles de Foucauld, ontdekkingsreiziger van Marocco, heremiet in Sahara*. J. Luyckx, Brussel, 1925, p. 276 - 357.

⁹¹ René Bazin, *Charles de Foucauld, ontdekkingsreiziger van Marocco, heremiet in Sahara*. J. Luyckx, Brussel, 1925, p. 362.

regels van die tijd, het celebreren van de eucharistie achterwege laten. Hij hoopt op een gezelschap die zich bij hem zal voegen, zijn leven zal opfleuren en zijn geestelijke gesteldheid weer nieuw leven zal inblazen. De Foucauld is neerslachtig en gedeprimeerd: "Ik ben niet tevreden over mezelf, ik ben laf en koud: uiterste lauwheid doordringt mijn gebeden, het is op het randje af, mijn leven zit aan de grond, alles is lauw en leeg..."⁹²

Na op het randje van de dood gebalanceerd te hebben, kwijt hij zich echter als nooit tevoren aan zijn grote taak, het 'apostolaat van de goedheid'. In 1909 schrijft hij:

Mijn apostolaat moet het apostolaat van de goedheid zijn; wie met me omgaat, moet bij zichzelf zeggen: "Daar die man zo goed is, moet zijn godsdienst goed zijn". Aan wie zich afvraagt waarom ik zacht en goed ben, moet ik zeggen: "Omdat ik de dienaar ben van een die beter is dan ikzelf, als u wist hoe goed mijn meester Jezus is"... Ik zou willen zo goed te zijn dat men zegt: "Als dat die dienaar is, hoe moet dan de meester zijn?"⁹³

Zuster Annie schrijft dat De Foucauld zich er in die periode goed van bewust was dat het er niet om ging moslims te bekeren. De Foucauld meldt meermaals dat men daarmee de moslims op de vlucht zou jagen. "Men moet vertrouwen opbouwen, hen tot vriend maken, hun kleine diensten bewijzen, hun goede raad geven, vriendschap met hen aanknopen, hen discreet aansporen de natuurlijke religie te volgen...". En toch, schrijft zij, is het De Foucaulds diepste verlangen uiteindelijk de omwonende bevolking te kunnen bekeren tot het christendom. Zijn presentiegedachte, die in de aanwezigheid van christenen een voorstadium van actieve bekering ziet, komt in deze periode tot volste ontplooiing in het schrijven, maar ook in het handelen van De Foucauld.⁹⁴

In deze periode bouwt De Foucauld nog een derde kluis, in Assekrem, op ongeveer 60 kilometer van Tamanrasset vandaan. Deze plaats ligt nog centraler in de Hoggar en De Foucauld probeert zijn tijd tussen de twee bases te verdelen. Ten slotte kiest De Foucauld nog één keer voor een andere verblijfplaats. Zijn eerder gebouwde kluis in Tamanrasset geeft hij op en hij bouwt op de andere oever van de rivier een nieuwe woonplaats. Deze nieuwe locatie is veel beter te verdedigen tegen slechtgezinde Toearegs en rondtrekkende Marokkaanse rovers. De nieuwste kluis die hij bouwt heeft veel weg van een *bordj*, een klein en goed verdedigbaar fort zoals de Sahara er veel kent. Met muren van een meter dik, gereedschap, wapens en een voorraadje voedsel is het een veilige plaats voor in geval van nood. Echter, alleen als zijn burelen bedreigd worden, is hij bereid zich te verdedigen. Als het alleen om hem gaat, is zijn grootste wens Jezus na te volgen in Zijn geweldloze aanvaarding van een gewelddadige dood.⁹⁵

⁹² Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 89 - 97.

⁹³ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 97.

⁹⁴ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 98 - 102.

⁹⁵ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 118 - 125.

De Foucaulds dood

En hoogstwaarschijnlijk zal Charles de Foucauld zo ook zijn laatste adem hebben uitblazen. Zijn verlangen was kalm en gewelddoos geweld te ondergaan. Dus wanneer een groep Toeareg vrijheidsstrijders zijn *bordj* in Tamanrasset binnenvallen en hem gijzelen, kunnen we veronderstellen dat dit hem voor ogen heeft gestaan. Het is blijkbaar niet de bedoeling hem te doden, maar een 15-jarige jongen die De Foucauld bewaakt, schiet hem in een moment van paniek neer wanneer twee *méharisten* (inheemse kameelruiters die voor de Franse overheid werken) naderen.

De Foucaulds receptie

“Het graan, dat op die avond van 1 december 1916 in stilte in de aarde viel, heeft werkelijk vrucht gedragen”⁹⁶, schrijft kleine zuster Annie van Jezus, doelend op het gedachtegoed van De Foucauld, dat tot de dag van vandaag op verschillende plaatsen en verschillende manieren voortleeft. Over deze doorwerking van het gedachtegoed van De Foucauld zal ik het in één van de latere hoofdstukken van deze scriptie hebben. Dit zal gaan over mensen die na Charles de Foucauld geleefd hebben en zijn gedachtegoed van presentie op één of andere manier positief hebben opgepakt en hebben gebruikt in hun eigen religieuze leven. Voor ik zo ver ben, wil ik wat aandacht geven aan twee andere groepen van mensen die gereageerd hebben op het leven en werk van De Foucauld.

Dat zijn ten eerste mensen die tegelijk met De Foucauld in zijn omgeving geleefd hebben. Wat zagen zij in deze man en hoe reageerden zij op hem? Dit gaat dan om de bewoners van de Toeareg-regio, welbeschouwd de meest naaste burens van De Foucauld. Verder wil ik ingaan op de Witte Paters die zeggenschap hadden over de missie in Frans Noord-Afrika en zijn correspondentie met Charles de Lavigerie.

Anderzijds zijn er mensen die na hem leefden, maar hem negatiever beoordeeld hebben. Gezien het feit dat de zaligverklaring van De Foucauld 50 jaar heeft geduurd, moeten er behalve veel voorstanders, ook tegenstanders hiervoor zijn geweest. Wat zijn de kritiekpunten waarop zij hem beoordelen?

De Toeareg

De meest directe omgeving van Charles de Foucauld in Algerije, bestond uit de Touareg, zijn ‘meest naaste burens’. De Toeareg zijn een volk dat een uitgebreid gebied van de noordelijke Sahara bewonen en dat destijds bestond uit gematigde moslims. Ver van de belangrijke islamitische centra en van het centrale gezag, gaven zij met hun onafhankelijke geest een eigen invulling aan het beleven van de Islam. Ze namen het met bij voorbeeld gebedstijden, sluiers en vasten niet zo nauw, volgens Fremantle⁹⁷. Door deze mensen werd de christelijke *maraboet*⁹⁸ zo vertrouwd (zowel in Beni-Abbès als Tamanrasset) dat hij in hun omgeving werd opgenomen en dat zij de weg naar zijn deur goed wisten te vinden. Velen komen naar hem toe voor (medische)hulp, raad, voedsel en drinken, maar

⁹⁶ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 129.

⁹⁷ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 214.

⁹⁸ Een *maraboet* is een islamitische kluizenaar of geestelijke, maar blijkbaar werd De Foucauld als christen zo vertrouwd, dat hij deze benaming ook kreeg.

zijn faam ging ook in een groot gebied rond zodat mensen er lange reizen voor maakten en dat reizigers omreisden om De Foucauld te kunnen ontmoeten en tijd in zijn aanwezigheid door te brengen.⁹⁹ De verhoudingen zijn zelfs zodanig, dat als er in 1908 een hongersnood heerst en De Foucauld ernstig ziek is, de Toearegs toeschieten: “Men heeft al de geiten in de omtrek van vier kilometer gezocht om me een beetje melk te geven”¹⁰⁰, schrijft hij hierover in januari van dat jaar. De Foucauld schrijft zelfs over vriendschappen die ontstaan en na dit voorval ‘in stijgende lijn gaan’.

Maar ondanks de goede bedoelingen en de hechter wordende vriendschappen met Toearegs, blijft De Foucauld een vreemde eend in de bijt. Als in de periode van de Eerste Wereldoorlog ook opstanden onder bewoners van de Maghreb voorkomen, voelt ook De Foucauld zich soms bedreigd, zodat hij in 1915 besluit zijn *bordj* te bouwen om zich beter te kunnen verdedigen. Hij verdedigt zich tegen de Toeareg-opstandelingen, maar tegelijk zijn het (andere) Toearegs die hem aanmoedigen deze bescherming te bouwen en die hem daarbij helpen.¹⁰¹ Fremantle laat er geen onduidelijkheid over bestaan: De Foucauld was kluizenaar in de Sahara, maar hij werd daar ook gezien als permanente vertegenwoordiger van de kolonisor Frankrijk. Hij bereikte veel toenadering, maar de beeldvorming die vooral politiek getint was en werd versterkt door het Franse leger met haar drinkende, vloekende en hoererende soldaten werd op hem geprojecteerd. Hij werd ondanks alles gezien als pion van het Westen, wellicht ook omdat bekend was dat hij een militaire carrière achter de rug had.¹⁰²

Witte Paters en Charles de Lavigerie

In 1868 werd de missionaire gemeenschap van de Missionarissen van Afrika (of: Witte Paters, genoemd naar hun witte gewaden) gesticht door kardinaal Charles de Lavigerie, aartsbisschop van Algiers. Inmiddels hebben zij huizen in Nederland, Canada, België, Luxemburg, Duitsland en Frankrijk, maar in de jaren na de stichting waren ze vooral actief in het gebied van de Sahara en met name Algerije, nabij Algiers waar zij hun centrum Maison-Carrée hadden. Anne Fremantle beschrijft dit als het centrum waar de paters en fraters toen al (en nu nog steeds) alle ruimte en mogelijkheden hadden (en hebben) om zich terug te trekken voor een retraite. Dit centrum lijkt met haar riante gebouwen en prachtige bloementuinen geenszins aan te sluiten bij de bescheiden en nederige instelling waarmee De Foucauld naar Noord-Afrika komt.

⁹⁹ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 69 en p. 100.

¹⁰⁰ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 96.

¹⁰¹ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 119 - 126.

¹⁰² Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 180.

[...] er is geen groter verschil in leefwijze en methode denkbaar dan die tussen de Witte Paters en Charles de Foucauld. De Witte Paters leven heel anders dan de Trappisten. Hun Maison-Carrée is een prachtig gebouw, zij eten goed en maken de beste Algerijnse wijn. Evenals de Oratorianen behouden zij hun eigen bezittingen. [...] Charles daarentegen wilde onder de Arabieren en Berbers leven als één van hen. Hij wilde evenzeer aan de zelfkant leven als zij, zonder enige officiële positie en niet onderrichten of preken, zelfs geen zieken genezen, met uitzondering van de mensen in zijn omgeving, wanneer die zijn hulp zouden inroepen.¹⁰³

En toch is in het doel en de werkwijze van de Witte Paters veel te herkennen van wat we ook bij Charles de Foucauld tegenkwamen: het ‘ten dienste staan van de Afrikanen’ en ‘dienstbetoon aan anderen’ herkennen we, maar ook de gedegen verdieping in de taal, cultuur, gebruiken en gewoonten van ‘de ander’.¹⁰⁴

Wanneer De Foucauld in 1901 in Algiers aankomt en in Maison-Carrée verblijft, brengt hij veel tijd door in afwachting van toestemming monseigneur Livinhac om zijn plannen uit te voeren. Fremantle schrijft: “Het is begrijpelijk dat de Witte Paters enigszins aarzelden om in te gaan op het verzoek van Père Foucauld om zich te vestigen in het gebied waarover zij de jurisdictie hadden. Hij wilde daar immers een congregatie stichten, waarvoor Rome nog geen toestemming had gegeven.”¹⁰⁵ In dit evenwicht moeten we ook de verhouding tussen De Foucauld en de Witte Paters zoeken. Zoals al eerder beschreven, werden de plannen van De Foucauld heftig, zwaar en onuitvoerbaar gevonden door veel hogergeplaatsten, waaronder ook Charles de Lavigerie.¹⁰⁶ Toch krijgt hij toestemming om het achterland in te gaan, zijn post te betrekken en te proberen een gemeenschap voor zichzelf te stichten. De Witte Paters steunen De Foucauld zelfs en spannen zich zo veel mogelijk in om metgezellen voor hem te vinden, hoewel dat niet lukt: het ‘bovenmenselijk’ zware leven schrikt zozeer af dat niemand geschikt wordt bevonden of deze taak op zich wil nemen.¹⁰⁷ En hoewel de Witte Paters na zijn leven aangeven dat De Foucauld duidelijk niet één van hen was, ontvangen zij hem hartelijk elke keer dat hij in Maison-Carrée komt om te biechten en op verhaal te komen.¹⁰⁸ Uit bovenstaande maak ik op dat er duidelijk sprake is van een groot verschil in opvatting tussen De Foucauld en de Witte Paters over hoe missie vorm moest krijgen, maar dat onderlinge openheid en wederzijds respect de boventoon voerden in onderlinge verhoudingen.

¹⁰³ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 178.

¹⁰⁴ Bron: <http://www.lavigerie.nl/spip.php?rubrique1>, webpagina van De Witte Paters in Nederland, geraadpleegd op 28 mei 2011.

¹⁰⁵ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 176.

¹⁰⁶ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 137.

¹⁰⁷ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 196 - 197.

¹⁰⁸ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 179.

Kritiek

Op 13 november 2005, bijna 89 jaar na zijn dood, werd Charles de Foucauld door paus Benedictus XVI zalig verklaard. Aan deze zaligverklaring ging 50 jaar aan voorbereiding vooraf (bovendien werd de gebeurtenis een half jaar uitgesteld vanwege de dood van de voorganger van Benedictus, paus Johannes Paulus II). Dat dit proces zo veel tijd in beslag nam, laat ons duidelijk zien dat De Foucauld, behalve lof over alles wat hij in zijn leven deed, ook kritiek kreeg. Er was gedegen studie en discussie nodig, voor hij 'tot de eer der altaren' verheven kon worden. Hier en daar wordt gemeld dat De Foucauld ook minder positieve eigenschappen had, zoals Gerard Moorman doet in RKkerk.nl: "Anderzijds bestaat er door een zaligverklaring het gevaar dat de oneffenheden van iemands persoon - de moeilijke karaktertrekken en innerlijke tegenstrijdigheden - worden weggepoetst. Een mens van vlees en bloed wordt hoog op een voetstuk geplaatst en valt daardoor buiten het bereik van de gewone mens."¹⁰⁹

De meest pregnante tegenwerping tegen De Foucauld wordt door Peter Nissen subtiel onder woorden gebracht. Heiligen zijn zo divers, schrijft hij, als er kostgangers van Onze Lieve Heer zijn. We moeten eerlijk onder ogen zien dat ook De Foucauld tijdens zijn leven "geen gemakkelijk mens geweest moet zijn" schrijft hij, hierbij refererend aan de "moeilijke karaktertrekken en innerlijke tegenstrijdigheden" waar ook Moorman van spreekt. Het feit dat De Foucauld in 1899 zijn regel voor de Kleine Broeders van het Heilig Hart van Jezus had opgesteld, maar dat er bij zijn dood in 1916 slechts één man was geweest die korte tijd bij De Foucauld kwam om met hem zijn regel na te leven¹¹⁰, heeft volgens Nissen enerzijds te maken met het feit dat deze leefregel zo zwaar was, maar anderzijds ook met De Foucaulds karakter. Nissen concludeert dat het "kennelijk" niet gemakkelijk was om het lang met De Foucauld uit te houden. Hij was hard voor zichzelf, maar kennelijk ook voor anderen. "Ieder die zijn gezelschap opzocht, vertrok ook na enige tijd weer. Niemand bleef", schrijft Nissen. Hoewel zijn voorbeeld nastrevenswaardig was, nodigde zijn karakter daar blijkbaar niet toe uit.¹¹¹

Moorman schrijft ook over de innerlijke tegenstrijdigheden en onrust van binnen en ik denk dat de hele biografie van De Foucauld daarvan meepraat. We zien voortdurend het zoeken naar meer opoffering en het streven om Christus nóg verder na te volgen. Hoewel hij ook jaren achtereen op dezelfde plaats kon blijven, kwam vroeg of laat steeds weer de onrust en de zoektocht naar een diepere invulling van zijn relatie met God. Steeds weer wilde hij verder, daarbij achterlatend wat hij had opgebouwd zonder voor echte continuïteit op zo'n plaats te zorgen. Was hij op zoek naar iets? Had hij voortdurend een scherp beeld voor ogen? Of was hij ook gewoon wispelturig en onzeker? Misschien was hij zelfs op de vlucht voor zijn eigen slechte karaktereigenschappen of joeg hij juist een onbereikbaar hoog doel na om zichzelf te bewijzen? Precieze antwoorden op deze vragen zullen

¹⁰⁹ Gerard Moorman, Aanstaaende zalige Charles de Foucauld heeft betekenis voor de wereld van nu. In: *RKkerk.nl*, 7 oktober 2005. Geraadpleegd op http://www.katholiekederland.nl/rkkerk/media/rkkerk_gedrukt/2005/detail_objectID572704.html op 30 mei 2011.

¹¹⁰ De enige westerling die De Foucauld tijdelijk is komen vergezellen was broeder Michel in 1906. Al snel was De Foucaulds regel voor hem te zwaar en moest hij vanwege gezondheidsredenen naar Frankrijk terugkeren. In het hoofdstuk *Presentiegedachte van Charles de Foucauld*, zal ik hier verder op in gaan.

¹¹¹ Peter Nissen, Leven met Charles de Foucauld. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 13.

we nooit krijgen. Het enige wat we kunnen doen, is concluderen dat Charles de Foucauld ten diepste onrustig was en een voor omstanders ongrijpbaar hoog doel nastreefde.

Conclusie

In het voorafgaande hebben we Charles de Foucauld leren kennen als een echt rijkelui-kind van zijn tijd. Er hoefde niet zuinig aan gedaan te worden en zeker tijdens zijn adolescentie neemt dit extreme vormen aan: zijn leven bestaat dan uit luxe en decadentie. Zijn afkomst is ook terug te vinden in zijn keuze voor het leger en later de kerk als werkgever: beide plaatsen die de sympathie van de oude adel gewonnen hadden. Niet in het minst omdat moderne staatsvormen en de actuele politieke situatie daar slechts minimale invloed hadden.

Met zijn bekering in 1886 zien we een radicale ommekeer in de invulling die De Foucauld aan zijn leven geeft. Wat we steeds terug zien, is de afdaling, het loslaten van geld en een gemakkelijk leven en het omkeren naar de arme en behoeftige in de samenleving. De keuzes die hij maakt verwijderen hem van het centrum van macht en welvaart en brengen hem eerst in het Midden-Oosten, en later in Noord-Afrika, in Algerije. Ook daar maakt hij keuzes voor armoede en om ver van de 'bewoonde wereld' vandaan te leven bij "de minsten van mijn broeders", moslims die nog nooit met Jezus Christus in aanraking waren geweest. We zagen zo heel geleidelijk groeien hoe De Foucauld zijn idee van presentie vorm gaf in de praktijk.

Na zijn leven, kunnen we afwegen hoe zijn gedachtegoed van armoede en presentie is ontvangen door zijn meest directe omgeving in de Maghreb. In deze receptie van het gedachtegoed van De Foucauld zien we twee dingen. In eerste opzicht lijken de reacties vooral negatief te zijn: De Foucauld blijft tot het eind van zijn leven nagenoeg alleen in de afgelegen woestijnregio. Voor de Touareg blijft hij een vreemde in hun midden en de Witte Paters leveren hulp op afstand. Ook zijn moeilijke karaktertrekken werken hierin niet positief. Toch is er ook een andere kant aan de ontvangst van De Foucauld in de Maghreb, want hoewel de reacties negatief lijken, kunnen we dit ook zien als voorzichtigheid. Het feit dat de Touareg nieuwsgierig worden naar deze onbekende christen in hun nabijheid en hem uiteindelijk toch hun vertrouwen en zelfs vriendschap geven, spreekt boekdelen. Ook vanuit de Rooms-Katholieke gevestigde orde (de Witte Paters, De Lavigerie) lijkt er bij nader inzicht meer vertrouwen en sympathie te zijn dan aanvankelijk gedacht. Zijn onderneming wordt naar mogelijkheid ondersteund en De Foucauld is in Maison-Carrée welkom elk moment dat hij retraite nodig heeft.

De presentiegedachte van Charles de Foucauld

Inleiding

Tot nu heb ik laten zien welke omzwervingen Charles de Foucauld gemaakt heeft en wat hem zoal heeft beziggehouden tot hij uiteindelijk op 1 december 1916 in Tamanrasset om het leven kwam. Bovendien heb ik laten zien wat Auke van der Woud beschrijft als de tijdsgeest van de negentiende eeuw: het positivisme, het vooruitgangdenken en de eindeloze mogelijkheden die dit openlegde. Daar tegenover staat de onrustige politieke situatie in de negentiende eeuw in Frankrijk, met al haar verschillende staatsvormen en daarin verweven ook een strijd om macht en invloed voor de kerk van Rome in Parijs. Ook heb ik het gezicht van Frankrijk naar buiten toe beschreven: het koloniale verleden en de missie die daar zo sterk mee samenhangt. Ten slotte zagen we wat de Rooms-Katholieke kerk in deze eeuw bezighield en hoe onder andere het idee van de eucharistische aanbidding zich ontwikkelde.

Dat brengt me nu op het punt waar ik verder kan inzoomen op het geestelijk werk van Charles de Foucauld en meer in het bijzonder: zijn presentiegedachte. Waaruit bestaat die presentiegedachte? Had dit invloed op het leven van De Foucauld, of was het juist andersom, had zijn leven invloed op zijn idee van presentie? In wat volgt begin ik met het maken van een onderscheid tussen twee typen 'presentie' dat we ook in de werken van De Foucauld zien. Enerzijds zien we de idee van letterlijke, lichamelijke persoonlijke aanwezigheid: Charles de Foucauld als historisch figuur aanwezig bij de Touareg in Algerije. Anderzijds laat ik zien dat het idee van de sacramentele presentie, zoals besproken in het vorige hoofdstuk voor De Foucauld ook van groot belang was: de aanwezigheid stellen van Christus, ook lichamelijk, maar dan niet als historisch persoon van vlees en bloed, maar aanwezig in het sacrament van de eucharistie. Hierbij grijp ik terug op de theologie van de eucharistische aanbidding in het vorige hoofdstuk.

Beide soorten presentie wil ik uitwerken. Hoe zag de Foucauld deze als ideaal voor zich? Hoe beschreef hij dit en wat zei hij hierover? Hoe ging hij hier in het dagelijks leven concreet mee om? Ten slotte wil ik ook nog ingaan op de beoogde resultaten van De Foucauld. Verwachtte hij direct bekering, of voorzag hij dat dit langer op zich zou laten wachten? Maar ik zal ook de vraag aan de orde laten komen of De Foucauld ten diepste wel bekering van de Islamitische Touareg wilde. Was kerstening zijn hoogste doel, of zag hij - misschien gaandeweg? - meer in Islam dan we in eerste instantie zouden denken?

Overgave aan God

Als ik de geestelijke ontwikkeling van Charles de Foucauld schets, heeft dat in eerste instantie nog niets te maken met zijn presentiegedachte. Dit is een idee dat langzaam vorm krijgt in het leven van De Foucauld. In de vroegst bekende 'losse' geschriften (brieven, aantekeningen en enkele meer gestructureerde overdenkingen van bijbelse passages) die verzameld zijn door P. Ghysaert en J.F. Six is de spiritualiteit van De Foucauld vooral een zoekende en naar zichzelf gekeerde spiritualiteit. De Foucauld is duidelijk op zoek naar goede vormen voor zijn houding tot en omgang met zijn God. Hij

zoekt een antwoord op de meest basale vragen van het geloof. Wat is gebed? Hoe moet ik bidden en hoe vaak? Hoe behaag ik God het meest? Wat zijn de belangrijke deugden? En: hoe versterk ik mijn geloof? Als we bedenken dat De Foucauld in 1886 naar het geloof van zijn jeugd terugkeerde, is hij bij het schrijven van deze overdenkingen nog pas een paar jaar bezig dit geloof te herontdekken.¹¹²

Wanneer De Foucauld in 1897 naar de Clarissen in Nazareth toe gaat en daar drie jaar verblijft, komt hem kennelijk steeds helderder voor ogen wat zijn doel is en wat God van hem vraagt. Van de drie jaar die hij in Nazareth verblijft, vullen zowel Six als Ghysaert één derde van hun boeken, die allebei ongeveer de laatste dertig jaar van zijn leven beschrijven. Belangrijke thema's in dit gedeelte zijn de volledige overgave aan God, trouw en nederigheid. Eén voorbeeld hiervan is het volgende:

Ik moet mijn nietigheid inzien, de nietigheid van de aardworm: ligt er niet iets duivels in mijn veelvoudig misbruik van uw genade, in het veelvoudig herhalen van de zonde elke keer als Gij mij vergiffenis had geschonken? Ik moet omwille van de waarheid leren nederig te zijn: ik moet op mijn hoede zijn voor mezelf, ik die iedere dag en ieder uur zwak ben. Ik moet een zeer klein idee hebben van mijzelf, wanneer ik mij even mijn verleden en heden herinner; ik moet gedenken hoe vaak ik mij vergist heb...¹¹³

De Foucauld beschrijft steeds weer dat overgave aan God en dicht bij Hem willen leven, ook inhoudt dicht bij Jezus te leven. Jezus navolgen, die weliswaar God was, maar aan mensen gelijk werd en er voor koos hen nabij te komen in hun lijden en armoede. Hij koos er voor zich op te houden met de minst aanzienlijken in zijn samenleving. Zoals Jezus koos voor deze armoede en eenzaamheid en uiteindelijk zelfs de onvermijdelijke dood aan het kruis, zo wil De Foucauld Hem dienen door Hem te volgen in dit afzien. Zelfs tot in het lichamelijk ontbereren en lijden. Jezus dienen kan in meditatie en gebed, maar dus ook in deze diepe zelfverachting die de mens enerzijds bij God brengt, maar tegelijk ook bij zijn lijdende naaste.

Sacramentele presentie

Bij het bespreken van de theorie van de presentie van De Foucauld, kies ik ervoor om te beginnen met de sacramentele presentie, die een belangrijke rol heeft gespeeld in het leven van Charles de Foucauld. Dit om de eenvoudige reden dat dit de oudste van de twee vormen van presentie is. Zoals we in het vorige hoofdstuk gezien hebben, ontwikkelde in de periode na het Concilie van Trente (1545 - 1563) een theologie die de getranssubstantieerde hostie tot een object van aanbidding maakte. De gedachte hierachter was dat het bij de hostie niet om gewoon brood ging, maar om het werkelijke lichaam van Christus hier op aarde aanwezig.

In het Frankrijk in de dagen van De Foucauld heeft dit gebruik binnen de Rooms-Katholieke kerk een sterke plaats verworven, dit blijkt alleen al uit de Eucharistische Congressen die in deze periode zijn belegd. De Foucauld heeft misschien in zijn jeugd, maar meer waarschijnlijk in de periode na zijn resolute bekering kennis gemaakt met dit gebruik en het meer en meer geïnternaliseerd. Hij beschrijft voor zichzelf op Eerste Pinksterdag 1897 (onder andere) hoe hij de heilige mis zou moeten vieren. Hij verdeelt haar in drie delen. Het eerste deel tot aan de consecratie van de hostie moet een

¹¹² *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 16 - 42.

¹¹³ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 81.

offer zijn van Jezus' lichaam en van dat van de eucharistiedeelnemer aan God de Vader. Dit offer gaat gepaard met het belijden van zonden en gebed om vergeving. Het tweede deel, van de consecratie tot aan de communie, is het gedeelte dat in het teken staat van aanbidding van Jezus. Dit gedeelte (en daarmee de aanwezigheid van Jezus) kan bij een uitgestelde communie zo lang worden gerekt als gewenst. Tijdens het derde deel, na de communie ten slotte, is Jezus' werkelijke aanwezigheid voorbij, maar gaat de aanbidding in het hart door: "aanbid Me in je hart, dank Me, bemin Me, geniet, zwijg".¹¹⁴

Als hij zichzelf in september 1897 in Nazareth tien dagen afsluit van de buitenwereld (het is niet helemaal duidelijk of hij dit doet in zijn schuurtje, in de kapel van de Clarissen of dat hij beide hiervoor gebruikt) doet hij dit volgens de woorden van Ghysaert ergens "waar onze lieve Heer Jezus Christus in het heilig sacrament was uitgesteld."¹¹⁵ Hij trekt zich terug in de aanwezigheid en in aanbidding (via de hostie) van Jezus Christus. De Foucauld beschrijft zelf de plaats waar hij is, als een plaats waar hij dichtbij Jezus kan vertoeven:

Mijn God, Gij zijt hier op een meter afstand van mij tegenwoordig. Uw lichaam, uw ziel, uw mensheid, uw Godheid - gans uw wezen is hier in zijn dubbele natuur. [...] Gij waart niet dicht bij Maria gedurende de negen maanden toen zij U onder haar hart droeg, dan dat gij dicht bij mij zijt wanneer ik U op mijn tong ontvang in de heilige communie. Gij was niet dicht bij Maria en Jozef in de grot van Bethlehem, in het huisje van Nazareth, op de vlucht naar Egypte, ieder ogenblik van uw goddelijk gezinsleven, dan dat Gij thans bij mij zijt in de tabernakel. Maria-Magdalena was niet dicht bij U terwijl ze aan uw voeten neerzat, dan dat ik bij U ben aan de voet van uw altaar.¹¹⁶

Deze situatie, waarin hij zich gelukkig prijst en zichzelf vergelijkt met de belangrijkste heiligen van de Rooms-Katholieke kerk, is de meest heilige grond die hij kan bereiken. Want hoewel de plaats waar Jezus in Nazareth geleefd heeft dichtbij is en ook Jeruzalem met Gethsemane en Golgotha goed te bereiken is, prijst hij zich in deze bezinningsperiode gelukkig omdat hij (meer dan in deze heilige plaatsen) in de directe aanwezigheid van Jezus Christus verkeert. Weggaan van de aanwezigheid van Christus in de hostie naar een heilige plaats

[...] zou betekenen de levende Jezus alleen laten en dode stenen gaan vereren, waar Hij niet is. Dat zou betekenen: de plaats verlaten waar Hij is, en aldus zijn Heilig gezelschap, om de grond te gaan zoenen van een plaats, waar Hij wel *was* maar niet meer *is*... Het tabernakel verlaten om beelden te gaan vereren, dat ware de levende Jezus verlaten, die bij mij is, om zijn afbeelding te gaan groeten in een plaats ernevens...¹¹⁷

¹¹⁴ Charles de Foucauld, *aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 52.

¹¹⁵ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 44.

¹¹⁶ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 60. En ook: *Charles de Foucauld, aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 99 - 100.

¹¹⁷ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 61. En ook: *Charles de Foucauld, aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 100.

Let wel dat het een Rooms-Katholieke monnik is die deze woorden aan zijn notitieboekje toevertrouwt. Hoe heilig de plaatsen van aanbidding in Nazareth, Bethlehem en Jeruzalem voor de Roomse kerk ook zijn, niets is heiliger dan de aanwezigheid van Jezus die door de gelovige blijkbaar als volledig werkelijk en ook fysiek aanwezig wordt opgevat.

Dit sacrament, heilig doordat het Jezus aanwezig stelt op elke plaats waar het heen gedragen wordt, is één van de redenen dat De Foucauld naar Algerije afreist. Hij gaat om in de eucharistie Jezus Christus present te stellen waar nog nooit een Christen is geweest. “Het goddelijk feestmaal (de eucharistie, JAvD), waarvan ik de bedienaar zou worden, moest worden aangeboden, niet aan de verwanten en de rijken, maar aan de lammen, de blinden en de armen, dat wil zeggen: aan de zielen die geen priesters hebben”¹¹⁸, schrijft De Foucauld daarover. En later: “Ik ben zeer ontroerd, nu ik Jezus naar deze plaatsen mag brengen, waar Hij nog nooit met Zijn Lichaam aanwezig is geweest”.¹¹⁹ Het gaat er immers niet om dat hij de voorwerpen van hostie of wijn naar Noord-Afrika brengt, maar dat hij middels deze gewijde elementen Christus daar aanwezig stelt. Niet op een abstract theoretisch niveau, maar de bijna concrete lichamelijke aanwezigheid die inherent is aan de Rooms-Katholieke eucharistiebeleving. Een aanwezigheid die vergelijkbaar is met de vroegchristelijke monniken en priesters die ik in het eerste hoofdstuk (de omgeving van De Foucauld) genoemd heb, die een hostie onderweg meenamen om te gebruiken, maar ook als afweer voor de gevaren van de reiziger. Een magisch wondermiddel, zoals de geconsacreerde hostie voor De Foucauld ook een kracht vertegenwoordigde die buiten hem om ging. Door het aanwezig stellen van Jezus Christus in de Maghreb hing het niet meer van De Foucauld af of zijn onderneming zou slagen of niet. Christus zou door Zijn kracht wel bewerkstelligen wat nodig was.

Maar behalve middel, was deze eucharistische presentie ook doel op zich. Door Jezus in het sacrament aanwezig te stellen, werd dat kleine stukje Sahara heilige grond. Zijn aanwezigheid en de aanbidding in den vreemde *an sich* vertegenwoordigde het heil voor de bewoners van het gebied. “[...] de heilige hostie straalt over heel het land genade uit”, is een zinsnede van De Foucauld die van deze idee getuigt.

Toch betekent juist de zegen van deze eucharistie voor De Foucauld ook een worsteling. Kleine zuster Annie schrijft dat de kerkelijke regels in de tijd van De Foucauld zo waren, dat de eucharistie alleen gecelebreerd mocht worden als er andere christenen aanwezig waren¹²⁰. Een misdienaar die hem kon vergezellen zou genoeg zijn geweest, maar hoewel De Foucauld vaak veel mensen om zich heen had, waren hier slechts zeer zelden christenen bij. Het viel hem zwaar, aldus Six, de eucharistie zo zelden te kunnen vieren en gebruiken. Hij vermeldt zelfs een telegram uit 1907 van De Foucauld aan Mgr. Guérin, “Vraag toelating heilige mis alleen te vieren”.¹²¹ Hier wordt blijkbaar geen gehoor aan gegeven, want enkele dagen later schrijft hij aan dezelfde: “Dikwijls heb ik me de vraag gesteld die u

¹¹⁸ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 173.

¹¹⁹ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 184.

¹²⁰ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 93.

¹²¹ *Charles de Foucauld, aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 174.

opwerpt: is het beter, in het Hoggargebied te verblijven zonder de heilige Mis te kunnen vieren, of er niet naartoe te gaan om ze te kunnen vieren?"¹²² Een gezelschap zou een einde maken aan de situatie waarin De Foucauld zich bevindt. Maar ondanks dat deze gezelschap er niet komt, evenmin als de toestemming om alleen de mis te vieren, blijft De Foucauld er van overtuigd dat het Hoggargebied de plaats is waar hij moet zijn:

Daar ik de enige priester ben, die naar het Hoggargebied kan gaan, terwijl velen het heilig Misoffer kunnen opdragen, geloof ik ondanks alles, dat het beter is, naar het Hoggargebied te vertrekken en het aan Gods zorg over te laten, mij, als Hij wil, de mogelijkheid tot Misviering te geven.¹²³

Evangelische presentie

Achtergrond

De vraag waarom De Foucauld eigenlijk zo ver bij de 'bewoonde wereld' vandaan trekt en daarmee ook steeds verder van medechristenen die met hem de eucharistie zouden kunnen vieren, zal ik verderop in dit hoofdstuk nog aan de orde stellen, maar die heeft zeker te maken met de tweede vorm van presentie die ik wil bespreken. Waar de eerste vorm gaat om de volle goddelijke presentie van Jezus Christus in de geconsacreerde hostie, gaat het hier om een menselijke vorm van presentie. Naast deze eerste 'hogere' vorm van presentie ontwikkelt Charles de Foucauld, met name zijn laatste jaren in Nazareth een idee van persoonlijke aanwezigheid van de ene mens in de leefomgeving van de andere mens. Geen directe presentie van de goddelijkheid van Jezus dus, maar presentie van Zijn boodschap van naastenliefde, uitgeleefd door een mens. Hoewel zij hier geen bewijsplaats voor aanlevert, constateert kleine zuster Annie van Jezus dat De Foucauld in deze periode in kloosters in het Midden-Oosten ontdekt wat Johannes Chrysostomus beweerde: "Men moet het sacrament van het altaar niet scheiden van het sacrament van de broeder".¹²⁴

Deze vorm van presentie is zoals we later zullen zien een vorm van missie die in de loop van de negentiende eeuw tot ontwikkeling komt. Zoals we in de beschrijving van de omgeving¹²⁵ gezien hebben, was deze periode voor de Rooms-Katholieke kerk een periode van tegenstellingen en een ongemakkelijk omgaan daarmee. Het beeld van een *high church* betekende voor velen een houvast en een troost, maar anderzijds sloot dit (zeker in Frankrijk) voor velen niet aan bij de dagelijkse belevingswereld, waardoor deze twee onverenigbaar werden. Vooral de links tussen de 'troon' en het 'altaar' waren voor velen niet te verkroppen. Zoals we gezien hebben, was het antwoord van de kerk hierop, het inzetten op een katholicisme dat veel dichter bij de 'gewone gelovige' stond, waarbij die gelovige vooral op fronten als 'laagkerkelijk' volksgeloof en de strenge kerkelijke regelgeving

¹²² Charles de Foucauld, *aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 174.

¹²³ Charles de Foucauld, *aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 174

¹²⁴ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 66 - 67.

¹²⁵ Hoofdstuk *Omgeving van Charles de Foucauld*, paragraaf 'Rooms-Katholieke kerk'.

tegemoet werd gekomen.¹²⁶ Door deze inzet van de kerk in Frankrijk, wordt de presentie die De Foucauld voorstaat onbewust al min of meer ‘voorbereid’ door de Rooms-Katholieke kerk zelf.

Ook hebben we gezien dat de missionering van gebieden waar het Christendom nog niet bekend was, onverminderd doorging, zij het dat ook hier op een ander niveau werd ingezet. Eén van de nieuwe bewegingen, was de presentie, waarop Charles de Lavigerie (oprichter van de Witte Paters, met wie De Foucauld regelmatig contact had) voor het eerst expliciet inzette. Martha Frederiks beschrijft¹²⁷ dat De Lavigerie zijn missionarissen instrueerde in de buurt van moslims te gaan wonen, zich net zo te kleden als hen en de zelfde gewoonten en taal als hen aan te nemen. Deze inculturatie was volgens hem het beste middel om tot de moslimbevolking door te dringen en hen met het evangelie te bereiken.¹²⁸

Toen De Foucauld naar Algerije ging om daar zijn presentietheorie uit te leven en daar inhaakte bij de werkwijze van de Witte Paters, bleken er behalve grote verschillen ook wezenlijke overeenkomsten te zijn. Toch vraag ik me af in hoeverre we kunnen zeggen dat De Foucauld alleen maar aanhaakte bij de ideeën die door De Lavigerie ontwikkeld waren. Omdat De Foucauld al lang voordat hij naar Algerije ging, zijn theorieën aan zijn schrift had toevertrouwd, denk ik dat we eerder moeten concluderen dat deze twee parallel aan elkaar, of in elk geval los van elkaar vergelijkbare ideeën ontwikkelden. Zeker gezien de verschillen die er tussen deze twee bestaan.

Ontwikkeling van de evangelische presentie

De presentie die bij Charles de Foucauld een steeds belangrijkere plaats in zijn leven gaat innemen, heeft zijn basis in wat De Foucauld noemt ‘het verborgen leven van Jezus in Nazareth’. Nadat Jozef, Maria en Jezus na hun vlucht naar Egypte terug zijn gekomen in Nazareth, horen we behalve Jezus’ optreden in de tempel als twaalfjarige jongen niets van Hem tot ongeveer Zijn dertigste levensjaar¹²⁹. Deze grofweg dertig jaar van onzichtbare aanwezigheid, zijn voor De Foucauld het grote voorbeeld waar zijn leven en werk op geënt zijn. Evangelische presentie, noemt hij dit. Peter Nissen laat in zijn lezing tijdens de studiedag over Charles de Foucauld in 2005 zien dat volgens De Foucauld Jezus’ optreden niet slechts bestaat in de lessen die Hij vertelt en de wonderen die Hij doet, niet slechts in Zijn intocht in Jeruzalem en Zijn lijden en sterven aan het kruis. De dertig jaar van aanwezigheid onder de mensen zijn volgens De Foucauld minstens zo belangrijk voor de gelovigen.¹³⁰ Juist omdat Jezus in dit deel van zijn leven ‘onopgemerkt en onopvallend’ leefde. Geen grote woorden of daden, de liefde uitlevend in behulpzaamheid, tederheid, goedheid en simpelweg in het aanwezig zijn. De Foucauld legt in zijn Nazareth-periode Jezus de volgende woorden in de mond:

¹²⁶ J.N. Bakhuizen van den Brink, J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985, p. 124 - 126.

¹²⁷ Bron is hier haar dissertatie, getiteld *We have toiled all night*, waarin Frederiks vier modellen van interactie tussen christenen en moslims beschrijft. Het model van presentie is er daar één van.

¹²⁸ Martha T. Frederiks, *We have toiled all night, Christianity in The Gambia 1456 - 2000*. Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer, 2003, p. 10 - 13.

¹²⁹ De evangelist Lucas schrijft: “Jezus begon zijn verkondiging toen hij ongeveer dertig jaar oud was” (Lucas 3 : 23, NBV).

¹³⁰ Peter Nissen, *Leven met Charles de Foucauld*. In: *Charles de Foucauld, missionaire presentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 16 - 20.

Ik leid het (dat is: dit onopgemerkte leven, JAVD) om u te leren: gedurende deze dertig jaar hou ik niet op, u te leren, niet met woorden, maar door Mijn zwijgen en Mijn voorbeeld. Wat leer ik u? Ik leer u op de eerste plaats, dat men de mensen goed kan doen, veel goed, oneindig goed, goddelijk goed, zonder woorden, zonder prediking, zonder lawaai, in de stilte en door het goede voorbeeld. Welk voorbeeld? Het voorbeeld van vroomheid, van liefdevol vervullen van de plichten jegens God, van goedheid voor alle mensen, van zachtmoedigheid jegens onze omgeving, van heilige vervulling van de huiselijke plichten; een voorbeeld van armoede, van arbeid, van vernedering, van ingetogenheid, van teruggetrokkenheid, van onopvallendheid, van een in God geborgen leven [...].¹³¹

Zoals ik al eerder heb laten zien, waren onderdanigheid en gehoorzaamheid voor De Foucauld de grootste christelijke deugden. Er was voor hem geen grotere gehoorzaamheid dan juist dit leven van armoede en eenvoud na te volgen en zo zijn Heer te volgen in Zijn meest nederige staat.

Deze nederige staat bracht De Foucauld juist dicht bij die mensen die hem nodig hadden: de armen en zieken aan wat wij nu de rand van de samenleving zouden noemen. Heel bewust geeft hij bij zijn priesterwijding aan waar hij 'dit leven van Nazareth' moet uitleven:

Mijn laatste retraites voor het diaconaat en de priesterwijding hebben me getoond dat ik dit Nazarethleven, mijn roeping, niet in het zo geliefde Heilige Land moet beleven, maar tussen de meest zieke mensen, de meest verlaten schapen. Dit goddelijk banket, waarvan ik de dienaar ben, moet ik niet aanbieden aan de broeders, aan de ouders, aan de rijke burens, maar aan de kreupelen, de blinden, de mensen die het meest de priesters ontberen.¹³²

In de periode voor zijn bekering is De Foucauld in Algerije en Marokko geweest en de mensen daar in zijn hart gesloten. Die 'verlaten schapen', 'zielen zonder priester' leven daar in de Sahara, in Marokko en Algerije, een gebied vele malen groter dan Frankrijk, met miljoenen inwoners waar slechts enkele missionarissen verblijven. "Vooral naar de ongelovige Moslims en de heidenen in Marokko en de buurlanden van Noord-Afrika"¹³³, wil hij. Geen mens, geen volk op aarde heeft -aldus De Foucauld- meer behoefte aan een priester die Jezus tegenwoordig stelt. "Men moet niet daarheen gaan, waar het land het heiligst is, maar waar de zielen in de grootste nood zijn"¹³⁴, concludeert hij.

Zoals De Lavigerie dat aan zijn volgers opdroeg, was het ook de bedoeling van De Foucauld om door deze Nazareth-spiritualiteit dicht bij mensen te komen. Hij wilde één van hen worden. De Foucauld wilde hun taal leren¹³⁵ en eten en zich kleden zoals zij, om vriendschap te kunnen sluiten en uiteindelijk 'de muur van vooringenomenheid' die mensen gescheiden houdt, steen voor steen

¹³¹ *Charles de Foucauld, aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 84 - 85.

¹³² Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 64 - 65.

¹³³ *Charles de Foucauld, aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 140.

¹³⁴ *Charles de Foucauld, aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 141.

¹³⁵ De Foucauld schreef naast zijn spirituele werk ook woordenboeken Frans-Toeareg, Toeareg-Frans, een verzameling Toearegpoëzie en een Bijbelvertaling in Toeareg.

afbreken. Om een voorbeeld te geven: de kluis waar hij in woonde, noemde hij een *zawiya*, de Arabische benaming voor “het huis van een man van God, dat een huis van gebed en gastvrijheid moet zijn en waar bezoekers bescherming kunnen ervaren”¹³⁶.

De evangelische presentie waar De Foucauld zichzelf helemaal aan geeft, is zijn manier om zich met al zijn kracht in dienst te stellen van Zijn God. Niet alleen voor zijn eigen geestelijk leven, maar vooral met als doel op deze manier een getuigenis van Gods aanwezigheid te geven. Zijn aanwezigheid is enerzijds voor De Foucauld een offer aan zijn God, maar anderzijds voor de mensen in wiens midden hij leeft een verbeelding van de liefde van die God. De belangeloze liefde, aandacht en zorg die De Foucauld geeft, moet aan de Noord-Afrikaanse “heidenen” de mildheid en goedheid van de christelijke God laten zien. Het doel lijkt voor De Foucauld vast te staan: bekering van de moslims in zijn omgeving¹³⁷. Niet van vandaag op morgen, maar geleidelijk. Zelf heeft hij een uitgewerkt idee in zijn hoofd: “Dat is niet het werk van één dag. Ik begin met ontginnen, anderen zullen volgen die het werk zullen voortzetten. Mijn leven is niet dat van een missionaris, veel meer dat van een kluisenaar.”¹³⁸ Zijn werk is het voorbereidende werk van een voorhoede: “[...] na die voorbereiding (die des te korter zal zijn naarmate meer priesters en kloosterlingen zich hier komen vestigen) kunnen de predikende en onderwijzende congregaties komen: Salezianen, Jezuïeten, Dominicanen, Karmelieten e.d.m.”¹³⁹ Deze laatsten zullen in zijn ogen de werkelijke bekeringen bewerkstelligen.

Deze vorm van presentie die De Foucauld voorstaat (en die mijns inziens de kern van zijn theologie vormt) is als we goed kijken, een wezenlijk andere soort presentie dan de eerste die we bespraken. De eerste vorm van presentie, de eucharistische presentie, is een geloofsinterne presentie. De presentie kan alleen ervaren worden, wanneer men gelooft in het bestaan van de ene God van de Rooms-Katholieke kerk en wanneer men de leer van de transsubstantie voor waar aanneemt. De evangelische presentie bestaat los van het christelijk geloof. Of God wel of niet bestaat, men kan de aanwezigheid van ‘de ander’ zelf vaststellen. Vandaar ook dat ik deze vorm ook ‘concrete’ presentie wil noemen. Dit onderscheid tussen deze twee vormen van presentie is gebaseerd op datgene wat present gesteld wordt. In de eucharistische presentie is dat God zelf, zoals ik al beschreef een krachtig ‘wondermiddel’ voor De Foucauld, maar onmiskenbaar van totaal andere waarde voor de moslims in wier midden hij verbleef. Voor hen zal wellicht de concrete aanwezigheid van een mens (een christen!) en zijn manier van nabij zijn meer gezegd hebben dan de onbekende monstrans. Voor De Foucauld zelf, zijn deze vormen van presentie echter steeds onlosmakelijk verbonden geweest. In zijn plan voor de missionering van Marokko (uit 1902 of 1903) beschrijft hij hoe deze twee samen gaan:

¹³⁶ Peter Nissen, *Leven met Charles de Foucauld*. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 20 - 24.

¹³⁷ Verderop zal ik er nog op in gaan of dit doel werkelijk zo vast staat als het in eerste opzicht lijkt.

¹³⁸ Peter Nissen, *Leven met Charles de Foucauld*. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 23.

¹³⁹ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 180.

Bij het begin (dat is: het begin van de missionering van Marokko, JAvD) moeten zulke congregaties worden verzocht, die zich wijden aan de aanbidding van onze lieve Heer in het heilig sacrament, aan weldadigheid, aan schouwend leven, herbergzaamheid en landarbeid [...]. De aanbidding van onze lieve Heer in de heilige hostie bereidt de rest; weldadigheid en herbergzaamheid, het voorbeeld van de evangelische deugden, gebeden en heilig leven van dienende mannen en vrouwen, het groot aantal altaren en tabernakelen zullen het bekeringswerk inzetten...¹⁴⁰

Stichting van een congregatie

Gedurende de tweede helft van zijn leven, de periode dat De Foucauld in Algerije doorbracht, was zijn grootste wens een congregatie te stichten van 'Kleine Broeders en Zusters van Jezus'. Deze congregatie die voort zou leven in de lijn die hij had ingezet, zou hem tot een paar dingen in staat stellen. Ten eerste zou hij door de voortdurende aanwezigheid van gezellen elke dag in staat zijn de mis op te dragen en de eucharistie te vieren en Christus zo van dichtbij te ervaren en voor zijn omgeving present te stellen. Bovendien zou gezelschap de eenzaamheid, die De Foucauld bewust opzocht, maar die hem soms ook zo benauwde en aanvloog¹⁴¹ doorbreken. Hij zou zijn zorgen en twijfels kunnen delen met iemand in zijn nabijheid en met iemand met vergelijkbare achtergrond en doelen als hij. Die eenzaamheid kon hem tergen en aanvliepen en er zijn ook periodes in zijn leven geweest, waarin de eenzaamheid hem te veel werd en De Foucauld niet meer zag zitten waarvoor hij naar de Sahara gekomen was.¹⁴² Een groep van gezellen zou hem ook kunnen helpen het Christendom op meer dan één plek in de Sahara tegenwoordig te stellen: De Foucauld verzuchtte meer dan eens dat Noord-Afrika zo groot was en hij maar alleen. Vanaf 1904, als hij ook in Tamanrasset een kluis heeft gebouwd, brengt De Foucauld beurtelings enkele maanden in Beni-Abbès en enkele maanden in Tamanrasset door. Met volgelingen, zouden deze beide kluizen permanent bewoond kunnen zijn en zou de presentie meer gewicht krijgen. Ten slotte zou praktische hulp ook gewoon heel welkom zijn. Elke dag, zo somt hij zelf op, komen er gemiddeld twintig slaven, dertig of veertig reizigers en ook nog zieken en gewonden naar hem toe. Fremantle schrijft: "Dagelijks krijgt hij gemiddeld vijfenzeventig mensen bij zich, die zijn hulp inroepen".¹⁴³ De Foucauld komt handen tekort en praktische bijstand zou die last van hem afnemen.

Er zijn enkelen geweest die hebben gewild of geprobeerd het eenzame leven van versterving en presentie van De Foucauld te delen. Toch was er, toen De Foucauld in 1916 stierf, geen enkele volgeling die zich permanent bij De Foucauld gevestigd had. Degenen die het geprobeerd hebben, zijn snel weer afgehaakt.

¹⁴⁰ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 180.

¹⁴¹ Getuige alleen al teleurgestelde notities als die op nieuwjaarsdag 1908: "Geen mis, want ik ben alleen". Uit: Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 254 - 255.

¹⁴² Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 93 - 97.

¹⁴³ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 196.

Een veel groter probleem en ook een dieperliggende reden om het niet bij De Foucauld uit te houden, was zijn levenswijze. De eenzaamheid en de eenvoud van het leven dat De Foucauld voorstaat, waren zo diepgaand, dat langere tijd op deze wijze leven voor velen ondraaglijk was. Op 10 december 1907 kreeg De Foucauld door de Witte Paters broeder Michel tot gezel aangewezen. Samen vertrokken zij van Maison Carrée naar Beni-Abbès, waar zij enkele dagen verbleven en vervolgens verder trokken naar Tamanrasset. Michel schreef, duidelijk teleurgesteld, over Beni-Abbès:

De cellen waren zo laag, dat iemand van normale lengte de zoldering met zijn handen kon aanraken, als hij ze iets hoger hield dan zijn hoofd en zo nauw, dat ik aan weerskanten de muur raakte, als ik mijn armen uitstreckte. Een mat van palmladeren diende als bed. De kapel bevatte een altaar en twee bidstoelen, zodat men tijdens de langdurige dienst steeds moest knielen of staan.¹⁴⁴

Er heerste een strak programma van veel bidden, weinig en eentonig eten en hard werken. Al snel maakte De Foucauld melding van de zwakke gezondheid 'naar lichaam en ziel' van zijn medebroeder. "Ik zal moeten overwegen hem terug te sturen, tenzij hij zich ernstig inspant en aanmerkelijk vooruitgaat".¹⁴⁵ Uiteindelijk waren de gezondheid en de matige vorderingen van Michel reden voor De Foucauld om hem terug te sturen. Het zware leven van De Foucauld eiste zijn tol. Majoor Laperrine schrijft later aan Mgr. Guérin dat in zijn ogen de levenswijze van De Foucauld zo zwaar is, dat deze neerkomt op een versterving die in de buurt komt van een langzame zelfmoord (hetgeen verboden is in de Rooms-Katholieke kerk).¹⁴⁶

Maar er heeft wellicht ook meer achter het terugsturen van broeder Michel gezeten. De officier van gezondheid van een nabijgelegen garnizoen, had Michel onderzocht en hoewel hij een verstoorde spijsvertering ten gevolg van het onbekende voedsel constateerde, moest hij concluderen dat Michel in de Ahaggar aangekomen wel weer zou aansterken. Toch besloot De Foucauld hem terug te sturen. Zelfs Fremantle, die weinig kwaad kan spreken over De Foucauld, concludeert in dit kader "Misschien was Charles ook wel zozeer aan zijn eenzaamheid gewend, dat hij, als het er op aankwam, toch maar liever alleen wilde zijn".¹⁴⁷

Broeder Michel constateerde bij De Foucauld een hartelijke en liefdevolle houding, die in het vuur van het ogenblik echter ook konden omslaan:

¹⁴⁴ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 244.

¹⁴⁵ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 246.

¹⁴⁶ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 255.

¹⁴⁷ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 246.

Om de gehele waarheid te zeggen, moet ik echter melding maken van een onvolmaaktheid, die zeer veel voorkomt bij mensen die lange tijd gezag hebben uitgeoefend, en die ik bij mijn waardige superieur heb opgemerkt. Nu en dan, als de dingen niet naar zijn zin gingen, ontsnapte hem een ongeduldige beweging, die hij overigens terstond weer onderdrukte.¹⁴⁸

Horen we hier een leerling die voorzichtig een momentopname beschrijft, of wil broeder Michel hier meer zeggen? Bedoelt hij dat De Foucauld misschien wel wat opvliegerig of ongeduldig is? Gezien bovenstaande kan men ten minste concluderen dat De Foucauld een man was die duidelijk wist wat hij wilde en hoe dat moest gebeuren. Ging dat niet naar zijn zin, dan kon hij een 'ongeduldige beweging' blijkbaar niet onderdrukken, maar misschien schuilt achter deze woorden van zijn leerling wel meer.

Zoals ik reeds beschreven heb¹⁴⁹, zijn de conclusies van Peter Nissen scherper, hoewel hij hiervoor niet meer bewijzen aandraagt. "We moeten maar beginnen met eerlijk onder ogen te zien dat Charles de Foucauld tijdens zijn leven geen gemakkelijk mens geweest moet zijn. Hij was kennelijk niet iemand bij wie het gemakkelijk uit te houden was. Niemand heeft dat ook lang gedaan".¹⁵⁰

Problemen van eenzaamheid

Wellicht is dit de tragiek in het leven van De Foucauld. Hij ziet duidelijk voor zich wat zijn doel is. Al vroeg in de periode na zijn bekering, realiseert hij zich wat zijn roeping is, hoewel we ook zien hoe hij voortdurend zijn grenzen weer verlegt. Nooit blijft hij langer dan een paar jaar op een bepaalde plaats en steeds weer is hij op zoek naar wat hij ziet als Gods wil. Maar meer dan dat, moet het hem gefrustreerd hebben dat de grote erkenning voor zijn werk en zijn zoektocht, namelijk de volgelingen waar hij zo naar verlangde, uitbleven. Met de doelen duidelijk voor ogen, ontbreekt het hem blijkbaar aan de mogelijkheden jonge enthousiaste mensen aan zich te binden en warm te maken voor het dienende leven in navolging van Jezus in Nazareth.

Uit wat ik gelezen heb, kan ik in het religieuze leven van De Foucauld in Noord-Afrika drie belangrijke problemen distilleren, die allemaal ten diepste op één of andere manier met deze eenzaamheid te maken hebben. De eerste hiervan heb ik al enkele malen genoemd: een christen mag niet alleen de eucharistie vieren. In een brief die hij in 1907 aan Mgr. Guérin schrijft, stelt De Foucauld de vraag wat belangrijker is: in het Hoggargebied blijven en geen mis vieren, of vertrekken om elders de mis te kunnen vieren en zo zijn Heer te aanbidden.¹⁵¹ De onmogelijkheid van het vieren van de mis is voor De Foucauld zo'n groot gebrek, dat hij er blijkbaar over denkt zijn droom in Algerije op te geven om voor zijn eigen geestelijke groei vaker de mis te kunnen gebruiken. Het feit dat hij hierover twijfelt, geeft het belang van beide aan. De aanwezigheid in de Sahara bij de Touareg was zijn droom, maar

¹⁴⁸ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 245.

¹⁴⁹ Dat was in het hoofdstuk *Biografie van Charles de Foucauld*.

¹⁵⁰ Peter Nissen, *Leven met Charles de Foucauld*. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 13.

¹⁵¹ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 93 en *Charles de Foucauld, aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 174 - 175.

meer dan dat: het was zijn overtuiging dat dit de manier was om zijn Meester te dienen. Dat hij dit wilde opgeven, laat mij zien hoe groot het gemis van de regelmatige eucharistieviering bij De Foucauld is. Kenmerkend voor De Foucauld is het dan dat hij besluit dat het vieren van de eucharistie misschien niet op de hoogste plaats staat. 'Terug' kan niet, De Foucauld gaat alleen 'vooruit'. 'Opoffering voor de naaste' is zijn hoogste doel. "[...] sinds de apostelen, hebben de grootste heiligen in bepaalde omstandigheden de mogelijkheid tot viering opgeofferd ten voordele van werken van geestelijke liefde".¹⁵²

Een vergelijkbaar dilemma doet zich voor wanneer hem gevraagd wordt naar Maison Carrée te komen om zich daar terug te trekken, te mediteren en aan te sterken.¹⁵³ De Foucauld gaat met enige regelmaat op dit soort retraites, maar het roept bij hem wel de vraag op wat zijn grootste prioriteit heeft: zijn eigen spiritualiteit, of het welzijn van de bewoners van de Sahara. Hoewel hij zoals gezegd met enige regelmaat het aanbod tot een retraite aanneemt, doet dit bij hem toch een gevoel van egoïsme groeien omdat hij voor zichzelf kiest en niet voor 'de ander'.

De laatste vraag die op kan komen wanneer men de theologie van De Foucauld bestudeert, is de vraag waarom een man die het geloof wil 'uitleven', zich voortdurend isoleert van mensen. Elke beweging die De Foucauld maakt, is een beweging weg van 'de bewoonde wereld', weg van de grote aantallen mensen en weg van de Franse overheersing. Steeds verder de Sahara in en steeds verder de eenzaamheid tegemoet. Dit lijkt totaal in tegenspraak met het feit dat hij juist de boodschap van Jezus Christus bij mensen wilde brengen en bekend wilde maken. Maar dit is een paradox: een schijnbare tegenstelling. Want hoewel De Foucauld weg trekt van de massa, gaat hij nooit bewust de leegte tegemoet. Zijn bewuste doel is Jezus Christus present stellen niet bij hen die al bekeerd zijn, niet daar waar al missionarissen zijn, maar bij "de meest zieke mensen, de meest verlaten schapen". Doelbewust gaat hij hen tegemoet, van wie hij zegt "Geen volk leek me zo verlaten als dit".¹⁵⁴

Houding van De Foucauld ten opzichte van moslims

Ten opzichte van deze 'verlaten schapen', de moslims in Algerije en Marokko, laat De Foucauld een tamelijk ambivalente houding zien. Het ene moment bewondert hij ze en acht hij ze opvallend hoog, op het andere moment is er van die achting niets terug te vinden en is zijn kritiek soms zelfs ronduit neerbuigend.

Al tijdens zijn reizen door Marokko in het begin van de jaren '80 van de negentiende eeuw, wordt De Foucauld, die op dat moment nauwelijks met religie bezig lijkt te zijn, gegrepen door de vroomheid van moslims die hij ontmoet. Ook de rust en het vertrouwen dat hij bij hen ziet, spreken hem aan en vormen zelfs één van de redenen die hem uiteindelijk in 1886 doen terugkeren naar het Christendom.¹⁵⁵ De bewuste keuze die hij jaren later maakt om zijn kluis door zijn omgeving een

¹⁵² Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 93.

¹⁵³ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 224 - 225.

¹⁵⁴ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 65.

¹⁵⁵ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 62 - 98.

*zawiya*¹⁵⁶ te laten noemen, spreekt ook van consideratie of, volgens Peter Nissen, zelfs bewondering voor zijn islamitische omgeving, net als zijn aansporing gericht aan zijn islamitische bezoekers “en jullie, bidden jullie niet?”¹⁵⁷ Hoewel het zijn doel lijkt hen te bekeren tot het Christendom, is de waardering die hij voor de Islam heeft blijkbaar zo hoog, dat het (vooralsnog?) voldoende is hen op hun eigen religie en de correcte uitvoering ervan te wijzen.

Zoals al gezegd, hield De Foucauld er ook geheel andere opvattingen over moslims op na. Het boekje van Ghysaert met de *Geestelijke geschriften* van De Foucauld heeft als vierde en laatste deel een hoofdstuk dat getiteld is ‘De Apostel der Muzelmannen’. Dit hoofdstuk is het laatste hoofdstuk van het boek, maar bevat daarom niet per se de meest recente geschriften van De Foucauld. Brieven en aantekeningen van hem zijn hier thematisch gesorteerd rondom het thema van het perspectief op moslims. De tendens die, getuige alleen al de titel, sterk gericht is op bekering van moslims tot het Christendom is gestoeld op één centrale gedachte: moslims, die als primitief en minder ontwikkeld worden gezien en “die halve wilden zijn”, kunnen de ingewikkelde christelijke geloofsmotieven niet begrijpen. Beschaving en kennis zijn de basis voor de bekering naar het christelijke geloof: “Mij dunkt dat wij de Muzelmannen eerst moeten ontwikkelen, er mensen van maken zoals wij zijn. Als dat gebeurt, is hun bekering bijna een voltrokken zaak, omdat het Islamisme¹⁵⁸ tegenover een beetje verstandelijke ontwikkeling geen steek houdt [...]”¹⁵⁹ Kennis en inzicht, de rede, zal deze “halve wilden” wel maken tot mensen “zoals wij”, uitspraken die vanuit hedendaags perspectief mijns inziens terecht door Martha Frederiks werden bestempeld als “erg Fortuyn en Wilders-achtig” en op geen manier als aanvaardbaar te zien zijn.

Toch moeten we ook proberen te zien in welke periode De Foucauld dit beeld aan het papier toevertrouwt. Deze uitspraken zijn ruim honderd jaar oud en stammen uit een periode waarin enerzijds de rede en wetenschappelijke kennis hoog aangeschreven stonden, maar waar anderzijds blijkbaar een wereldbeeld zoals dit nog kon bestaan. Dit beeld lijkt gestoeld op de idee van de ‘keten der wezens’, waarin mens en dier zijn eigen rang had in een hiërarchische schaal. Onderaan beginnend met de eenvoudigste stenen, bovenaan eindigend bij God als het hoogste en meest perfecte wezen. In deze verdeling stonden andere menselijke rassen op een lagere schaal dan het moreel en intellectueel superieure blanke, West-Europese ras. De idee van De Foucauld is door deze mensen kennis en inzicht bij te brengen, hen als het ware op te trekken uit dit lagere stadium en hen naar zijn niveau te brengen. Wanneer deze stap is gemaakt, is zijn idee, zullen deze moslims als vanzelf de ‘natuurlijke’ waarheid van het in zijn ogen veel logischere Christendom inzien.¹⁶⁰

Wat in de (wederzijdse) beeldvorming uiteraard ook meespeelt, is de politieke relatie tussen Frankrijk en de landen van de Maghreb. De koloniale overheersing maakt van Frankrijk een agressor

¹⁵⁶ Arabische benaming voor het huis van een man van God, een plaats waar bezoekers bescherming en gastvrijheid vinden.

¹⁵⁷ Peter Nissen, *Leven met Charles de Foucauld*. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 23 - 24.

¹⁵⁸ De term Islamisme is hier (uiteraard) direct overgenomen uit de vertaling van Ghysaert. Het gaat hier om een oud woord voor wat wij nu ‘Islam’ noemen. Het heeft geen verwantschap met het hedendaagse begrip ‘islamisme’ in de betekenis van fundamentalistische bewegingen met politieke aspiraties.

¹⁵⁹ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 182, 185 - 186.

¹⁶⁰ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 185 - 188.

en met Frankrijk, wordt het Christendom als schuldige aangewezen, omdat deze twee als onlosmakelijke eenheid gezien worden. De politiek van dit land en de belangrijkste religie worden niet van elkaar losgekoppeld in het beeldvormingsproces. Het beeld dat ontstaat is dat 'het Christendom' Algerije en Marokko onderdrukt. De moslims die leven met dit beeld, zijn de mensen met wie De Foucauld probeert omgang te vinden. Wat we kunnen zeggen, is dat deze weerstand die hij ondervond, ten minste geen positief effect kan hebben gehad op zijn beeld van moslims.

Met het hierboven geschetste beeld in gedachte, kunnen we wellicht beter begrijpen waarom De Foucauld te werk ging zoals hij dat deed. Enerzijds moest er een "muur van vooringenomenheid" en negativiteit aan de zijde van de moslims steen voor steen worden afgebroken, wat De Foucauld probeert door zijn kenmerkende gastvrijheid, de ziekenzorg en zijn hulp aan slaven en minderbedeelden. Op deze manier wil hij de Toeareg nabij komen en hun vertrouwen winnen. Ook verdiept hij zich in hun levenswijze om meer van hen te weten te komen, hetgeen we zien in onder andere de woordenboeken en poëzieverzamelingen die hij schreef. Anderzijds is het van groot belang voor hem zijn omgeving van moslims te laten zien waar het Christendom over gaat en hoe eenvoudig en logisch het eigenlijk is. Zijn openheid en de nabijheid die hij probeert te realiseren, zijn zijn poging om hier handen en voeten aan te geven. Een belangrijk aspect in deze poging de Toearegs in contact te brengen met het Christendom, is zijn vertaling van het evangelie in hun taal.

Doel van evangelische presentie bij De Foucauld

Ten slotte wil ik in dit hoofdstuk nog de vraag stellen wat de inzet van de evangelische presentie van De Foucauld was. Wat was zijn doel? Waar werkte hij naartoe? Al verschillende keren heb ik zonder daar dieper op in te gaan, genoemd dat De Foucauld naar Algerije ging om de daar te bekeren. Hij wilde de moslims bekeren tot het Christendom. Maar als we heel precies kijken naar wat De Foucauld schrijft, kunnen we dan wel zeggen dat bekering zijn diepste en enige doel was? Een evident verschil in nuance wordt gemaakt in het CMBR¹⁶¹-rapport over "missionaire presentie in de traditie van Charles de Foucauld" dat ik in handen kreeg. In dit rapport wordt gesproken over de spanning tussen 'het missionaire' en 'het present zijn'. "Het eerste heeft betrekking op de beweging naar anderen toe, op het overschrijden van grenzen om te getuigen dat God het goede voor heeft met deze wereld. 'Present zijn' impliceert daarentegen rust, aandacht, ergens blijven".¹⁶² Ik vraag me af welk van deze twee de boventoon voert en hoe ze zich tot elkaar verhouden in de teksten die we van De Foucauld kennen.

Ik denk dat we om te beginnen vrij zeker kunnen stellen dat (om met het CMBR te spreken) 'het missionaire' als uitgangspunt centraal aanwezig is in de aantekeningen van De Foucauld. Op 9 januari 1903 schrijft hij: "Bid nederig dat een commissie worde samengesteld [...] om deze bekering te bekomen".¹⁶³ In het hele hoofdstuk is dit de tendens: het centrale begrip is 'bekering'. Alle energie en aandacht wordt aangewend om de 'muzelmannen' van de Sahara bekend te maken met het

¹⁶¹ CMBR staat voor Commissie Missionaire Beweging Religieuzen (voorheen Centraal Missionair Beraad Religieuzen); het CMBR is een onderdeel van de KNR (Konferentie Nederlandse Religieuzen; koepelorganisatie van Nederlandse reguliere geestelijken) dat zich bezig houdt met missiologie.

¹⁶² Anne-Marieke Koot en Gerard Moorman (red), *Op zoek naar sporen van God. Visiestuk van het CMBR over missionaire presentie en de traditie van Charles de Foucauld*. CMBR, Den Haag, 2007, p. 10 - 11.

¹⁶³ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 179.

Christendom en uiteindelijk te bekeren. In het genoemde hoofdstuk in de *Geestelijke geschriften* komt steeds weer de gedachte naar voren dat kennis en rede noodzakelijk zijn voor deze bekering. De moslims, die door De Foucauld als primitief en minder ontwikkeld worden gezien en die volgens hem “halve wilden zijn” kunnen de ingewikkelde christelijke geloofsmotieven niet begrijpen. Beschaving en kennis zijn de basis voor de bekering naar het christelijke geloof.

Niet vanwege eigen gewin of een grote naam, maar, zo benadrukt hij telkens weer, “vanwege het zielenheil van de ongelovigen”¹⁶⁴ streeft hij deze bekering na. Uit alles wat ik in dit kader lees, spreekt dat de grootste drijfveer van De Foucauld zijn diepe menselijke bewogenheid met het lot van de bevolking is. Hij ziet hen, de ‘arme schapen’ en de ‘behoeftigen’ en hij brengt hen met een oprecht hart wat hij ziet als hun enige redding.¹⁶⁵

Zoals ik hierboven al besproken heb, verwachtte hij geen bekering van vandaag op morgen, maar zag De Foucauld zichzelf als ‘verkenner’, een voorbereiding om de bevolking bekend te maken met het Christendom. Na hem zouden de predikende orden komen die “zaaien in de voor die door De Foucauld getrokken is”.¹⁶⁶

Onze broeders en zusters, die noch priester noch kloosterling zijn, moeten aan de ongelovigen geen godsdienstlessen geven en hun bekering niet voltrekken: zij zullen die bekering voorbereiden door de achting van de ongelovigen te verwerven, door hun vooroordelen te doen vallen bij de aanblik van hun levenswijze, door hen de christelijke moraal te laten zien in hun manier van leven, zij zullen de ongelovigen tot bekering uitnodigen door hun vertrouwen en genegenheid te winnen. Zo zullen de missionarissen een voorbereid terrein vinden: welgestelde zielen, die naar hen toekomen of die zij zonder hindernissen kunnen bereiken...¹⁶⁷

In 1907 schrijft De Foucauld dan ook in een brief aan Mgr. Guérin (een brief die ik al vaker heb aangehaald) “[...] maar ik ben een *monnik* en geen *missionaris*, zwijgen is mijn taak, niet het woord”.¹⁶⁸ Maar misschien kunnen we hierin ook al iets zien van een geleidelijke verandering in houding die J.J.H. Rossetti bij De Foucauld bespeurt. Vooral in de jaren dat De Foucauld in Tamanrasset verblijft, schuift hij het idee van bekeren steeds meer terzijde en verschuift zijn focus. Hij Rossetti schrijft “By 1912, his writings had begun to take on a more ecumenical tone, even stating at one point that conversion was not necessary for the Tuaregs’ salvation”.¹⁶⁹ In een artikel in het

¹⁶⁴ Anne Fremantle, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954, p. 177.

¹⁶⁵ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 179 - 193.

¹⁶⁶ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 180 - 181.

¹⁶⁷ *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 190 - 191.

¹⁶⁸ *Charles de Foucauld, aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963, p. 175.

¹⁶⁹ John J.H. Rossetti, *Christian marabout, soldier monk: Charles de Foucauld between the French and the Tuareg*. In: *Islam and Christian-Muslim relations*, vol. 19, no. 4 (oktober 2008), p. 190. Rossetti citeert hier uit L. Lehureau, *Au Sahara avec le père de Foucauld*. Algiers, Bacconnier, 1944, p. 115. Helaas heb ik dit laatste werk niet in handen kunnen krijgen.

blad RKkerk.nl schrijft Gerard Moorman dat De Foucauld van inzicht verandert: niet een bekering tot het Christendom maakt de Touareg tot beter mensen, het gaat erom dat zij goede moslims zijn.¹⁷⁰ Is het waar dat De Foucauld, wanneer hij naar het eind van zijn leven gaat, niet meer inzet op 'het missionaire', maar meer op 'het present zijn'?

Ik denk dat we terughoudend moeten zijn met het trekken van de conclusie dat De Foucauld zo'n grote ommekeer maakt. Als we het artikel van Rossetti beter bekijken, dan komen we tot een genuanceerder beeld. "I don't think the Lord wants me or anyone else to preach Jesus to the Tuaregs [...]. It would delay their conversion rather than advance it.", citeert hij een brief van De Foucauld. Het valt op dat De Foucauld in dit verband pleit voor terughoudendheid in de prediking, maar dat het doel uiteindelijk wel bekering blijft. Rossetti concludeert dit ook: "[...] his ultimate goal was still to convert Muslims to Christianity, but he had come to believe this would be 'a task not of years, but of centuries'".¹⁷¹ We moeten deze verschuiving zien als "a more ecumenical tone" die meer en meer in het werk van De Foucauld te horen is.

Frans Wijssen noemt deze openheid van De Foucauld ook in zijn bijdrage aan het boekje van het Nijmeegs Instituut voor Missiologie. Volgens hem is De Foucauld zijn tijd ver vooruit. In een tijd waarin de Rooms-Katholieke kerk nog het 'extra ecclesiam nulla salus' hoog in het vaandel had staan, ontwikkelde hij zijn ideeën over een meer 'universele heilswil' van God: "God wil het heil van heel de mens en van alle mensen".¹⁷² Juist omdat De Foucauld heel duidelijk van mening blijft dat het (Rooms-Katholieke) Christendom uiteindelijk via Jezus Christus het heil brengt, kunnen we spreken van een tamelijk inclusivistisch beeld van De Foucauld. Het 'doel' blijft hetzelfde (nl. bekering, heil via de Kerk), maar de weg erheen (de 'methode') verandert. De Foucauld ziet ook in Islam waardevolle elementen die mensen dichterbij God kunnen brengen. Met dit in gedachte, kan begrepen worden hoe het kan dat De Foucauld ook moslims die hun religieuze plichten te licht namen, aanspoorde: "En jullie, bidden jullie niet?".¹⁷³ Net zoals hij in 1909 aan een protestantse vriend schrijft:

Ik ben hier niet om de Toearegs te bekeren, maar ik tracht ze te begrijpen... Ik ben er zeker van dat de goede God hen die goed en eerlijk leefden in de hemel zal begroeten. U bent protestant, T. is ongelovig, de Toearegs zijn moslims; ik ben ervan overtuigd dat God ons allen zal ontvangen als we het verdienen...¹⁷⁴

Overigens is deze waardering van de Islam niet iets wat pas ontstaan is in de genoemde periode in Tamanrasset. Rossetti schrijft dat de De Foucauld al in 1901 aan de Castries laat weten dat de godsdienst van de bewoners van de Sahara hem al had gegrepen nog voor zijn eigen bekering. "[...]

¹⁷⁰ Gerard Moorman, Aanstaaende zalige Charles de Foucauld heeft betekenis voor de wereld van nu. In: *RKkerk.nl*, 7 oktober 2005. Geraadpleegd op http://www.katholieknederland.nl/rkkerk/media/rkkerk_gedrukt/2005/detail_objectID572704.html op 30 mei 2011.

¹⁷¹ John J.H. Rossetti, Christian marabout, soldier monk: Charles de Foucauld between the French and the Tuareg. In: *Islam and Christian-Muslim relations*, vol. 19, no. 4 (oktober 2008), p. 190.

¹⁷² Frans Wijssen, Foucauldiaanse spiritualiteit voor de 21ste eeuw. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 47 - 48.

¹⁷³ Frans Wijssen, Foucauldiaanse spiritualiteit voor de 21ste eeuw. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 48.

¹⁷⁴ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 97 - 98.

the sight of this faith, of these souls living in the continual presence of God, made me glimpse something greater and truer than the affairs of this world".¹⁷⁵ Volgens velen is deze aan bewondering grenzende openheid zelfs de aanzet geweest tot zijn eigen terugkeer naar het Christendom.

Dat deze openheid naar de Islam toe werd gezien en ontvangen, zien we in de vriendschap tussen De Foucauld en het stamhoofd Moussa-ag-Namastane. Deze moslim, die door De Foucauld werd omschreven als één van de weinige Toereg bij wie de Islam werkelijk heel diep zat, schreef veertien dagen na de dood van De Foucauld aan diens zuster:

Sinds ik de dood van onze vriend vernam, uw broer Charles, heb ik mijn ogen gesloten; alles werd duister voor mij; ik heb geweend en ben in diepe rouw. Zijn dood doet me erg veel pijn... Doe veel groeten aan uw dochters, uw echtgenoot en al uw vrienden en zeg hun: Charles, de maraboet, is niet alleen gestorven voor u, hij is ook gestorven voor ons allen. Moge God hem genadig zijn en mogen wij hem wederzien in het paradijs.¹⁷⁶

In zijn artikel in RKkerk zegt Moorman hierover: "Een groter compliment kan een moslim nauwelijks maken".¹⁷⁷

Conclusie

Wat we in dit hoofdstuk over de presentiegedachte van De Foucauld hebben gezien, is qua vorm en inhoud welbeschouwd een uitwerking van het voorgaande hoofdstuk over de biografie van De Foucauld. De presentiegedachte van De Foucauld is in zijn hele leven geïntegreerd en vormt een logisch voortvloeisel daaruit. Het gaat dus niet alleen om een abstracte gedachte, maar ook om een heel concreet gegeven in zijn dagelijks leven.

Wanneer hij, na zijn bekering, zijn weg heeft gevonden in zijn nieuwe geloof en zijn eigen plaats daarin heeft bepaald, zien we dat de sacramentele presentie al gauw een cruciale plaats in zijn geloofsleven inneemt. De concrete aanwezigheid van Jezus Christus in zijn directe nabijheid en de aanbidding daarvan wordt zijn heilige taak. De hostie krijgt hier en daar trekjes van een magisch wondermiddel voor De Foucauld. Als de mogelijkheid tot het wijden van de hostie en het vieren van de communie dan ook ontbreekt, zien we bij De Foucauld een groot dilemma en twijfel rijzen: moet zijn streven erop gericht zijn dicht bij zijn Heer te blijven, of moet hij er ondanks alles op uit trekken om aanwezig te zijn bij moslims in de Toereg?

Toch blijft die aanwezigheid bij de 'religieuze ander' voor De Foucauld het doel in zijn leven. Hij leeft deze evangelische presentie uit, zoals Jezus tot Zijn dertigste levensjaar verborgen en onopvallend leefde. Deze houding van Jezus is voor De Foucauld, die in alles onderdanig en gehoorzaam aan zijn Heer wil zijn, een opdracht om er eenvoudigweg te zijn voor de mensen die dat het hardst nodig hebben.

¹⁷⁵ John J.H. Rossetti, Christian marabout, soldier monk: Charles de Foucauld between the French and the Tuareg. In: *Islam and Christian-Muslim relations*, vol. 19, no. 4 (oktober 2008), p. 189.

¹⁷⁶ Gerard Moorman, Fragmenten uit het leven van Charles de Foucauld. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 11.

¹⁷⁷ Gerard Moorman, Aanstaaende zalige Charles de Foucauld heeft betekenis voor de wereld van nu. In: *RKkerk.nl*, 7 oktober 2005. Geraadpleegd op http://www.katholiekederland.nl/rkkerk/media/rkkerk_gedrukt/2005/detail_objectID572704.html op 30 mei 2011.

Het doel van De Foucauld hierin lijkt niet direct duidelijk, omdat hij op twee gedachten hinkt. Aanvankelijk heeft 'het missionaire' een heel centrale plaats in de motivering van De Foucauld. Hij gaat om de 'arme en verlaten schapen' een 'herder' te brengen en om uiteindelijk de weg vrij te maken voor hun bekering tot het Christendom. De manier waarop hij dit doet, lijkt logisch voort te vloeien uit het beeld dat hij van moslims heeft. Door mildheid wil hij hun wantrouwen wegnemen en door hen algemene kennis en inzicht in het Christendom bij te brengen, hoopt hij hen uiteindelijk voor zijn eigen religie te kunnen winnen.

Geleidelijk aan lijkt dit beeld van een missie-gerichte priester te veranderen en vinden we volgens Rossetti bij De Foucauld "a more ecumenical tone". Hij lijkt meer en meer heilswaarde in de Islam te zien en zijn toon klinkt gaandeweg zijn tijd in Algerije steeds inclusivistischer.

De doorwerking van het gedachtegoed van Charles de Foucauld

Inleiding

Behalve de leefomgeving en de tijd waarin hij leefde, hebben we inmiddels ook de grote lijnen van het leven van Charles de Foucauld zelf de revue laten passeren in zijn biografie. Daarop aansluitend hebben we gekeken naar de theologische ideeën van eucharistische en evangelische presentie die zijn drijfveren vormden, gebaseerd op overgave en onderdanigheid aan God.

De laatste vraag die ons dan over blijft, is “hoe vond deze presentiegedachte doorwerking in de latere tijd?” We weten dat, hoewel het één van zijn grote verlangens was, De Foucauld tijdens zijn leven geen broeders heeft gehad die het leven met hem wilden delen. Niemand die zich permanent bij hem voegde en zijn leven van armoede en opoffering deelde. Maar bleef dat ook zo? Uit het feit dat er op mijn bureau een dikke stapel boeken ligt over De Foucauld, kunnen we op zijn minst opmaken dat zijn leven de aandacht heeft getrokken van mensen die na hem leefden en voor velen de moeite van het beschrijven waard is geweest. Behalve deze schrijvers over De Foucauld, zijn er ook duizenden mensen wereldwijd die zich op één of andere manier de levensstijl van De Foucauld eigen hebben gemaakt en uitdragen waar zijn leven om draaide.

In wat volgt, wil ik die grote en diverse groep van volgelingen van De Foucauld proberen te systematiseren en overzichtelijk te beschrijven. Hiervoor deel ik al deze mensen in naar de aspecten van het leven van De Foucauld die zij overnamen. Ik kom daarmee grofweg uit op drie groepen.

Ik begin met het bespreken van hen die de levensstijl en spiritualiteit van De Foucauld hebben opgepakt en deze toepassen op hun eigen leven. Dit is de grootste en meest stabiele groep volgelingen van De Foucauld. Al vanaf het eerste begin tot aan de dag van vandaag, zijn volgelingen van De Foucauld verzameld onder de naam ‘Kleine Broeders en Zusters van Jezus’. Broeders en zusters die in het spoor van De Foucauld Jezus willen volgen in Zijn verborgen leven in Nazareth. Hoe is hun orde ontstaan? Wat heeft hen naar eigen zeggen aangesproken in het leven en het werk van De Foucauld? Hoe proberen zij dit na te volgen en uit te leven?

Daarna kijk ik naar hen die de evangelische presentiegedachte van De Foucauld gebruiken in hun dagelijks leven. Dit gaat vooral om pastores in zeer diverse kringen die in hun werk gedachtegoed van De Foucauld gebruiken. De presentie vindt in hun werk weerklank, maar in welke vorm? Hoe gebruiken deze mensen De Foucauld in hun dagelijks leven? En waarom kiezen ze hiervoor?

Ten slotte wil ik aandacht besteden aan hen die het gedachtegoed van De Foucauld met betrekking tot christen-moslimrelaties hebben opgepakt. De belangrijkste naam die ik hier bespreek, is die van Louis Massignon. Hij was een Franse religieus die op het punt heeft gestaan in te treden in de orde die De Foucauld stichtte, maar er uiteindelijk voor koos dit niet te doen. Hoe liep die link tussen Massignon en De Foucauld? Is in de werken van Massignon te merken dat hij zo dicht bij De Foucauld gestaan heeft? Hoe was de relatie van De Foucauld met zijn islamitische omgeving voor Massignon een voorbeeld? De tweede grote naam die ik in dat kader bespreek, is die van Ali Merad, wetenschapper en moslim die in deze hoedanigheid op zijn eigen wijze het gedachtegoed van De

Foucauld oppakte en erop reageert. Juist vanwege zijn islamitische invalshoek is zijn bijdrage hier interessant.

Doorwerking van de levensstijl van De Foucauld

Verreweg de grootste en meest bekende groep navolgers van Charles de Foucauld zijn hen die proberen zijn levensstijl op te pakken en uit te dragen in hun dagelijks leven. Al deze mensen met hun eigen specifieke invulling van wat zij bij De Foucauld hebben gezien, rekenen we tot de 'spirituele familie van Charles de Foucauld' ("priesters, mannelijke en vrouwelijke religieuzen, seculiere instituten en lekenfraterniteiten"¹⁷⁸). Deze familie heeft een website die een bron maar tegelijk ook een doolhof van informatie is: www.charlesdefoucauld.org.¹⁷⁹ Hier zien we hoe uitgebreid en wijd vertakt de familie is, die begon met één man in de Maghreb.

Al voor de dood van De Foucauld in 1916 bestond er een gemeenschap van gelijkgestemde volgelingen van De Foucauld, de 'Unie der Broeders en Zusters van het Heilig hart van Jezus', die toen ongeveer veertig verspreid levende leden had.¹⁸⁰ Het duurde tot 1933 tot vijf jonge Franse priesters, onder wie René Voillaume, een fraterniteit stichtten, de 'Kleine Broeders van Jezus'. Geen van deze mannen had Charles de Foucauld werkelijk ontmoet, maar Peter Nissen schrijft hier bijna poëtisch over: "Zij hadden hem alleen in de geest ontmoet door het lezen van de biografie die René Bazin in 1921 over hem geschreven had." Bij hun stichting in 1933 vestigden zij zich in El-Abiodh in het westen van Algerije, halverwege tussen Algiers en Beni-Abbès.¹⁸¹

Zes jaar later stichtte Magdeleine Hutin (die vanaf dat moment als kleine zuster Magdeleine van Jezus bekend werd) in 1939 de vrouwelijke tegenhanger van De Foucauld's orde, de 'Kleine Zusters van Jezus'. De zusters vestigden zich in Touggourt, aan de oostgrens van Algerije. Tegenover de ongeveer 250 leden van de Kleine Broeders van Jezus, tellen de Kleine Zusters heden ten dage zo'n 1400 leden die over de hele wereld, en ook in Nederland, gevonden kunnen worden.¹⁸²

Naast de Kleine Broeders en de Kleine Zusters, ontstonden in de loop van de afgelopen 80 jaar vele andere fraterniteiten, elk met hun eigen specifieke instelling en richtlijnen. Op dit moment zijn er bij de overkoepelende organisatie, de 'Algemene Associatie van de Fraterniteiten van Charles de Foucauld' officieel negentien gemeenschappen opgenomen, die te verdelen zijn in de religieuze instituten (de diverse groepen Kleine Broeders en Zusters), de associatie van gelovigen (seculiere leken gemeenschappen), een vrouwelijk seculier instituut (de Fraterniteit Jezus Caritas) en een priesterassociatie (de priesterfraterniteit Jezus Caritas). Deze fraterniteiten vormen inmiddels en

¹⁷⁸ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 129.

¹⁷⁹ Bron: <http://www.charlesdefoucauld.org>. Geraadpleegd op 6 juli 2011.

¹⁸⁰ Kleine zuster Annie van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005, p. 129 - 130.

¹⁸¹ Peter Nissen, Leven met Charles de Foucauld. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 14 - 15.

¹⁸² Peter Nissen, Leven met Charles de Foucauld. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 14 - 15.

wijdvertakt netwerk en zijn in 85 landen¹⁸³ te vinden. Ze hebben naast nationale bijeenkomsten ook eenmaal in de zes jaar een internationale bijeenkomst. Buiten de associatie zijn nog ruim twintig niet officieel erkende gemeenschappen actief die zich laten inspireren door Charles de Foucauld, ook buiten de Rooms-Katholieke kerk. Een voorbeeld hiervan is het evangelisch-lutherse predikantenechtpaar Hintz uit Duitsland die in 1995 de evangelisch-lutherse gemeenschap 'Charles de Foucauld' begonnen. Een gemeenschap van mannelijke en vrouwelijke leken, van wie velen getrouwd, die leven als "eine Gemeinschaft in vielen Häusern".¹⁸⁴ In Nederland vinden we bij mijn weten alleen de Kleine Zusters van Jezus in Den Haag en Amsterdam.¹⁸⁵

Waarom Charles de Foucauld?

Wat is het eigenlijk, dat deze duizenden christenen over de hele wereld heeft aangesproken en nog steeds aanspreekt in het gedachtegoed van Charles de Foucauld? Wat vinden zij bij hem, wat blijktbaar niet bij een ander gevonden wordt? Ik wil voorop plaatsen dat er veel verschillende soorten gemeenschappen samenkomen rond het gedachtegoed van De Foucauld. Ieder met zijn eigen nadruk of speerpunten. Toch zijn er hoofdgedachten die steeds terugkomen; kernen in het gedachtegoed van De Foucauld die steeds weer aanspreken. In de grondslagen van de Kleine Zusters van Nazareth, een gemeenschap van vrouwelijke leken (voornamelijk te vinden in België, maar ook in Frankrijk, Spanje, Venezuela, Colombia en Libanon) vatten zij dit zelf als volgt samen:

In de geschriften van broeder Charles ontdekten we:

- (1) onze grondinspiratie
- (2) en de concrete vorm voor dit religieus levensproject:
 - a. leven in kleine gemeenschappen: FRATERNITEITEN
 - b. tussen en zoals de mensen naar wie onze voorkeurlijke uitgaat
 - c. één worden met hen, 'familie' worden van hen
 - d. in innige verbondenheid met Jezus van Nazareth en de God die Hij ons openbaart.¹⁸⁶

De 'grondinspiratie' (1) die hier genoemd wordt, is erg abstract: het gaat immers om een ondefinieerbare, geestelijke tegenhanger van wat onder (2) een concrete uitingsvorm krijgt. Gevolg is dat het lastig is om hierover iets te zeggen. De punten onder (2) genoemd zijn daarentegen juist heel bruikbaar en wat belangrijker is: ze zijn herkenbaar in de presentietheorie van De Foucauld zoals we die in het vorige hoofdstuk bespraken.

¹⁸³ Dit zijn de belangrijkste landen van de wereld. Opvallende ontbrekenden in de lijst zijn Rusland en China, net als het werelddeel Oceanië. Bron: <http://www.charlesdefoucauld.org/plandusite.php?message=Page%20not%20found&lang=nl&PHPSESSID=d5dafd174de9ec339e6d53bc6eb771e0>, geraadpleegd op 11 juli 2011.

¹⁸⁴ Bron: <http://www.charlesdefoucauld.de/heute.html>. Geraadpleegd op 6 juli 2011.

¹⁸⁵ Peter Nissen, Leven met Charles de Foucauld. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 14 - 16. En ook: <http://www.charlesdefoucauld.org>, en alle onderliggende webpagina's. Geraadpleegd op 6 juli 2011.

¹⁸⁶ Bron: <http://www.charlesdefoucauld.org>, geraadpleegd op 6 juli 2011. Het betreft de grondslagen van de Kleine Zusters van Nazareth, het bestand is opgenomen als bijlage 2.

Het leven in fraterniteiten (genoemd onder **a.**) zoals Charles de Foucauld dat voor ogen stond is bij alle gemeenschappen van Kleine Broeders en Zusters gemeengoed. In kleine groepen van drie tot tien broeders of zusters leven zij bij elkaar in 'gewone' huizen in steden over de hele wereld. Alleen de seculiere lekgemeenschappen doen dit niet. Eén van de Kleine Zusters van Nazareth uit Brussel verwoordt het in een artikel in het tijdschrift *Golfslag*¹⁸⁷ als volgt: "We vormen kleine religieuze gemeenschappen in een volkse buurt, in een stad. Een *open straatgezin*, zo staat het verwoord in onze leefregel."¹⁸⁸ Deze Kleine Zusters van Nazareth leven gedrieën in een rijtjeshuis in de Wautierstraat, in een volksbuurt van Brussel. Alle drie de zusters hebben een eenvoudige baan in de thuiszorg en de gezondheidszorg in de omgeving. De rest van hun leven speelt zich thuis af. "Fraterniteit vormen begint waar we samen leven. We leven heel dicht bij elkaar, in de woonkamer. We wonen niet op onze kamer. De living is onze leefwereld."¹⁸⁹ Door de voordeur open te zetten en veel contact te zoeken met de omgeving, vinden de vrouwen een plaats te midden van "de mensen naar wie onze voorkeurliefde uitgaat" (**b.**). De Foucauld zou hier stellig niet over 'voorkeursliefde' gesproken hebben. Hij was voortdurend expliciet op zoek naar hen die hem het hardst nodig hadden: de "verlaten schapen", de "zielen zonder priester". Toch zien we in het leven van deze vrouwen de intenties van De Foucauld terug. Het jezelf klein maken om vrijwillig met de minsten en onaanzienlijksten samen te leven en één van hen te willen worden (**c.**), vormt de kern van de presentietheorie van De Foucauld. Eén van de Kleine Zusters van Nazareth, zuster Marleen schreef me dat het voor haar een hele zoektocht was voor ze dit kon: "vereenvoudigen, afdalen. Bereikbaar worden en toegankelijk zijn."¹⁹⁰

In hun religieuze leven willen de zusters dat uitleven: "de waarde van de vriendschap, de gelijkwaardigheid - elke mens is kind van God - dicht bij mensen blijven, bij hen wonen en werken, solidair zijn met hen, niet *voor* hen, maar *met* hen werken. Dat was wat we zochten."¹⁹¹ Ook hierin herken ik duidelijk de stem van Charles de Foucauld. De bewogenheid met elke mens afzonderlijk, met hen samen willen leven en niets liever willen dan al deze mensen dicht bij God te brengen (**d.**). Uit bekeringsijver, maar meer en meer ook uit diepe bewogenheid om het lot van de medemens. De beste manier om met Jezus in aanraking te komen, is volgens charlesdefoucauld.org een middelaar zoals Charles de Foucauld zelf was.¹⁹² Zuster Marleen legt uit waarom De Foucauld haar voorbeeld is:

Voor mij is de Foucauld 'groot', omwille van zijn menselijkheid. Omwille van zijn radicale openheid voor zijn Heer, die hem de weg naar de concrete liefde, naar concrete medemenselijkheid, heeft helpen gaan.¹⁹³

¹⁸⁷ Een tijdschrift uitgegeven door de Unie van Religieuzen van Vlaanderen.

¹⁸⁸ Lea Moerenhout, Het sacrament van de vriendschap. Gesprek met de kleine zusters van Nazareth in Brussel. In: *Golfslag*, no. 3, 2010, p. 219.

¹⁸⁹ Lea Moerenhout, Het sacrament van de vriendschap. Gesprek met de kleine zusters van Nazareth in Brussel. In: *Golfslag*, no. 3, 2010, p. 220.

¹⁹⁰ Na mailcontact stuurde Marleen van Parys (Kleine zuster Marleen) mij haar persoonlijke getuigenis. Dit bestand is bijgevoegd als bijlage 3.

¹⁹¹ Lea Moerenhout, Het sacrament van de vriendschap. Gesprek met de kleine zusters van Nazareth in Brussel. In: *Golfslag*, no. 3, 2010, p. 217 - 218.

¹⁹² Bron: <http://www.charlesdefoucauld.org/nl/presentation.php>. Geraadpleegd op 13 juli 2011.

¹⁹³ Bron: zie bijlage 3, getuigenis van kleine zuster Marleen van Nazareth, p. 6.

Wat me opvalt in verhalen die ik hoor en lees van Kleine Broeders en Zusters, is dat voornamelijk het concrete en eenvoudige van Charles de Foucauld hen aanspreekt. Uit de schriftelijke antwoorden die ik gekregen heb op vragen aan priester Jan Sevenhant¹⁹⁴ en Kleine zuster Claartje¹⁹⁵ komt beide naar voren hoe concreet de levenslessen van De Foucauld zijn. ‘Sober leven’, ‘behelpzaamheid’ en ‘gastvrijheid’ zijn woorden die ik uit beide antwoorden opmaakte. Ook noemen zij beiden wat ik wil noemen, het ‘luisterend aanwezig zijn’. Niet per se een antwoord willen geven, maar vooral luisteren naar het verhaal. Aanwezig zijn en die aanwezigheid laten voelen. Het geloof van De Foucauld typeert Jan Sevenhant als: “kinderlijk (niet kinderachtig) omgaan met het evangelie”. Geen zware theologische kost dus, maar heel letterlijk Jezus volgen op het pad dat Sevenhant uit het evangelie van Hem leert.

Een aspect dat naast deze evangelische presentie regelmatig terugkomt in de verklaring van de religieuzen, is de spirituele inspiratie die ze putten uit de eucharistische aanbidding. Marleen van Parys beschrijft het als volgt:

Vandaar (door de grote rol van de communie in de bekering van Charles de Foucauld, JAvD) wellicht ook de grote verering die Foucauld bleef hebben voor de eucharistie en voor de aanbidding. Ook mij is dit uiterst dierbaar. Het is een omhelsd worden door Liefde, enkel Liefde die op me wacht én me als het ware nieuwe contouren geeft, nieuw maakt.¹⁹⁶

Ook anderen noemen de centrale plaats die de eucharistie in hun gemeenschap inneemt. Kleine zuster Claartje in haar tekst¹⁹⁷ en het artikel in *Golfslag*¹⁹⁸ noemen allebei dat de zusters minstens een uur per dag in aanbidding van het sacrament doorbrengen. Kleine zuster Claartje zegt “de eucharistie is echt het middelpunt van ons leven”. Net zo als het dat voor Charles de Foucauld was, is de aanbidding van het sacrament voor hen een voedingsbron voor het dagelijks leven, schrijft zij. Toch betekent het belang van de eucharistische aanbidding nog niet dat deze religieuzen ook het idee van de eucharistische presentie van De Foucauld overnemen. Het diepe respect voor het sacrament is binnen de spirituele familie van Charles de Foucauld aanwezig, maar de gedachte dat het lichaam en bloed van Jezus Christus meegenomen moeten worden naar plaatsen waar Zijn presentie het hardst nodig is, vond ik nergens in de teksten van de spirituele volgelingen van De Foucauld. Dit laatste geldt zeker voor de bijna magische aanwending van het sacrament, die we bij De Foucauld hebben gezien. Het idee van de eucharistische presentie raakt dus min of meer in onbruik binnen de spirituele familie van De Foucauld.

De Kleine Broeders en Zusters leven op deze manier op de grens van naar binnen en naar buiten gekeerd. Enerzijds is er een sterke spirituele basis waar onder andere de aanbidding van het sacrament een grote rol in spelen. Aan de andere kant is hun gerichtheid sterker dan bij veel andere religieuzen, naar buiten gekeerd. Niet zo maar in het wilde weg, maar een bewuste gerichtheid op de

¹⁹⁴ Jan Sevenhant is priester in Anzegem, een parochie 40 kilometer ten oosten van Brussel. Hij is aangesloten bij de priesterfraterniteit Jezus Caritas. Zijn tekst is bijgevoegd als bijlage 4.

¹⁹⁵ Claartje woont in Brussel (Anderlecht). Zij is een kleine zuster van Jezus. Haar tekst is bijgevoegd als bijlage 5.

¹⁹⁶ Bron: zie bijlage 3, getuigenis van kleine zuster Marleen van Nazareth, p. 4.

¹⁹⁷ Bron: zie bijlage 5, tekst van kleine zuster Claartje van Jezus.

¹⁹⁸ Lea Moerenhout, Het sacrament van de vriendschap. Gesprek met de kleine zusters van Nazareth in Brussel. In: *Golfslag*, no. 3, 2010, p. 216 - 226.

eenvoudige mens aan de rand van de samenleving. Door in hun nabijheid te gaan wonen en hun werk te delen, kunnen zij zichzelf heel concreet present stellen in de levens van veel mensen. In het voetspoor van wat zij leren van Charles de Foucauld.

Doorwerking van de presentiegedachte van De Foucauld

De theorie van presentie die door De Foucauld werd ontwikkeld is door veel individuen opgepakt, geïnternaliseerd en gebruikt als basis voor eigen theologische ideeën en handelen. Heel wat van de individuen die De Foucauld volgen, zijn onder te brengen onder één gezamenlijke noemer, die ik de pastorale presentie zou willen noemen. Een vorm van presentie die als belangrijkste eigen invulling ten opzichte van De Foucauld heeft dat de presentie niet zozeer gericht is op de 'religieuze ander', als wel op de dichtbijge 'randkerkelijke' of 'onkerkelijke' medemens. De pastorale presentie is een vorm van pastoraat bedrijven vanuit de kerk (maar ook wel op persoonlijke titel), onder mensen die binnen het gebruikelijke areaal van een kerk vallen, maar die door de afstandelijkheid van de kerk en de angst om over de drempel te stappen, niet meer bereikt kunnen worden. De gerichtheid van de genoemde pastores is niet naar buiten, ver weg, maar naar binnen: om zich heen kijken en naast de 'gewone' man of vrouw gaan staan die geen aansluiting met God of het geloof meer hebben.

De eerste en een bekende vindplaats van deze pastorale presentie, vormen de priesters-arbeiders¹⁹⁹ in Frankrijk, die ontstonden tijdens de Tweede Wereldoorlog. In 1941 ontstond de beweging 'Mission de France', toen de dominicaan Jacques Loew besloot dichterbij de havenarbeiders wilde komen te staan door er zelf ook één te worden. Hij en veel anderen die hem volgden, verwisselden hun soutane voor een overall en leefden en werkten te midden van de arbeidersklasse om zo voor de kerk het contact met deze mensen te behouden en heel concreet geestelijke bijstand te kunnen verlenen waar nodig. Hoewel alle moeite gedaan werd om een theologisch kader te scheppen voor deze vorm van werken, lag de nadruk niet speciaal op het geestelijke, maar voornamelijk op het praktische: de arbeid, het samen werken en het in elkaars nabijheid zijn.²⁰⁰ In Frankrijk, maar onder andere ook in België en Duitsland is dit voorbeeld door velen gevolgd. Zo leven in Duitsland vandaag de dag nog 'Arbeitergeschwister' die zich in eenvoudige arbeid en eenvoudig leven aanwezig stellen in de traditie van Charles de Foucauld.²⁰¹

De pastorale presentie is niet altijd direct terug te voeren op De Foucauld, maar er is wel steeds een sterk verband te zien tussen de twee. Toch zijn er ook veel pastores die wel heel bewust teruggrijpen naar De Foucauld in hun uitvoering van hun pastorale taak, zoals in de boekjes van het NIM en het CMBR te zien is. In beide boekjes vraagt men zich af wat men op de eigen plaats en in het dagelijkse werk van het voorbeeld van De Foucauld kan leren. Een belangrijke factor in de pastorale presentie van vandaag de dag, is het boek van Andries Baart, *Een theorie van presentie (2001)*: "Sinds een paar jaar is het woord en het begrip presentie volop aanwezig in theologische en kerkelijke kringen. De boeken van Andries Baart hebben veel aandacht getrokken en zijn aanleiding geweest voor

¹⁹⁹ De Van Dale spreekt van 'priesters-arbeiders' in het meervoud, omdat beide leden van de samenstelling gelijkwaardig zijn. Ik volg de Van Dale in deze schrijfwijze. Zie: <http://taaladvies.net/taal/advies/vraag/172>.

²⁰⁰ http://www.katholiekederland.nl/actualiteit/2004/detail_objectID292466_FJaar2004.html. Een artikel op 3 maart 2004 gepubliceerd op de website [katholiekederland.nl](http://www.katholiekederland.nl). Geraadpleegd op 22 juli 2011.

²⁰¹ Anne-Marieke Koot, De weg van de vriendschap. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 28.

conferenties en symposia over het thema ‘presentie’²⁰², schrijft een kleine zuster hierover in *Kajuitnieuws*²⁰³.

In het boekje uitgegeven door het NIM staat een artikel van Anne-Marieke Koot. In dit artikel, getiteld *De weg van de vriendschap*, beschrijft zij hoe zij haar baan als pastoraal werkster opgaf en (los van een kerk) schoonmaakster werd in de Utrechtse thuiszorg. Zij schrijft dat er een groot verschil zit tussen werken in het presentiepastoraat of kleine broeder of zuster worden: “het ene is een methode van werken, het ander een levenskeuze.”²⁰⁴ Wat me opvalt, is dat juist bij Koot het gaan werken in het presentiepastoraat een levenskeuze lijkt te zijn. Achteruit gaan in inkomen, het aanzien missen dat een pastoraal werkster in dienst van de kerk heeft, ze had het er allemaal voor over om op een indringendere manier haar werk te kunnen doen. De traditionele invulling van het pastoraat was voor haar niet genoeg, zij koos ervoor om de weg van de ‘spiritualiteit van de vriendschap’ te gaan. Overigens leerde Koot pas na het maken van deze keuze Charles de Foucauld en zijn volgelingen kennen.²⁰⁵

Het visiestuk van het CMBR over de presentie van De Foucauld richt zich grotendeels op de pastorale invulling van presentie. De huidige tijd brengt haar eigen problemen met zich mee, waarvan vooral het individualisme moeilijk te bestrijden is. Juist door van het voetstuk af te stappen, komt men dichterbij de mens die dat het hardst nodig heeft: “De verbondenheid met anderen, en met name de armsten, waartoe het voorbeeld van Charles de Foucauld ons oproept, is een belangrijk tegenwicht tegen het individualisme van de moderne maatschappij”.²⁰⁶ De fundamentele gelijkheid die voor Charles de Foucauld vanzelfsprekend was, is voor veel pastores een waardevol voorbeeld geworden en zo een grondhouding in hun werk.²⁰⁷

In het boekje van het CMBR wordt veel over de presentie gezegd, en één van die dingen is en hoofdstuk met kenmerken van (evangelische) presentie van De Foucauld die belangrijk kunnen zijn voor pastores die vandaag-de-dag met dit gedachtegoed aan de slag gaan. Zaken die daarin genoemd worden, zijn de nabijheid die men kan bereiken door de armoede van de armen te delen, het bereiken van groepen die anders nooit bereikt zouden kunnen worden en de contemplatie die sterkt en ook anderen uitnodigt tot toewijding aan God.²⁰⁸ Wat opvalt in deze pastorale vorm van presentie, is dat ook hier de eucharistische presentie van De Foucauld links blijft liggen. Het CMBR noemt wel

²⁰² Kleine zuster Andrée-Julienne van Jezus, Presentie volgens de Kleine Zusters van Jezus in Amsterdam. In: *Kajuitnieuws*, jaargang 48, no. 3 (Pasen), 2007, p. 10.

²⁰³ *Kajuitnieuws* is het blad dat wordt uitgegeven door gemeenschap ‘Spe Gaudentis’, ook wel bekend als ‘Oudezijds 100’, in Amsterdam.

²⁰⁴ Anne-Marieke Koot, De weg van de vriendschap. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 28 - 29.

²⁰⁵ Anne-Marieke Koot, De weg van de vriendschap. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 27 - 38.

²⁰⁶ Anne-Marieke Koot en Gerard Moorman (red.), *Op zoek naar sporen van God. Visiestuk van het CMBR over missionaire presentie en de traditie van Charles de Foucauld*. CMBR, Den Haag, 2007, p. 25.

²⁰⁷ Anne-Marieke Koot en Gerard Moorman (red.), *Op zoek naar sporen van God. Visiestuk van het CMBR over missionaire presentie en de traditie van Charles de Foucauld*. CMBR, Den Haag, 2007.

²⁰⁸ Anne-Marieke Koot en Gerard Moorman (red.), *Op zoek naar sporen van God. Visiestuk van het CMBR over missionaire presentie en de traditie van Charles de Foucauld*. CMBR, Den Haag, 2007, p. 29 - 59.

een enkele keer de aanbidding van het sacrament, maar het present stellen daarvan is, net als bij de spirituele familie van Charles de Foucauld, geen doel meer.

Doorwerking van presentie ten opzichte van moslims

Louis Massignon

Eén van de personen die we in het licht van het volgen van Charles de Foucauld zeker moeten bespreken, is de Fransman Louis Massignon (1883 - 1962). Massignon was hoogleraar, onder andere aan het prestigieuze Collège de France in Parijs, en reisde voor zijn werk als linguïst en archeoloog veel (soms in vermomming) door de Arabische wereld. In 1908 wordt hij tijdens één van de reizen, een reis naar Bagdad voor archeologisch werk, in de woestijn gezien als spion in de Turkse revolutie en daarom gevangengenomen en vastgehouden. In de angst en onzekerheid van deze gevangenschap, denkend aan zelfmoord, ziet Massignon in de nacht van 2 mei een 'Vreemdeling' bij hem in de cel die hem troost brengt. Massignon, die er van overtuigd is dat het God zelf was die bij hem is geweest, bekeert zich op dat moment tot het Christendom.²⁰⁹

Massignon ontwikkelt geleidelijk een geheel eigen kijk op Christendom en Islam. Openbaring van God is volgens hem in drie stadia tot ons gekomen, namelijk eerst die van de aartsvaders, daarna de wet van Mozes en ten derde Christus en Zijn boodschap van goddelijke liefde. Omdat moslims de eerste stadia van deze openbaring met christenen delen, vindt hij dat christenen dezen altijd moeten benaderen als 'broeders in Abraham': "united by the same spirit of faith and sacrifice". Grote bewondering had hij voor islamitische heiligen en met name Husayn ibn al-Mansur al-Hallaj (ca. 858 - 922), de man die in spirituele vervoering uitriep "Ana'l-Haqq" ("Ik ben de Waarheid").²¹⁰

Ook de theorie van *badaliyya* ('vervanging') van Massignon is erg bekend geworden. Wanneer men bidt voor iemand of zelfs mee-lijden met iemand heeft, dan 'draagt' men diegene en ook zijn lijden. Zo kunnen mensen iemand anders kracht geven en bijstaan. De *intercessor* bidt en lijdt plaatsvervangend. Het grote voorbeeld hierin is Jezus, maar ook Maria, Sint Franciscus, vele heiligen en Charles de Foucauld waren volgens Massignon zulke plaatsvervangers.²¹¹

De openheid en het diepe respect van Massignon voor niet-christelijke religies en met name de Islam zien we terug in het document *Nostra Aetate*, de 'Verklaring over de houding van de Kerk tegenover niet-christelijke godsdiensten'. Dit officiële document, dat na het 'extra ecclesiam nulla salus' dat de Rooms-Katholieke kerk eeuwenlang verkondigde een ommezwaai betekende, draagt onmiskenbaar de sporen van Massignon, die één van de opstellers ervan was. Vooral de volgende zinsnede is tekenend hiervoor: "De katholieke Kerk wijst niets af van wat er aan waars en heiligs is in deze

²⁰⁹ Giulio Basetti-Sani, *Louis Massignon (1883 - 1962). Christian ecumenist, prophet of inter-religious reconciliation*. Franciscan Herald Press, Chicago, 1974, p. 37 - 50. En: <http://www.monasticdialog.com/a.php?id=85&cn=0>. Geraadpleegd op 15 juli 2011. En ook: Gerald H. Anderson (red.), *Biographical dictionary of Christian missions*. MacMillan reference USA, New York, 1999. Lemma: Louis Massignon, p. 440.

²¹⁰ Giulio Basetti-Sani, *Louis Massignon (1883 - 1962). Christian ecumenist, prophet of inter-religious reconciliation*. Franciscan Herald Press, Chicago, 1974, p. 105 - 160.

²¹¹ Giulio Basetti-Sani, *Louis Massignon (1883 - 1962). Christian ecumenist, prophet of inter-religious reconciliation*. Franciscan Herald Press, Chicago, 1974, p. 121 - 126.

godsdiensten”, die “toch niet zelden een straal weerkaatsen van de Waarheid, die alle mensen verlicht.”²¹²

Vanaf 1906 hebben Charles de Foucauld en Louis Massignon schriftelijk contact met elkaar gehad.²¹³ Aanvankelijk over een studie van Massignon naar Marokkaanse geografie, maar uit de vele brieven die bewaard zijn, blijkt dat het contact gaandeweg steeds dieper ging. In 1909, net na de bekering van Massignon, ontmoeten de twee elkaar wanneer ze allebei min of meer toevallig in Parijs zijn en nog vóór 1916 wordt Massignon lid van de ‘Unie der broeders en zusters van het Heilig hart van Jezus’. Massignon overweegt zelfs zich aan te sluiten bij De Foucauld, “maar”, schrijft Basetti-Sani, “God besluit anders”: juist op dat moment krijgt Massignon een benoeming aan de Sorbonne en kiest ervoor die roeping te volgen.²¹⁴

Wel is in het leven en werk van Massignon het contact met De Foucauld hier en daar goed af te zien. Basetti-Sani noemt De Foucauld als één van de grote spirituele voorbeelden voor Massignon²¹⁵ en in een gedeelte van een artikel gewijd aan de achtergrond van Massignon, werkt Paolo Dall’Oglio dit uit. Massignon heeft zelf geschreven dat hij voelde dat De Foucauld een *intercessor* voor hem was op het moment dat hij in gevangenschap verward en angstig was. De Foucaulds gebed in deze periode is volgens hem de aanleiding geweest voor zijn bekering. Ook in de periode daaropvolgend, was de gerichtheid van de twee mannen steeds dezelfde: liefde uitdragen naar de (islamitische) ander. Niet om te bekeren, maar vooral om levens te verlichten en om de liefde van God uit te dragen in de wereld. Volgens Dall’Oglio ziet Massignon uiteindelijk in de dood van De Foucauld een martelaar, net als in al-Hallaj. Beiden stierven zij uit liefde voor de gemeenschap (de *umma*). Niet met wapens in de hand, maar gelaten en erop vertrouwend dat de liefde verder zou worden uitgedragen.²¹⁶ Tamanrasset wordt voor Massignon een bedevaartsoord omdat daar in zijn ogen een heilige is gestorven.²¹⁷ Over de verwantschap tussen Massignon en De Foucauld schrijft Dall’Oglio: “in fact, he (Massignon) considered himself the heir of de Foucauld’s original spirituality, originating in Nazareth”.²¹⁸

Ik denk dat we kunnen stellen dat we De Foucauld nauwelijks kunnen herkennen in de inhoud van het werk van Massignon. De theorie van *badaliyya* bijvoorbeeld, heeft nauwelijks raakvlakken met het werk van De Foucauld, eenvoudigweg omdat deze zich met andere zaken bezighield. We vinden De Foucauld eerder terug in de basis van het werk van Massignon, in zijn uitgangspositie: zijn houding ten aanzien van de Islam. We hebben gezien dat De Foucauld in het begin een voor onze

²¹² Bron: <http://www.rkddocumenten.nl/rkddocs/index.php?mi=600&doc=610>. Geraadpleegd op 15 juli 2011.

²¹³ Giulio Basetti-Sani, *Louis Massignon (1883 - 1962). Christian ecumenist, prophet of inter-religious reconciliation*. Franciscan Herald Press, Chicago, 1974, p. 40.

²¹⁴ Giulio Basetti-Sani, *Louis Massignon (1883 - 1962). Christian ecumenist, prophet of inter-religious reconciliation*. Franciscan Herald Press, Chicago, 1974, p. 60 - 61.

²¹⁵ Giulio Basetti-Sani, *Louis Massignon (1883 - 1962). Christian ecumenist, prophet of inter-religious reconciliation*. Franciscan Herald Press, Chicago, 1974, p. 59.

²¹⁶ Paolo Dall’Oglio, Massignon and ġihād in the light of de Foucauld, al-Hallāġ and Gandhi. In: *Faith, power, and violence*, Rome, Pontificio Istituto Orientale, 1998, p. 103 - 105.

²¹⁷ Giulio Basetti-Sani, *Louis Massignon (1883 - 1962). Christian ecumenist, prophet of inter-religious reconciliation*. Franciscan Herald Press, Chicago, 1974, p. 155.

²¹⁸ Paolo Dall’Oglio, Massignon and ġihād in the light of de Foucauld, al-Hallāġ and Gandhi. In: *Faith, power, and violence*, Rome, Pontificio Istituto Orientale, 1998, p. 103 - 105.

begrippen negatief beeld van moslims had, maar ook dat dat gaandeweg in zijn leven anders werd. Hij werd steeds opener naar de Islam toe en neigde meer en meer naar een inclusivistische visie op de relatie tussen de religies. En hier zien we duidelijk dat Massignon een deel van zijn inspiratie bij De Foucauld vond. Vooral het streven van Massignon naar verzoening tussen de 'broeders in Abraham' en daarin het benadrukken van de banden en overeenkomsten die er bestaan tussen het Christendom en de Islam, lijken sterk gebaseerd te zijn op het contact dat hij met De Foucauld had. Ook in de werkwijze, namelijk het tonen van respect, dicht bij 'de ander' gaan wonen en zich kleden en gedragen zoals zij, lijken we iets van de werkwijze van De Foucauld te herkennen.

Ali Merad

Een tweede persoon die ik wil bespreken die de christen-moslimrelaties van Charles de Foucauld oppakt, is Ali Merad (geboren 1929). Merad was hoogleraar aan de universiteit van Lyon en later die van Parijs en is bekend door zijn werk over de hervormingsbeweging in Algerije en het religieuze gedachtegoed van de hervormingsgezinde moslim Ibn Bādis (1889 - 1940). Wat hier belangrijker is: ook heeft Merad een studie geschreven over Charles de Foucauld, *Charles de Foucauld au regard de l'Islam* (in het Engels: *Christian hermit in an Islamic world*). Het gegeven dat Merad moslim is en deze studie bewust vanuit dit oogpunt schreef, maakt de studie misschien nog wel het meest waardevol. Merad geeft op deze manier enerzijds een inkijk in een islamitische receptie van de christelijke kluizenaar, anderzijds geeft hij volgens Halah Buhaisi²¹⁹ moslims een kader voor interpretatie van het leven van De Foucauld.

In een tweetal besprekingen van het genoemde boek van Merad²²⁰ komt vooral een sterke waardering voor de levensstijl van De Foucauld naar voren. Merad ziet dat de vooroordelen van De Foucauld en zijn gevoel van superioriteit ten opzichte van Islam voornamelijk zijn ingegeven door de tijd waarin hij leefde. Toch prijst Merad De Foucauld vooral om zijn levenshouding van ontzegging en eerbied voor God; een houding die (een opmerking van Merad!) de prestigegerichte, hypocriete *maraboets* van de verschillende Algerijnse islamitische bewegingen niet zouden misstaan. Buhaisi schrijft verder:

Merad asks Muslims to see Foucauld as an example of the living gospel and as a man who lived his life following the example of the Jesus of the Qur'ān. By putting Foucauld in both Muslim and Christian terms, Merad makes him accessible to Muslims while not denying the missionary's commitment to the Christian faith.²²¹

²¹⁹ Halah Buhaisi, Intermarriage between Christians and Muslims: A West Bank study/Ishmael instructs Isaac: An introduction to the Qur'ān for Bible readers/-, Islam: what non-Muslims should know. In: *Journal of Ecumenical Studies*, vol. 41, no. 1 (januari 2004), p. 97 - 101.

²²⁰ Ik heb het boek van Merad helaas zelf niet in handen kunnen krijgen. Een tweetal artikelen waarin het boek besproken wordt, was wel voorhanden, te weten: Halah Buhaisi, Intermarriage between Christians and Muslims: A West Bank study/Ishmael instructs Isaac: An introduction to the Qur'ān for Bible readers/-, Islam: what non-Muslims should know. In: *Journal of Ecumenical Studies*, vol. 41, no. 1 (januari 2004), p. 97 - 101. En: L.S. Cunningham, Christian hermit in an Islamic world (book review). In: *Commonweal*, vol. 127, nr. 19 (november 2000), p. 39 - 40.

²²¹ Halah Buhaisi, Intermarriage between Christians and Muslims: A West Bank study/Ishmael instructs Isaac: An introduction to the Qur'ān for Bible readers/-, Islam: what non-Muslims should know. In: *Journal of Ecumenical Studies*, vol. 41, no. 1 (januari 2004), p. 101.

De verschillende kwaliteiten van het leven van De Foucauld maken hem volgens Merad voor moslims net zo navolgenswaardig als voor christenen. Juist de houding die De Foucauld als christen tegenover moslims had, werd door Merad gezien en als zodanig opgenomen als zijnde 'voorbeeldig'. Niet het missionaire elan of sterk tijdgebonden elementen voerden voor Merad de boventoon; wat hij zag, was de open houding van De Foucauld ten opzichte van moslims en de inzet die hij voor zijn geloof aan de dag legde.

Conclusie

Ik heb in het voorgaande heel wat verschillende volgelingen van De Foucauld kunnen laten zien, hoewel ik beseft dat ik hierin nooit volledig zal kunnen zijn. Van elke groep heb ik geprobeerd te laten zien, hoe zij zijn geïnspireerd door Charles de Foucauld en specifieker: door welke aspecten van het leven van De Foucauld zij zijn geïnspireerd. Daarin onderscheidde ik drie groepen, namelijk hen die de levensstijl en spiritualiteit van De Foucauld hebben overgenomen (zijn spirituele familie), zij die de evangelische presentie toepassen (de pastorale presentie) en degenen voor wie de christen-moslimrelatie van De Foucauld zijn grootste verdienste was (Massignon en Merad).

De verschillende takken van de spirituele familie van Charles de Foucauld proberen, geleid door hun diepe spirituele verwantschap, duidelijk heel dicht bij het levensstijl en spiritualiteit van hun voorbeeld te blijven. De honderden fraterniteiten over de gehele wereld pakken ieder op hun eigen manier de 'erfenis' van De Foucauld op om deze in hun dagelijks leven gestalte te geven. De presentie, die bij hen een afdaling en zoektocht wordt naar de 'kleinsten' en 'minsten' van de medemensen, herkennen we de band met hun geestelijke vader, net als in de hartelijke openheid, die niet is opgelegd, maar die voortkomt uit werkelijke bewogenheid met het lot van 'de ander'.

Deze spirituele familie is de enige groep van de navolgers van De Foucauld, die zijn eucharistische aanbidding oppakken en uitleven. Zoals we van de verschillende (met name) zusters hoorden, is ook voor hen de aanbidding van de eucharistie een manier om concreet heel dicht bij Christus zijn, van waaruit ze kunnen opladen om verder te gaan. Hoewel bij veel van zijn navolgers de eucharistische aanbidding een belangrijke rol speelt, volgen zij De Foucauld niet in zijn idee van de eucharistische presentie. Deze vorm van presentie, die we bij De Foucauld als één van de pijlers van zijn theologie zien, lijkt heden ten dage niet meer gebruikt te worden.

Een groep pastores (in de breedste zin van het woord) die de evangelische presentie van De Foucauld hebben opgepakt en toegepast in hun dagelijks werk, ontwikkelden wat ik de pastorale presentie genoemd heb. Een vorm van presentie die op andere presentievormen lijkt doordat het ook gaat om 'afdalen' en zo naast de medemens gaan staan. Toch is deze vorm anders, doordat er niet specifiek naar de 'religieuze ander' wordt gekeken, maar per definitie naar een nabijere 'ander'. Het gaat om de mens die binnen het eigen gebied woont, onder bereik van de kerk vaak, voor wie de drempel verlaagd wordt.

Louis Massignon, hebben we gezien, heeft de uit nalatenschap van De Foucauld vooral zijn houding ten opzichte van moslims opgepakt en verwerkt in zijn leven en werk. Het opvallendste bij Massignon is het streven naar een *universal brotherhood*, een wereldwijd broederlijk samenleven van gelovigen, maar vooral van christenen met hun 'broeders in Abraham', de moslims. Ook in dit beeld komt de opoffering en de presentie, in de zin van 'leven met', naar voren. Ook het streven van Massignon om tijdens zijn leven te leven te midden van zijn 'broeders in Abraham' en zich te kleden en te eten zoals zij, herkennen we uit het leven van De Foucauld en andere tradities uit die tijd, zoals de Witte Paters.

Vergelijkbaar met Massignon is Ali Merad, die ook keek naar de grondhouding van De Foucauld wat betreft zijn openheid richting moslims. Merad keek als moslim naar de christelijke missionaris en priester De Foucauld en zag naast temporeel bepaalde denkbeelden vooral een christen die ook voor moslims een voorbeeld zou kunnen zijn. Vooral de attitude van onthouding en zijn diepe eerbied voor God maken van hem een voorbeeldige volgeling van de koranische Jezus, aldus Merad. Merad volgt op deze manier de beweging van De Foucauld die over de grenzen van beide religies heen reikt om samen tot een beter begrijpen en een hoger eren van God te komen.

Conclusie

Herhaling hoofdvraag

Wat aan het eind van deze scriptie rest, is het geven van een antwoord op de centrale onderzoeksvraag die ik in de inleiding stelde: “Hoe ontwikkelde de presentiegedachte zich bij Charles de Foucauld en hoe heeft deze daarna verdere doorwerking gevonden?”

Beïnvloeding door omgeving en achtergrond

Conform de opbouw van deze scriptie, is het ook hier nuttig om bij de basis te beginnen. Op het eerste gezicht lijkt het alsof De Foucauld in zijn beleving van zijn Rooms-Katholicisme een *Einzelgänger* was, en zijn tijd ver vooruit; echter, dat blijkt niet helemaal zo te zijn. In tegendeel, we hebben verschillende keren kunnen concluderen dat De Foucauld juist een kind van zijn tijd was en keuzes maakte die door zijn omgeving goed te verklaren zijn. Zo bleek voor het welgestelde adellijke milieu waaruit hij afkomstig was, de aanvankelijke keuze voor een militaire loopbaan voor de hand te liggen. Hier had hij de mogelijkheid zijn land te dienen zonder al teveel in aanraking te komen met de actuele politieke gebeurtenissen. Ook de keuze die hij daarna maakte voor de kerk als werkplek is vanuit dit oogpunt begrijpelijk, omdat het verval van het *Ancien Régime* hier slechts minimale invloed had. Wel valt hierbij voor een volledig beeld aan te tekenen, dat noch het verval van dat *Ancien Régime* noch het betrekken van een functie met macht en aanzien aantrekkingskracht lijkt te hebben gehad voor De Foucauld in de periode na zijn bekering.

De beïnvloeding door de periode waarin hij leefde, ging echter verder dan alleen de hierboven genoemde keuzes. Ook op spiritueel gebied waren veel van de paden waarop hij ging al min of meer ingeslagen door wat er had plaatsvond binnen de Rooms-Katholieke kerk van die tijd. Zo was er een beweging binnen de Kerk gaande (aangestuurd vanuit het Vaticaan) die de nadruk niet meer legde op de ‘officiële kerk’ met haar dogma’s en regels. Er moest een vertaalslag worden gemaakt naar de ‘gewone man/vrouw’, die steeds minder aansluiting vond bij de Kerk en die ook buiten het bereik van de Kerk dreigde te vallen. Met zijn gedachte van (met name evangelische) presentie als methode voor evangelisatie en missie, volgde De Foucauld dus geen nieuw pad. Hij ging mee in een bredere beweging door zijn geloof dicht bij de belevingswereld van de Touareg te brengen.

Sacramentele aanbidding en presentie

Ook de sacramentele aanbidding, die voor De Foucauld zo’n belangrijke plaats in zijn leven innam, was geen origineel idee van De Foucauld zelf. Binnen de Rooms-Katholieke kerk was al eeuwenlang een beweging gaande die het sacrament een steeds grotere plek in de devotie gaf. Deze beweging maakte in de achttiende eeuw een sterke groei door. De fysieke aanwezigheid van Jezus in het brood en de wijn maakte deze voorwerpen tot object van meditatie en aanbidding. Ook voor De Foucauld stond de regelmatige aanbidding van het sacrament centraal in zijn leven.

De Foucauld gaf echter wel een eigen invulling aan de aanbidding van het sacrament doordat hij deze sacramentele aanbidding verwerkte in zijn idee van sacramentele presentie. Het aanwezig stellen van

de gewijde hostie in het gebied van de moslims waar hij verkeerde, was één van de manieren om Jezus op die plaats aanwezig te stellen. De aanwezigheid van Jezus' lichaam in het sacrament straalde af op de omgeving. Anders dan de evangelische presentie waarin het intermenselijk contact centraal stond en waarbij De Foucauld zelf degene was die zijn geloof moest uitdragen, was het in de eucharistische presentie Jezus die door Zijn interventie het werk deed. In het verlengde hiervan, krijgt de gedachte van de presentie van de eucharistie bij De Foucauld soms bijna de magische trekken van een relikwie of wondermiddel. Het is opvallend dat, hoewel de eucharistische aanbidding tot op de dag van vandaag zijn doorwerking vindt in de spirituele familie van Charles de Foucauld, deze wijze van eucharistische presentie na het leven van De Foucauld (naar mijn weten) geen rol van betekenis meer heeft gespeeld.

Evangelische presentie

Naast deze eucharistische presentie, ontwikkelde De Foucauld een tweede wijze van denken over presentie, de evangelische presentie, die voor de meeste navolgers van De Foucauld de nadruk lijkt te krijgen in hun spreken en schrijven over hem. De basis voor deze gedachte van presentie ligt in de dertig jaar van Jezus' leven vóóordat hij predikend rondtrok en Zijn wondertekens deed (Lucas 3 : 23). De Foucauld gaat er vanuit dat Jezus in deze jaren bij zijn ouders in Nazareth woonde en dat hij daar Zichzelf (volledig God!) nederig toelagde op het bijstaan van mensen waar dat maar kon. Gehoorzaamheid en nederigheid brengen De Foucauld ertoe dit leven van Jezus als hoogste doel te zien en na te volgen. Hij kiest er bewust voor dit leven van afdaling en opoffering te leiden bij hen van wie hij denkt dat zij dit het hardst nodig hebben: moslims die afgelegen in de Maghreb wonen, de "verlaten schapen zonder herder".

De spirituele familie van Charles de Foucauld, bestaande uit vele leefgemeenschappen (voornamelijk Kleine Broeders en Zusters van Jezus), verspreid over de hele wereld, hebben dit gedachtegoed van evangelische presentie en de spiritualiteit van De Foucauld overgenomen en tot regel voor hun fraterniteiten gemaakt. De zoektocht naar de 'kleinen' en de armen van onze samenleving en de bewuste keuze dichtbij die mensen te gaan leven hebben zij overgenomen van De Foucauld. Niet voortkomend uit verplichting, maar uit werkelijke bewogenheid met het lot van 'de ander'.

Houding tegenover moslims

Het aanvankelijke doel van De Foucauld met deze twee vormen van presentie, is duidelijk: bekering van moslims tot het Rooms-Katholicisme. Niet direct, maar zeker wel in de loop van jaren, wanneer hij de kans heeft gehad om door zijn milde en gulle manier van leven te laten zien hoe goed zijn God is. Zijn gedachte was dat na hem predikorden zouden komen, die het woord moesten zaaien in de vore die hij trok door zijn manier van leven. Een beeld dat ook samenhangt met beeld dat De Foucauld van moslims in het algemeen had. Uit veel van zijn aantekeningen blijkt dat hij hen zag als laag ontwikkelde mensen: "Mij dunkt dat wij de Muzelmannen eerst moeten ontwikkelen, er mensen van maken zoals wij zijn. Als dat gebeurt, is hun bekering bijna een voltrokken zaak, omdat het Islamisme tegenover een beetje verstandelijke ontwikkeling geen steek houdt [...]"²²²

Geleidelijk aan verandert echter zijn insteek. De Foucauld is al vanaf zijn eerste reizen door Marokko geraakt door het vrome leven van de moslims die hij daar tegenkomt. Toch is zijn streven lange tijd

²²² *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957, p. 182, 185 - 186.

gericht op de missie onder moslims, met als uiteindelijk doel hun bekering. Toch krijgt het respect voor deze mensen en hun godsdienst meer en meer ruimte in zijn denken en schrijven. De nadruk die hij op bekering legde, maakt in de woorden van Rossetti plaats voor “a more ecumenical tone”. Hij lijkt steeds meer heilswaarde in de Islam te zien en zijn toon klinkt gaandeweg zijn tijd in Algerije steeds inclusivistischer.

We hebben in het voorgaande hoofdstuk gezien dat Louis Massignon en Ali Merad ieder op hun eigen manier deze openheid hebben opgenomen in hun werk. Massignon verwerkte de openheid in zijn streven naar eenheid tussen de ‘broeders in Abraham’, Merad zag hierin een christelijk voorbeeld voor het naleven van de koranische Jezus.

Pastorale presentie

De laatste manier waarop het gedachtegoed van De Foucauld zijn doorwerking vond, is op het werkteerrein van pastores. Zij hebben de evangelische presentie overgenomen om op hun manier in hun dagelijks leven ‘af te dalen’ naar de naaste. Samen werken en samen leven zijn voor hen een manier geworden om hun taak van luisteren en helpen vorm te geven. Dichter bij zorgvragers komen dan zij doen met de hulp van het erfgoed van De Foucauld, kan bijna niet.

Bronvermelding

Boeken

- » Anderson, Gerald H. (red.), *Biographical dictionary of Christian missions*. MacMillan reference USA, New York, 1999. Lemma's: Charles Martial Allemande Lavigerie, p. 387, Charles Eugène de Foucauld, p. 219 - 220, Louis Massignon, p. 440.
- » Annie, kleine zuster van Jezus, *Charles de Foucauld, in het voetspoor van Jezus van Nazareth*. Halewijn, Antwerpen, 2005.
- » Bakhuizen van den Brink, J.N., J. van den Berg en W.F. Dankbaar, *Handboek der kerkgeschiedenis*. Dl. 4, *De kerk sedert de zeventiende eeuw*. De Tille BV, Leeuwarden, 1985.
- » Basetti-Sani, Giulio, *Louis Massignon (1883 - 1962). Christian ecumenist, prophet of inter-religious reconciliation*. Franciscan Herald Press, Chicago, 1974.
- » Bazin, René, *Charles de Foucauld, ontdekkingsreiziger van Marocco, heremiet in Sahara*. J. Luyckx, Brussel, 1925.
- » Frederiks, Martha T., *We have toiled all night, Christianity in The Gambia 1456 - 2000*. Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer, 2003.
- » Fremantle, Anne, *De roep der woestijn, het leven van Charles de Foucauld*. Uitgeverij Paul Brand, Bussum, 1954.
- » Groeschel, Benedict J. en James Monti, *In the presence of our Lord*. Our Sunday Visitor Publishing Division, Huntington, 1997.
- » Hallen, Ernest van der, *Charles de Foucauld, edelman, soldaat en kluizenaar*. Pro arte, Diest, 1941.
- » Gwinn, Robert P., Peter B. Norton en Philip W. Goetz (red.), *The New Encyclopaedia Britannica*. Vol. 19, 15th edition, Chicago, 1990. Lemma: *France*, p. 505 - 514.
- » Hardon, John A., *The History of Eucharistic Adoration: Development of Doctrine in the Catholic Church*. CMJ Marian Publishers, Oak Lawn, 2003. Geraadpleegd op http://www.therealpresence.org/eucharst/manual/section1/sec1_12a.pdf op 26 mei 2011.
- » Herbermann, Charles G. e.a. (red.), *Catholic Encyclopedia*. The Encyclopedia Press, New York, 1913. Geraadpleegd op <http://www.newadvent.org/cathen/index.html> op 26 mei 2011.
- » Koot, Anne-Marieke en Gerard Moorman (red.), *Op zoek naar sporen van God. Visiestuk van het CMBR over missionaire presentie en de traditie van Charles de Foucauld*. CMBR, Den Haag, 2007.
- » Nagels, L., en L. Vandeschoor (red.), *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie*. Dl. 14, Uitgeverij Scheltens en Gilgay NV, 's-Gravenhage, 1976. Lemma: koloniaal, p. 208 - 209.
- » Oostrom, Frits van, *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2006.
- » Vleugels, Marc, *Maghreb rail*. Uitgeverij 't Nijvere Lezerke, Heerlen, 1999. Geraadpleegd op <http://www.nijverepublishers.nl/pages/samples.html> op 16 mei 2011.

- » Woud, Auke van der, *Een nieuwe wereld, het ontstaan van het moderne Nederland*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2007.
- » *Geestelijke geschriften van Charles de Foucauld, eremiet in de Sahara, apostel van de Touaregs*, vertaald door P. Ghysaert. Uitgeverij Beyaert, Brugge, 1957.
- » *Charles de Foucauld, aantekeningen en brieven*, gerangschikt door Jean-François Six. Uitgeverij Patmos, Antwerpen, 1963.

Artikelen

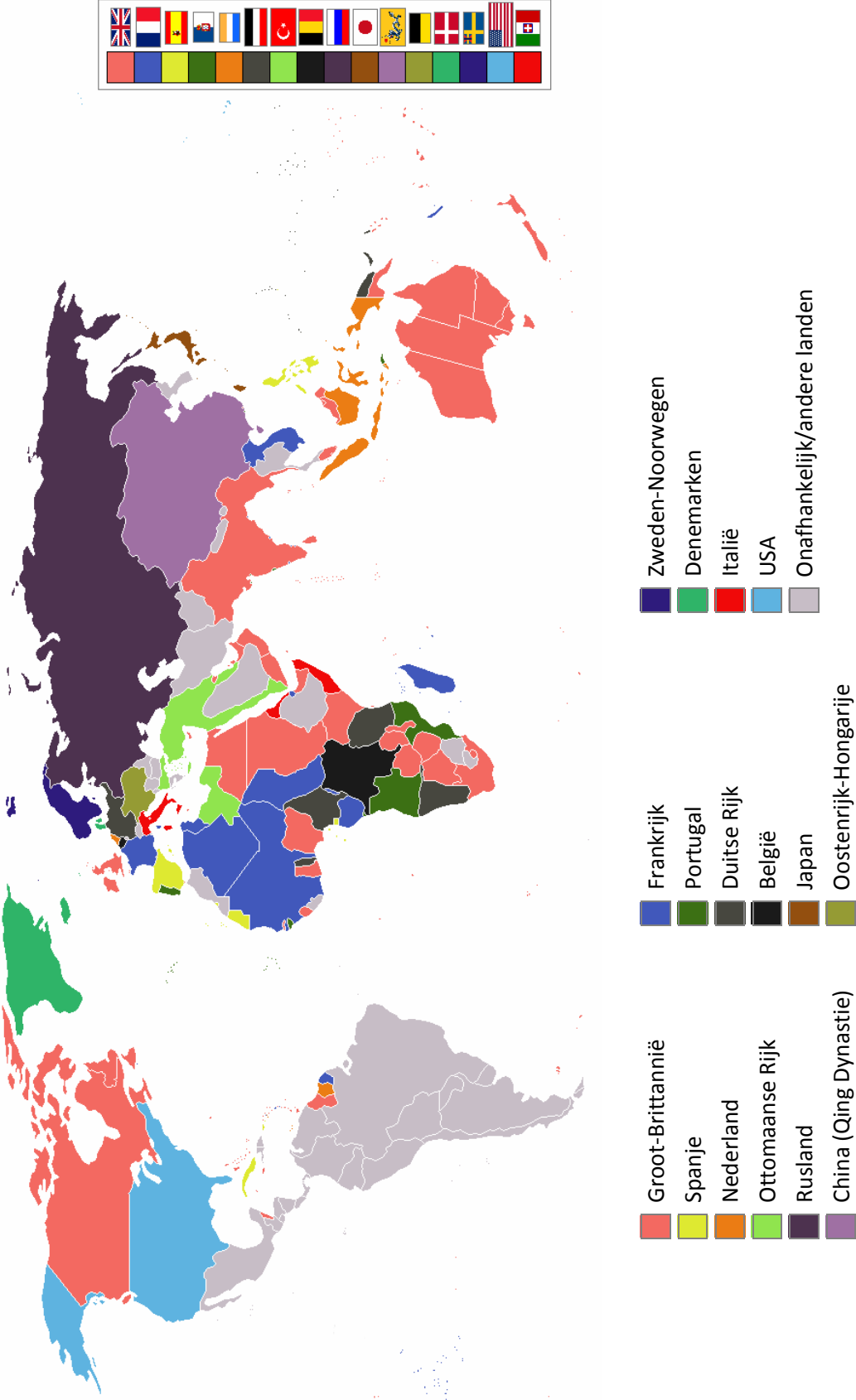
- » Andrée-Julienne, kleine zuster van Jezus, Presentie volgens de Kleine Zusters van Jezus in Amsterdam. In: *Kajuitnieuws*, jaargang 48, no. 3 (Pasen), 2007, p. 10 - 12.
- » Bedmar, Vicente Llorent, en Verónica Cobano-Delgado Palma, The muslim veil controversy in French and Spanish schools. In: *Islam and Christian-Muslim relations*, vol. 21, no. 1 (januari 2010), p. 63.
- » Buhaisi, Halah, Intermarriage between Christians and Muslims: A West Bank study/Ishmael instructs Isaac: an introduction to the Qur'ān for Bible readers/-, Islam: what non-Muslims should know. In: *Journal of Ecumenical Studies*, vol. 41, no. 1 (januari 2004), p. 97 - 101.
- » Cunningham, L.S., Christian hermit in an Islamic world (book review). In: *Commonweal*, vol. 127, nr. 19 (november 2000), p. 39 - 40.
- » Dall'Oglio, Paolo, Massignon and ġihād in the light of de Foucauld, al-Hallāġ and Gandhi. In: *Faith, power, and violence*, Rome, Pontificio Istituto Orientale, 1998, p. 103 - 114.
- » Gilley, Sheridan, The papacy. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 13 - 30.
- » Koot, Anne-Marieke, De weg van de vriendschap. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 27 - 38.
- » McMillan, James, Catholic Christianity in France from the Restoration to the separation of church and state, 1815 - 1905. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 217 - 232.
- » Moerenhout, Lea, Het sacrament van de vriendschap. Gesprek met de kleine zusters van Nazareth in Brussel. In: *Golfslag*, no. 3, 2010, p. 216 - 226.
- » Moorman, Gerard, Aanstaande zalige Charles de Foucauld heeft betekenis voor de wereld van nu. In: *RKkerk.nl*, 7 oktober 2005. Geraadpleegd op http://www.katholiekederland.nl/rkkerk/media/rkkerk_gedrukt/2005/detail_objectID572704.html op 30 mei 2011.
- » Moorman, Gerard, Fragmenten uit het leven van Charles de Foucauld. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 7 - 12.
- » Nissen, Peter, Leven met Charles de Foucauld. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 13 - 26.
- » Porter, Andrew, Missions and empire, c. 1873 - 1914. In: *The Cambridge history of Christianity*, Vol. 8, *World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 560 - 575.
- » Rosaline, zr. Israël, Presentie, een kritische bespreking. In: *Kajuitnieuws*, jaargang 48, no. 3 (Pasen), 2007, p. 15 - 16.

- » Rossetti, John J.H., Christian marabout, soldier monk: Charles de Foucauld between the French and the Tuareg. In: *Islam and Christian-Muslim relations*, vol. 19, no. 4 (oktober 2008), p. 381 - 396.
- » Stanley, Brian, Christian missions, antislavery and the claims of humanity, c. 1813 - 1873. In: *The Cambridge history of Christianity, Vol. 8, World Christianities c. 1815 - c. 1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, p. 443 - 457.
- » Wiggers, A.J., e.a. (red.), *Grote Winkler Prins*. Dl. 7, zevende geheel nwe. dr., Amsterdam, 1968. Lemma: Frankrijk, p. 690 - 705.
- » Wijsen, Frans, Foucauldiaanse spiritualiteit voor de 21ste eeuw. In: *Charles de Foucauld, missionaire pretentie toen, nu en in de toekomst*, Gerard Moorman (red.), Nijmeegs Instituut voor Missiologie, Nijmegen, 2006, p. 44 - 52.

Websites

- » <http://www.charlesdefoucauld.org>, en alle onderliggende webpagina's. Geraadpleegd op 6 juli 2011.
- » <http://www.charlesdefoucauld.de/heute.html>. Geraadpleegd op 6 juli 2011.
- » http://nl.wikipedia.org/wiki/Geschiedenis_van_Frankrijk. Geraadpleegd op 17 mei 2011.
- » <http://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=610>. Geraadpleegd op 15 juli 2011.
- » http://www.katholiek nederland.nl/actualiteit/2004/detail_objectID292466_FJaar2004.html. Geraadpleegd op 22 juli 2011.
- » <http://www.monasticdialog.com/a.php?id=85&cn=0>. Geraadpleegd op 15 juli 2011.
- » <http://www.lavigerie.nl/spip.php?rubrique1>. Geraadpleegd op 28 mei 2011.

Bijlage 1 - Koloniale wereldkaart anno 1898

Bron: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:World_1898_empires_colonies_territory.png, geraadpleegd op 21 mei 2011.

Bijlage 2 - Grondslagen van de Kleine Zusters van Nazareth

KLEINE ZUSTERS VAN NAZARET

- Cederstraat 61 B - 9000 GENT Tel. 09/ 236 59 16
- marleenvp@hotmail.com

De Fraterniteit is ontstaan in 1966, in Gent, België uit:

- de visie van kardinaal Cardijn op de arbeiderswereld, de kerk en de maatschappij
- het verlangen van een groep kajotsters om wat zij hadden geleerd en “gezien” in de beweging van Cardijn verder te beleven in een religieus levensengagement.
- de levensinzet en de inspiratie van Charles de Foucauld, dichtbij gebracht in de boeken van P. René Voillaume.

Van kardinaal Cardijn leerden we:

- de evenwaardigheid van en de eerbied voor elke mens.
“Elke mens is waard dat men er zijn leven voor geeft”.
- de waarde van de vriendschap, het contact, de persoonlijke relatie en van de solidaire arbeid
- het leven te wortelen in het gebed en het te herzien in het licht van het evangelie
- de God- en kerkvervreemding te begrijpen als een dwingende oproep om de kerk een arm, dienend en vriendelijk gelaat te geven.

In de geschriften van broeder Charles ontdekten we:

- onze grondinspiratie
- en de concrete vorm voor dit religieus levensproject:
 - leven in kleine gemeenschappen: FRATERNITEITEN
 - tussen en zoals de mensen naar wie onze voorkeurlijke uitgaat
 - één worden met hen, “familie” worden van hen
 - in innige verbondenheid met Jezus van Nazaret en de God die Hij ons openbaart.

Een NAZARETLEVEN betekent voor de kleine zusters van Nazaret:

- Jezus van Nazaret navolgen in een gewoon, alledaags bestaan. Rond Hem een evangelische geloofsgemeenschap vormen.
- Leven in verbondenheid en solidariteit met arbeiders en armen. Hen levensnabij zijn en hen zien als onze zusters en broers.
- Delen in de arbeid van kleinen en weerlozen of met onze arbeid en heel ons zijn in hun dienst staan.
- Een bewuste keuze voor de laatste plaats uitdrukken in onze manier van wonen, werken en in het omgaan met mensen.

- Het samen FRATERNITEIT vormen begrijpen we als onze zending en apostolaatsvorm:
 “De fraterniteit is de plaats waar we samen leven, waar we mekaar dragen, waar we bidden en van waaruit we gaan werken, waar we gastvrij mensen onthalen. Daar maken we onze zending waar, die manier van leven is onze apostolaatsvorm.” (Visietekst)
- NAZARET verlangen wij te beleven in de stad of in de arbeiderswijken er rond.
 In deze “woestijn” laat God zich vinden in de machteloosheid en de vereenzaming, in de kleine kernen van vreugde en van hoop in en rond de fraterniteit, in Zijn Woord, in het samen eucharistie vieren en aanbidden, in de verzoening die gebroken relaties herstelt, in het geloof in de mensen en in Jezus van Nazaret.
 “De kleine zuster is geroepen om met een contemplatief hart in het alledaagse leven te staan, om door te stoten naar de goddelijke dimensie van elk gebeuren, van elke mens, van ons bestaan.” (Leefregel).

In de beleving van deze roeping ligt de vreugde vervat waarvan wij willen getuigen met ons leven.

Aanwezigheid van de Fraterniteit:

- 4 fraterniteiten in Gent
- 1 in Antwerpen
- 1 in Brussel
- 1 in Brugge
- 1 in Parijs
- 1 in Santa Coloma (Spanje)
- 2 in Beyrouth (Libanon)
- 1 in Maracay (Venezuela)
- 1 in Los Teques (Venezuela)
- 1 in Bogota (Colombia)

Bijlage 3 - Antwoord kleine zuster Marleen

Wat raakt me vooral bij Charles de Foucauld?

Ik leerde Charles de Foucauld kennen toen ik pas twintig was. Ik was zoekend, nogal onstuimig en avontuurlijk aangelegd. Mijn verlangen om een 'radicaal' leven te leiden, bracht me op het spoor van Foucauld. Het was in de jaren '70.

Wat trok me zo aan bij Foucauld? Zijn levensgeschiedenis zoals ze in die tijd werd doorgegeven: Foucauld, een bekeerling, had in zijn jeugd jaren het geloof overboord gegooid, hield van avontuur... Na zijn bekering wou hij een uiterst radicaal leven. Alles en iedereen achterlaten... de woestijn intrekken en arm en onthecht nog alleen voor God leven.

Ik werd kleine zuster van Nazareth. Vol idealisme. Ik wou Charles de Foucauld volgen! Mijn eerste fraterniteit was deze van Charleroi. En daar ontdekte ik al vlug: aan die Foucauld kan ik niet aan!

Toen ik mijn noviciaat begon dacht ik een nieuw spoor te hebben gevonden: ik las namelijk een boek over Foucauld, waarin het vooral ging over zijn gehoorzaamheid. Ook voor mij was gehoorzaamheid niet evident! Al lezend kwam ik op het spoor van 'het ideaal' dat als kapstok als het ware diende, om de voorbeeldfunctie van Charles de Foucauld te onderlijnen. En dit klopte niet met wat ik had gedroomd en nagejaagd. Had ik me vergist? Maar mijn zoeken ging verder...

79

Met de jaren ging ik 'de mens' ontdekken achter het idool Charles de Foucauld. Los van het kader dat hem in een bepaald keurslijf, in een bepaald model goot.

Ik begon langzaam te zien wat hem op een dieper niveau had bezielde: zijn rusteloos zoeken, zijn relaties met mensen en zijn relaties met zijn Heer. Door meer vertrouwd te worden met Foucauld, ging ik een nieuwe 'compagnon' ontdekken.

De dimensie om God te dienen in de broeders (in de mensen), is er bij hem, zowel als bij mij trouwens, slechts gaandeweg gekomen.

De teksten van broeder Charles, waarmee we het meest vertrouwd zijn, dateren voor 80% misschien wel, uit zijn periode in Nazareth. Na bijna 7 jaar trappistenleven, doet Foucauld als het ware een nieuw noviciaat, als kluizenaar, in Nazareth. Hij verlaat daar nog met moeite de kapel en zijn kleine kluis... Het zijn erg vrome teksten, die me nu zelfs vaak als 'overdreven' overkomen. Het was toen ook 'overdreven': de periode dat Foucauld in Nazareth leefde, waren voor Charles de slechtste jaren na zijn bekering!

We zouden vandaag bijna zeggen: aan de rand om 'er over' te zijn!

Maar toch... met zijn rustloos zoekend hart, slaat hij na bijna drie jaar, een nieuwe weg in: hij wil priester worden.

Alhoewel hij oorspronkelijk dacht om nadien terug te keren naar Nazareth, naar dat heilige Land, verandert dit project, tijdens de onmiddellijke voorbereiding van zijn priesterwijding. Hij schrijft in zijn meditatie dat hij zal gaan waar de nood het hoogst is, niet daar waar het land het heiligst is!

Na zijn priesterwijding gaat hij dus wonen in Noord Afrika, in Beni-Abbès. In het begin probeert hij nog 'in een slot', als kluizenaar te leven. Maar al vlug geeft hij dit op: hij wordt er letterlijk overrompeld door mensen van allerlei slag!

Zijn zoektocht naar het 'concrete' gelaat van zijn Heer was nog niet ten einde. Hij gaat na 2 jaar, nog dieper de woestijn in. Maar niet om er alleen te zijn. Hij vertrekt - op uitnodiging van zijn vriend (een Frans kolonel) mee met een Franse colonne, naar het Hoggargebied, waar de Toearegs wonen. Hij wil hen het evangelie brengen, hen daadwerkelijk tonen dat zijn godsdienst 'Liefde' is.

Het wordt een lange weg, letterlijk en figuurlijk! Tijdens de laatste 15 jaar van zijn leven bij hen, leert hij om 'af te dalen', bereikbaar en toegankelijk te worden. Vriendschap beleven.

Ook voor mij is de weg gegaan langs: vereenvoudigen, afdalen. Bereikbaar worden en toegankelijk zijn. Ook voor mij is het een lange weg... Ik had altijd een 'hoog' ideaal: zo ver mogelijk weg trekken, zo hard mogelijk werken... Eigenlijk betekent dit: 'mijn leven' leiden. Mijn idealen involgen. Maar met de jaren, met vallen en opstaan, leerde ik veel van mijn illusies kennen en... prijsgeven!

Maar het is vooral in zijn relaties met mensen en met zijn Heer, dat Foucauld nog tot op vandaag een groot impact op me heeft. Dit betekent 'Nazareth' voor mij. Het is dus niet enkel het Nazareth, waar Jezus zoveel jaren geleden woonde. Het is veel meer een wijze van 'communicatie' met je broeders, je zusters, die je omringen. Communicatie ook met je Heer, die ten diepste je eigen hart bewoont. Het is 'deel hebben' aan het leven van gewone mensen, aan hét Leven.

Ik spreek nu wat concreter over enkele van zijn relaties...

Een van de uitzonderlijke relaties was zijn contact met abbé Huvelin.

Huvelin heeft het niet makkelijk gehad met hem. Foucauld was heel radicaal (een bekeerling), aristocraat, oud militair en een tikkeltje 'rechts' zelfs. Maar Charles vertrouwde zich werkelijk toe aan Huvelin, de man die hem opnieuw de stap naar het geloof had helpen zetten. En dit niet alleen door hem te laten biechten, maar evenzeer - misschien zelfs nog belangrijker - door hem onmiddellijk daarop te laten communiceren. Voor mij betekent dit: God naderen (zich bekeren), is niet enkel een kwestie van 'afbreken' en achterlaten. Het betekent vooral: overstelpt worden met een totaliteit van liefde, met een Liefde die zichzelf geeft. En in het licht van deze Liefde, durf je - aarzelend - je eigen broosheid onder ogen zien.

Vandaar wellicht ook de grote verering die Foucauld bleef hebben voor de Eucharistie en voor de aanbidding. Ook mij is dit uiterst dierbaar. Het is een omhelsd worden door Liefde, enkel Liefde die op me wacht én me als het ware nieuwe contouren geeft, nieuw maakt.

Wat me nog heel sterk aanspreekt in de relatie met abbé Huvelin, is de grote vrijheid, het respect en het vertrouwen dat leeft tussen beide mensen. Foucauld legt Huvelin alles voor in zijn brieven. Bespreekt tot in detail wat hem roert, begeestert. En Huvelin luistert, schrijft heel vaak zelfs niet terug... En erkent hij dat broeder Charles wordt bewogen door de Geest. Hij erkent de unieke weg van zijn 'lastige' discipel. Hij blijft gedurende bijna 25 jaar zijn 'vader' en hij wordt gaandeweg ook diens vriend.

Maar wat me misschien nog meer getroffen heeft (en inspireert), is de relatie met zijn acht jaar oudere nicht, Marie de Bondy.

Tegenover haar heeft zijn intrede bij de Trappisten hem het meest moeite gekost. Zij was een zielsverwante aan hem. Vandaag zouden we het wellicht een vriendin noemen. Toen was dit nog niet... Charles bleef haar echter zijn moeder noemen (zijn 2de moeder, aangezien zijn echte moeder gestorven was toen Charles amper 6 jaar was). Hij is haar ook zijn leven lang blijven 'vousvoyeren'. Wellicht speelt hierin zijn aristocratische afkomst eveneens een grote rol.

Maar een mens heeft maar één hart om lief te hebben... De relaties met de mensen én de relaties met zijn Heer, beïnvloeden en bevruchten mekaar. Misschien zijn we ons daar soms onvoldoende van bewust...

Wanneer bij voorbeeld broeder Charles gaat bidden, richt hij zich in zijn gebed heel vaak tot de heer Jezus. Biddend verbeelde hij zich in het huisgezin van Nazareth te zijn, tussen Jezus en Maria en een aantal lievelingsheiligen van hem. En in die kleine kring van Nazareth, was ook altijd zijn nicht Marie de Bondy. Broeder Charles bewonderde haar... En hij waande haar veel dichterbij de Heer dan dat hijzelf was. Zijn gebed is dus als het ware bewoond door Jezus en door Maria, door nog een reeks van zijn lievelingsheiligen en door zijn nicht Marie.

Het kan op het eerste zicht misschien eigenaardig of onvolwassen voorkomen... maar deze manier van bidden heeft zijn hart zozeer verruimd, dat hij meer en meer vervuld werd van de liefde tot Jezus én van liefde tot de naasten. Zijn genegenheid voor de concrete mens werd de vrucht van zijn manier van bidden. En anderzijds, door 'open voor God' te staan, door telkens opnieuw zijn hart te openen voor Jezus, door niets te verbergen en alles in het licht van de Heer te brengen, werd zijn hart, meer en meer gelijkend op dit hart van Jezus. Hij leerde de liefde beleven, zoals het evangelie ons aanreikt.

In zijn brieven toont broeder Charles zich als een mens van vlees en bloed. Een mens die nood had aan verbondenheid. Een mens die respect had voor de andere en die het ook aandurfde om zich toe te vertrouwen.

Toch verhinderen al zijn schriftelijke contacten hem niet om in zijn concrete omgeving een mens te zijn waarop men ten allen tijde kon rekenen. Hij interesseerde zich aan de problematiek van de nomaden in de woestijn, evenzeer als aan de investeringen die de Fransen gingen doen in een traject voor de trein in een zich ontwikkelend Algerije. Hij deelde werkelijk álles met de mensen. Hij leerde hen zelfs breien! Vaak ging hij ook financiële hulp vragen in zijn rijke familie, alhoewel hij oorspronkelijk had gedacht nooit meer 'van de wereld' te zijn!

Een van de meest indringende ervaringen voor Foucauld, was zijn stervenservaring, in de winter van 1907 - 1908, tijdens de laatste fase van zijn leven. Daar heeft hij het geleerd, dat je in een relatie zowel moet kunnen geven als ontvangen.

Foucauld wou vriend zijn van de Toearegs. Hij wou voor de moslims hun 'kleine broer' zijn van Jezus.

Daarvoor had hij zich afgebeeld, jaren aan een stuk. Hij had ook het evangelie vertaald, hun taal bestudeerd en hun poëzie opgetekend... Hij was 3 keer te voet de woestijn doorgetrokken, op weg naar Frankrijk, om er hulp te vragen voor zijn projecten...

Maar in die bewuste winter van 1908 was hij, op sterven na, dood. De vorige zomer had er een grote hongersnood in de Hoggar geheerst. Foucauld had alles uitgedeeld, van het weinige dat hij toen nog bezat. Hij kreeg daarop scheurbuik.

De chef van de Hoggar, Moussa, vindt hem stervend. Deze moslim en broeder geeft onmiddellijk de opdracht om overal in de omgeving de geitenmelk te verzamelen. Daardoor redde hij zijn leven.

Deze ervaring heeft bij Charles de echte wederkerigheid in een relatie, laten ervaren.

Foucauld was gekomen als Fransman, als oud-militair. Als ontdekkingsreiziger en vurig christen. Als man met ongekennde fysieke mogelijkheden, een wetenschapper.

Nu lag hij daar, uitgeput. Met moeite in staat om nog te ademen. Hij ontvangt het beetje melk, het gebaar van medemenselijkheid en gastvrijheid van de Toearegs en komt opnieuw op krachten. Hierdoor heeft hij iets enorm kostbaar geleerd!

De Foucauld was een groot mens, een wetenschapper en een mystiek begaafd religieus die al van tijdens zijn trappisten-periode 'bewonderd' werd door zijn oversten en zijn medebroeders.

Voor mij is de Foucauld 'groot', omwille van zijn menselijkheid. Omwille van zijn radicale openheid voor zijn Heer, die hem de weg naar de concrete liefde, naar concrete medemenselijkheid, heeft helpen gaan.

In de fraterniteit kan ik deze weg van openheid leren naar mijn mede kleine zusters en naar de mensen uit onze buurt, de mensen van op mijn werk.

Een weg van bekering, van toegankelijk worden en delen van wie je bent.

Op deze weg is Charles de Foucauld me voorgedaan en is hij mijn 'lievelingsheilige' voor onderweg.

Bijlage 4 - Antwoord priester Jan Sevenhant

Dag Jelle,

Ik probeer op je vragen te beantwoorden:

Mag ik aannemen dat u bij deze priesterfraterniteit hoort omdat 'iets' in het gedachtegoed van De Foucauld u aansprak? Of zijn hier andere redenen toe?

Ik ben de priesterfraterniteiten gekomen omdat iemand, de priester waar ik stage deed, mij in mijn stagejaar heeft uitgenodigd naar zijn priesterfraterniteit. Het was dus eerder op uitnodiging dit even mee te maken, dat ik de priesterfraterniteiten heb leren kennen en het gedachtegoed is er later bij gekomen.

Wat mij direct aansprak, was in de fraterniteit de open gesprekscultuur. Er kon over alles gesproken worden, zowel over de koetjes en kalfjes, als over serieuze zaken.

Het tweede dat mij aansprak, en nog altijd aanspreekt, is dat wij ons verdiepen in het Evangelie: het overwegen van het evangelie in een persoonlijk moment, het in aanbidding bij de Heer brengen, en daarna het delen van wat elk gehoord en ontdekt heeft.

Het derde, de tijd nemen om een uurtje stil te worden in aanbidding...

De figuur van broeder Charles en zijn gedachtegoed zijn er door jaren bij gekomen.

En in het geval van het eerste, kunt en wilt u mij vertellen wat u dan aanspreekt?

Wat mijn in broeder Charles aanspreekt is: zijn levenswandel.

Het christendom in zijn kinderen via zijn ouders, zijn grootvader en tante meegegeven.

Het afstand doen van dat christendom, in het leger succes zoeken en het niet vinden, zijn levensvulling zoeken, ontdekkingsreiziger in Marokko, het geloof van de Moslims zien...

Zijn bekering in Parijs, ondersteunt door zijn nicht Mary en Abbé Huvelin.

Zijn zoeken om de minste te zijn... in de Abdijen... als kluizenaar in Nazareth, daarin telkens Jezus van Nazareth ontdekken...

Zijn priester worden voor de minsten en waar geen priester zijn in Algerije...

Hier in een notendop, maar elke levensstap met een bijzondere betekenis...

Het tweede dat mij aanspreekt is zijn kinderlijk (niet kinderachtig) omgaan met het Evangelie.

Als hij het evangelie overweegt, probeert hij te ontdekken wat de betekenis was in Jezus tijd en wat het in zijn tijd is. Hij neemt het Evangelie ook heel letterlijk... Wat niet betekent dat wij dat nu nog doen. Met de exegese en het ontdekken van het hoe en het waarom van de evangeliën kunnen we in onze dagen, het evangelie 'de Blijde Boodschap' zelfs beter op onze tijd leggen...

Het derde is zijn in de wereld staan: in de aanbidding, zijn leven, maar vooral wat hem in het leven bezighoudt bij God brengen. Van daaruit groeit zijn gastvrijheid, zijn openheid op de mensen op hem heen en zijn gedrevenheid hen te leren kennen. En van daaruit groeit zijn begrip van universeel broeder- en zusterschap.

Gaat het om de handelswijze van De Foucauld, of om wat hij schreef of zei?

Het is voor mij, zoals ik in het voorgaande schrijf, vooral over zijn handelswijze. Vanuit de aanbidding, zijn verbondenheid met Jezus, leven tussen de mensen.

Want hij heeft niet zoveel geschreven: zijn bespiegelingen op het evangelie die stammen uit de tijd in Nazareth kunnen mij wel bekoren en inspiratie geven. Maar mogen ook naar onze tijd vertaald worden.

Zijn er bepaalde dingen die hij totaal anders deed/zei dan ieder ander in zijn omgeving?

Ik vermoed van wel, anders zouden we hem nu niet meer kennen.

Zijn gedrevenheid om de armste van de armen te zijn....

Zijn willen gaan naar de plaats geen priesters zijn, eerst met graagte naar Marokko, als dit niet lukte in Algerije...

Zijn veranderende visie op missioneren... eerst wil hij daadwerkelijk bekeren... maar dit groeit tot het aanwezig zijn. De missionering vanuit de aanwezigheid... die zelfs doorgroeit tot de missionering vanuit het universeel broeder- en zusterschap. Dit laatste wordt dan geen missionering meer om te bekeren maar om aan te duiden dat we allen broeders en zusters van elkaar zijn, over elke godsdienst, cultuur of religie heen...

Hoe krijgt het gedachtegoed van Charles de Foucauld in uw fraterniteit vorm?

In onze fraterniteit komen we maandelijks samen op een middag.

We tafelen samen en beleven het broederschap... we beluisteren elkaars dagelijks verhaal... zoals Charles levensgeschiedenis, delen we elkaars levensgeschiedenis... uit de dagelijkse bezigheden.

We diepen een of ander onderwerp uit, een boek, het evangelie van de zondag of een spirituele handleiding vanuit het leven van Charles... dit gebeurt in drie fasen... een inleiding door iemand van ons voorbereidt, de aanbidding en een uitwisseling over wat ons aanspreekt...

Maar het gedachtegoed krijgt nog meer vorm in de recollectiedagen en retraites van onze Vlaamse fraterniteiten...

Rond Kerstmis en Pasen houden we een recollectiedag, waar via een spreker een aspect van het leven van broeder Charles van dichterbekijken of zijn spiritualiteit vergelijken met spiritualiteit van andere Heiligen: Benedictus, Franciscus van Assisi, Bernardus van Clairvaux, enz...

Om de twee jaar gaan we op retraite naar Wavreumont: waar een spreker ons verder doet groeien in onze broederlijke verbondenheid.

De andere jaren houden we dan een vakantieretraite, zoals dit jaar in Gouville waar we nu de Bergrede aan de hand van het boek van Peter Schmidt, Ongehoord doornemen...

Is dit alleen een theoretisch 'volgen van De Foucauld', of zijn er ook praktisch, in uw dagelijks handelen, handelingen die hieruit voortvloeien?

Vanuit de uitwisselingen die we hebben, probeer ik toch één en ander in praktijk te brengen.

Vooraf vanuit de uitstraling van Charles de Foucauld: zijn universeel broederschap... elke mens proberen te aanvaarden in wie of wat hij/zij is...

Het evangelie proberen om te zetten in daden van liefde...

De mensen, mijn parochianen, die van ver of dicht betrokken zijn bij het kerkgebeuren, het Evangelie brengen. Dit naar onze tijd toe. Door er over te vertellen. Door hen - in een bijbelgroep - ook vertrouwd te maken met de Bijbelse diepte van het Evangelie...

Ik hoop hiermee je voldoende antwoord te hebben gegeven op je vragen. Moest je nog uitleg wensen kun je me altijd verder contacteren.

Jan Sevenhant

Bijlage 5 - Antwoord kleine zuster Claartje

Claartje
kleine zuster van Jezus

Wat mij aanspreekt in Chdef:

Allereerst zijn verlangens Jezus te volgen zoals we hem kennen vanuit de Evangelien, Chdef probeerde Jezus' leven te "imiteren", zo dicht mogelijk bij, zo "letterlijk" mogelijk, ... Ik wilde ook een leven waar Jezus' keuze voor de armen, de zieken, de gewanzenen enz op de eerste plaats staat, een leven in intieme verbondenheid met hem, en zoals hij met de Vader, door de geest.

Heel concreet sprak ik me aan dat de kleren in de Schilderswijk wonen, eenvoudig werk doen en vrienden willen zijn - worden met de burea, collega's ...

De sobere levensstijl die je terugvindt in de woonstijl, de kleding, 't eten, met weinig zand komen, beantwoordde aan een diep verlangen om arm te zijn als Franciscus en Clara.

Ik wilde dat echt beleven, aan de lijte ervaren wat de nabijheid van mensen die in de ^{maatschappij} mij niet zo moeten betrekken.

Ik heb eerst in een waterslij gewerkt, zwaar werk, waar ik met veel in contact was. Na een vormingsjaar heb ik in de kassen gewerkt, in restaurants en later kon ik weer in de waterslij terecht.

Na ... een tweede vormingsperiode ben ik naar Agh verkuisd daar heb ik schoonmaakwerk gevonden, eerst in een ^{bejaarden-}huis en later in een museum.

Nu woon ik in Brussel in een multi culturele wijk en maak schoon in een hantoor.

Voor ^{mijn} introductie leerde ik de kleren beter kennen en ontdekte dat zij hun inspiratie via KZM hadden gekregen. Zij had al jong gelezen over Chdef en wilde zijn gedachten goed beleven.

Om dat ze polyanthitis had en geen weg zag hoe ze dat waarmaken kon heeft ze vele jaren gewacht, tot een ontst haar zei dat ze voor haar ziekte naar een warm land moest gaan - voor haar was dat Algerije, 't land waar Chdef geloofd had.

Na een zoektocht (zie Na de Sahara naar de hele wereld)

- kan ze concreet tussen de ... Algerijnen in gaan leven.

Haar interpretatie vanuit zijn correspondentie vanuit wat ze over zijn leven wist bracht haar ertoe voor kleine ^{gemeenschappen} te kiezen, in 't hart van de massa. De strenge regels die Chdef had geschreven met cloture nam ze niet letterlijk op. Voor haar was Chdef de

universele broeder, een bruggebouwer tussen de Fransen en de Algerijnen. Een die opkwam voor de slaven, een man die geïnterneerd was in de armste, de verstotene, in een werk dat niet meetelde, de Tuarijs

lijt gng hun taal leren om hen hun waardigheid te geven, de weg te bereiden voor anderen om hen te leren kennen.

Halewijn: Chdef in 't voetspoor v. Jezus van Nazareth
k. > André Gues

Hoe krijgt zijn gedachtegoed nu voor mij in onze frat. vorm?

We lezen samen, delen als 't nodig is met anderen.

We proberen dichtbij onze buren te staan en bij wat ze beleven, ^{zoals J in Na}
een buurvrouw is met RW heeft haar broer (in RW) verloren. Ze komt
om vragen hoe ze 't moet regelen om een euch. voor hem te vieren
met haar familie. We wijzen de weg en bemoeilijken haar. Ze richt
ons uit ~~en~~ ^{en we helpen met de paal voorbereiden.} 't wordt een mooie viering en een samen zijn
raden waar wij als enige 'witten' om helemaal thuis voelen,
als een vol familie.

Een buurman komt vragen of we iem. weten die Italiaanse bijlen
kan geven. Al weten we al van 't begin af dat we hem niet kunnen
helpen toch luisteren we en ontdekken dat een knagende geschiedenis
achter deze vraag zit. Hij is blij zijn verhaal te kunnen doen,
hij is degene die ons soms helpt als we een zware klus te doen
hebben in huis. Nu komt hij ons om hulpvragen, we kunnen niet
echt helpen, maar de viendenschap is belangrijker dan de materiële
hulp.

1 x per maand hebben we een ^{eucharistie} euch. viering bij ons thuis met de buren
Jaak zijn we met mensen van verschill. nationaliteiten samen.
We nemen de tijd om de tekst van 't Evangelie goed te begrijpen en
ieder kan zijn zegje doen, we bidden voor de buurt, de familie,
de stad en de hele wereld.

De eucharistie is echt 't middelpunt van ons leven. Dat was zo voor
ChdeF, we bidden ook dagelijks een un. bij 't H-sacrament. 't Was voor
ChdeF een heel concrete nabijheid, een zeer intieme ontmoeting met
zijn geliefde Broeder en Heer. De concrete verhalen en belevenissen

... nemen we mee in deze 'ontmoeting' en krijgen daar weer kracht
om verder te gaan. 't contemplatieve Leven wordt daar gevoerd.
Elke maand hebben we ons een weekend in de stilte terug. Tijd om te
bidden, te lezen, te rusten, in de woertijn bij Hem.

René Voillaume werkt de verlossingsgedachte van ChdeF uit in om 't hand
netlassen. Ik zou dat nu zo vertalen: ... Jezus kwam op voor de

armen, de zieken, de verlatenen, degenen die op 't foute pad zaten,
hij was niet alleen hun viend of soldaat met hen, hij wilde dat
ze opstonden uit hun ellende, psychisch, fysiek of hard daroek.

Ik kan luisteren naar 't leed van de ander, alleen al 't luisteren
kan goed doen, maar ik bid en hoop dat 't de ander mag motiveren
om zijn leven in handen te nemen en op te staan, dat hij zichzelf de
moete waard vindt en een richtpuntje ziet, zich geliigd weet.

Jezus-Liefde, de basisgedachte van ChdeF.

Met 25^{uo} alles wat je voor de minste vol mijnen doet dat heb je voor mij
gedaan. Dat was een rode draad door zijn 't Leven v. ChdeF en ook
voor mij als kl. z.